

STATISZTIKAI SZEMLE

A KÖZPONTI
STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

DR. BELYÓ PÁL, ÉLTETŐ ÖDÖN, DR. HARCSA ISTVÁN,
DR. HUNYADI LÁSZLÓ (főszerkesztő), DR. HÜTTL ANTÓNIA, DR. KÖRÖSI GÁBOR,
DR. MÁTYÁS LÁSZLÓ, DR. MELLÁR TAMÁS (a Szerkesztőbizottság elnöke), NYITRAI FERENCNÉ DR.,
OROS IVÁN, DR. RAPPAI GÁBOR, DR. SIPOS BÉLA, DR. SZILÁGYI GYÖRGY,
TÓTH ISTVÁN GYÖRGY, DR. VITA LÁSZLÓ, DR. VUKOVICH GABRIELLA

80. ÉVFOLYAM 10–11. SZÁM

2002. OKTÓBER–NOVEMBER

E SZÁM SZERZŐI:

Dr. Bamberger Anna, a KSH főtanácsosa; *Dr. Hunyadi László*, a Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem egyetemi tanára, a *Statisztikai Szemle* főszerkesztője; *Dr. Koncz Katalin* kandidátus, a Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem egyetemi tanára; *Dr. Kovacsics József*, az állam és jogtudomány doktora, az Eötvös Loránd Tudományegyetem ny. egyetemi tanára; *Dr. Kozma Ferenc*, a közgazdaságtudomány doktora, a Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem ny. egyetemi tanára; *Sándorné dr. Kriszt Éva*, a Budapesti Gazdasági Főiskola tanára.

*

Hajnal Béla kandidátus, a KSH Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Igazgatóság igazgatója; *Hejna Ferencné*, a KSH vezető főtanácsosa; *Nádudvari Zoltán*, a KSH főtanácsosa; *Szabó Zsuzsanna Krisztina*, a KSH főtanácsosa; *Waffenschmidt Jánosné*, a KSH Budapesti és Pest Megyei Igazgatóság főigazgatója.

ISSN 0039 0690

Megjelenik havonta egyszer
Főszerkesztő: dr. Hunyadi László
Osztályvezető: Dobokayné Szabó Orsolya
Kiadja: a Központi Statisztikai Hivatal
A kiadásért felel: dr. Mellár Tamás
3655 – Akadémiai Nyomda
Martonvásár, 2002
Felelős vezető: Reisenleitner Lajos

Szerkesztők: dr. Domokos Attila, Polyák Andrea, Szűcsné Bruckner Mariann, Visi Lakatos Mária
Tördelőszerkesztők: Bálinthné Bartha Éva, Simonné Káli Ágnes

Szerkesztőség: Budapest II., Keleti Károly utca 5–7. Postacím: Budapest, 1525. Postafiók 51.
Telefon: 487-4341, 487-4343 Telefax: 487-4344
Internet: www.ksh.hu/statszml
E-mail: statszemle@ksh.gov.hu

Kiadóhivatal: Központi Statisztikai Hivatal, Budapest II., Keleti Károly utca 5–7.
Postacím: Postafiók 51. Budapest, 1525. Telefon: 345-6000
Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Előfizethető bármely hírlapképzésítő postahivatalnál és az Üzleti és Logisztikai Központ Hírlapelőfizetési Irodájánál (Budapest VIII., Orczy tér 1., Telefax: 303-3440) közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással Postabank Rt. 219-98636, 021-42795 pénzforgalmi jelzőszámra.
Előfizetési díj: fél évre 3000 Ft, egy évre 5400 Ft
Beszerezhető a KSH Könyvesboltban. Budapest II., Keleti Károly u. 10. Telefon: 212-4348

TARTALOM

STATISZTIKAI ELEMZÉSEK

Kis- és középvállalkozások a nemzeti számlákban. – <i>Dr. Bamberger Anna</i>	929
Gondolatok a magyar agrárium jövőképehez. – <i>Kozma Ferenc</i>	944
Nők a parlamentben – a változás iránya. – <i>Koncz Katalin</i>	959

TÖRTÉNETI DOLGOZATOK

A történeti statisztikai helységnévtárak és a térségi szemlélet. – <i>Dr. Kovacsics József</i>	983
--	-----

INTERJÚK, BESZÉLGETÉSEK

Beszélgetés Vita Lászlóval.	1007
----------------------------------	------

SZEMLE

Gazdaságmodellezési szakértői konferencia. – <i>H. L.</i>	1013
Magyar szakirodalom	
Hunyadi László – Vita László: Statisztika közgazdászoknak. (<i>Sándorné Kriszt Éva</i>)	1015

STATISZTIKAI HÍRADÓ

Személyi hírek	1018
Szervezeti hírek – Közlemények	1018

STATISZTIKAI IRODALMI FIGYELŐ

Külföldi statisztikai irodalom

Betson, D. M. – Citro, C. F. – Michael, R. T.: A hivatalos statisztikai szegénységmérés az Egyesült Államokban. (<i>Szabó Zsuzsanna Krisztina</i>)	1023
---	------

Schwartz, L. K. – Herz, D. – Harley, F.: A háztartások időbeosztásának mérése. (Hejna Ferencné)	1027
Kato, T.: Az élethosszig tartó foglalkoztatás vége Japánban? (Hajnal Béla)	1028
Marterbauer, M.: Az Európai Unió gazdasági élénkülésének jelei. (Náduvvari Zoltán)	1030
Hanika, A.: A háztartások és családok számának tartományonkénti előrejelzése. (Waffenschmidt Jánosné)	1032
Külföldi folyóiratszemle	1034
Bibliográfia.....	1039

*A Statisztikai Szemlében megjelenő tanulmányok
kutatói véleményeket tükröznek, amelyek nem esnek szükségképp egybe
a KSH vagy a szerzők által képviselt intézmények hivatalos álláspontjával.*

Utánnnyomás csak a forrás megjelölésével!

KIS- ÉS KÖZÉPVÁLLALKOZÁSOK A NEMZETI SZÁMLÁKBAN

DR. BAMBERGER ANNA

Nemrégben jelent meg a Központi Statisztikai Hivatal „Kis- és középvállalkozások a magyar gazdaságban” című kiadványa, mely helyzetképet és nemzetközi összehasonlítást tartalmaz az érintett körről. A kiadvány nem közli teljeskörűen azokat az információkat, melyek a KSH rendelkezésére állnak a GDP összeállításakor, melyek valóban megmutatják, hogy a kis- és középvállalkozások milyen mértékben járulnak hozzá a nemzetgazdaság teljesítményéhez.

A kis- és középvállalkozások (KKV) helyzete kiemelt jelentőségű a nemzetgazdaság piacgazdasággá történő átalakulásának időszakában. Az alkotmány módosítása óta törvény biztosítja a vállalkozás jogát, a gazdasági verseny szabadságát és a tulajdonhoz való jogot. A piacgazdaság egészséges működését jelzi, ha az induló, kisméretű vállalkozások folyamatos működési lehetőséget találnak. A KKV-k megfigyelése nem tartozik a nemzeti számlák készítőinek alapfeladatai közé, azzal a statisztikai tevékenység hagyományos munkamegosztása szerint elsődlegesen az üzleti statisztika művelői foglalkoznak. A bruttó hazai termék viszont a nemzeti számlák elkészítésének eredménye, következésképp kimutatható a KKV-k részvétele is. Erre jelentős felhasználói igény is mutatkozik, hiszen a vállalkozói kör fejlesztése és támogatása kormányzati szándék, és nem utolsósorban EU-csatlakozási követelmény.

A gazdaságpolitika, mely támogatja a piacgazdaságban a kis- és közepes méretű vállalkozások talponmaradását, elvárja, hogy támogatásainak felhasználásáról, az érintettek teljesítményéről visszajelzést kapjon. Ha a GDP-hez való hozzájárulás mértéke napirendre kerül, a nemzetiszámla-rendszeren belül ezekre az információkra szükség van. A nemzetiszámla-rendszer bizonyos feltételekkel éves szinten alkalmas a különböző szempontok szerint csoportosított vállalkozások elkülönített megfigyelésére, nemzetközileg egyeztetett, egyébként folyamatosan változó, szabálygyűjteményekben rögzített módszereknek megfelelően.

A tanulmány ismerteti, hogyan változtak meg a vállalkozások méretét meghatározó ismérvek. A változások jelenleg is folyamatban vannak, ezért szükséges az érvényben levő meghatározások tárgyalása. A tanulmány bemutatja azt a fogalmi és módszertani környezetet, amelyben a KSH meghatározza a KKV-kör bruttó hozzáadott értékét. Szakértői elemzéseknél is előfordulhat, hogy a nemzeti számlák statisztikáját meghatározó általános, rész-egész összefüggéseket egy gazdasági csoport kiemelt vizsgálata háttérbe szorítja. Ezt a KKV nemzetiszámla-rendszerbe illesztett vizsgálatával a tanulmány elkerüli. Az érintett vállalkozások egyes mutatói táblákban szerepelnek. Látható, hogy a meghatározott környezetben a KKV-k teljesítményében nagy változásokról nem lehet beszámolni, a nemzeti számlákban meghatározott KKV-kör a teljes piaci áron számított GDP 32 százalékát adja mindkét vizsgált évben. Az arány ráadásul felülről becsült, mert az egyéni vállalkozók aggregátumként, egy összegben szerepelnek benne, és a függetlenségi kritérium miatt több vállalkozást ki kellene hagyni ebből a körből.

TÁRGYSZÓ: Kis- és középvállalkozások. Nemzeti számlák.

A kis- és középvállalkozások meghatározása régebben egyértelműen a létszámhoz mint az élő munka könnyen megfigyelhető mennyiségi mutatójához kötődött. A létszámkategóriák alapján jól összehasonlítható csoportok jöttek létre. A piacgazdaság szabályai, a gazdasági növekedés, a globalizáció folyamatai azonban új jelenségekre is felhívták a figyelmet. A piacgazdaság körülményei között ugyanis kis létszámmal, sőt létszám nélkül is elérhető a gazdasági haszon. A tőke minél gyorsabb megtérülésére épülő piacgazdaságban a vállalkozások épp az ilyen tranzakciókban, a minimalizált költségre (saját költség nélküli tranzakciókra) épülő maximális haszonban érdekeltek. A piacok meghódításában élenjáró nagyvállalkozások nemzeti kereteikből kitérve már világméretűekben hozzák létre szervezeteiket, szeretnék elbújni a gazdasági verseny szabadságát biztosító törvények elől, mert a piaci térhódításban a monopólium még titkoltan is előny. Eszközeik közé került a kislétszámú nemzeti bázisok fenntartása „rugalmasságuk” biztosítására, a vállalkozások felvásárlása. A nagyvállalkozások termelési hálózataihoz tartozó kicsik a létszámkategória szerinti besorolásuk alapján azonosak a tényleges kisvállalkozókkal, de a termelési feltételeiket tekintve már egyáltalán nem számíthatnak kicsiknek. Az új folyamatoknak megfelelően az Európai Bizottság 96/280/EC ajánlása a kis- és középvállalkozások meghatározására új elkülönítést javasolt. Ezt adaptálta Magyarországon az 1999. évi XCV. törvény,¹ mely a kis- és középvállalkozásokról, fejlődésük támogatásáról szól, és jelenleg is érvényben van.

A törvény az első csoportképző jellemző, azaz a foglalkoztatottak létszáma esetében átvette az EU létszámhatárait, vagyis az a vállalkozás minősül kisvállalkozásnak, amely 50 főnél kevesebb alkalmazottat foglalkoztat. Ezen belül a mikrovállalkozásban 10 főnél kevesebb a foglalkoztatottak létszáma. A középvállalkozásban a foglalkoztatottak létszáma 50 és 249 fő közötti. A második csoportképző ismérv a vállalkozás értékmutatója: a vállalkozás árbevétele vagy mérlegfőösszege. A magyar viszonyokhoz igazítva kisvállalkozásoknál az éves nettó árbevételt legfeljebb 700 millió forintban, vagy a mérlegfőösszeget legfeljebb 500 millió forintban állapította meg a törvény. (Az EU-ban 7 millió, illetve 5 millió ECU.) Középvállalkozásnál az éves nettó árbevétel legfeljebb 4000 millió, vagy a mérlegfőösszeg legfeljebb 2700 millió forint lehet. (Az EU-ban 40 millió, illetve 27 millió ECU.) A harmadik csoportképző ismérv a kis- és középvállalkozások függetlensége. Magyarországon egy vállalkozás akkor minősül kis- és középvállalkozásnak, ha abban az állam, az önkormányzat vagy a nagyvállalkozások tulajdoni részesedése – tőke vagy szavazati jog alapján – külön-külön és együttesen sem haladja meg a 25 százalékot. Az új hármas ismérvszisztem tehát a létszámkategórián kívül a vállalkozás árbevételét vagy mérlegfőösszegét és az ún. függetlenségi kritériumot is figyelembe veszi. Elvileg e három kritériumot együtt kellene alkalmazni a vállalati méret meghatározásánál, de a vállalati méret meghatározásának új definíciója nehezen alkalmazható, ugyanis hiányoznak, illetve nehezen követhetők a függetlenségi kritériumra vonatkozó információk (nem csak Magyarországon).

Napjainkban így egymás mellett élnek különböző meghatározások a kis- és középvállalkozásokra. Egyes értelmezések csak a létszámkategóriát használják csoportképző ismérvnek, érvrendszerükben előkelő helyet foglalnak el a rendelkezésre álló időszakok, az összehasonlíthatóság. Mások a gazdaság változásának jobban megfelelő új, hármas

¹ *Magyar Közlöny*. 1999. évi 101. sz. 6432–6434. old.

kritérium szerinti csoportképzést találják megfelelőnek, de gyakorlati nehézségekkel találják szembe magukat. Vannak, akik kizárólag a kis- és középvállalkozásokra megfogalmazott támogatási rendszerekre koncentrálnak, és a mindenkori törvényekben megfogalmazott definíciókat alkalmazzák. Ezekben az esetekben nehézséget okoz, hogy a kis- és középvállalkozások fogalmát csak egyes támogatásra jogosult ágazatokban használják. Mivel a vállalati méret nagyságra használt definíciók nem egységesek, a teljesítmények meghatározása is meglehetősen vegyes.

A nemzeti számlák makroszintű kategóriái és a mikrogazdaság

A nemzetgazdasági elszámolások rendszere az ország gazdasági jelenségeinek meghatározott időszakokra vonatkozó, átfogó, rendszerezett, mennyiségi ábrázolása, amely a létrehozott javakat felhasználásukkal veti össze. Ezért a nemzeti számlák rendszere egyben összefoglalja, szervezi a gazdaságstatisztika különböző területeit.

A vállalkozások a gazdasági műveletek szintereként, alapvető megfigyelési egységként szerepelnek az elszámolásokban, de tevékenységük tartalmi meghatározói fontosabban méreteiknél. Itt azokat az általános, nemzeti számlás ismereteket foglalom össze, melyek fontosak a kis- és középvállalkozások szerepének áttekintéséhez.

A nemzeti számlák célja a gazdaság működésének leírása, az alapvető gazdasági folyamatok egymással összefüggő ábrázolása. A számlákon a források és a felhasználások azonosságát ún. egyenlegező tételek biztosítják, melyek egyben a sorrendben következő számla nyitó tételét is adják. Az ország teljesítményét kifejező bruttó hazai termék (GDP) a termelési számla egyenlegező tétele, amely a nemzeti számlák rendszere szempontjából fontos, de nem egyetlen makrogazdasági statisztikai mutató.

A nemzeti számlák európai rendszerének (ESA95) szabálygyűjteményét magyar nyelven szintén nemrég jelentette meg a KSH. Ebben megtalálhatjuk a gazdaság nagyobb csoportjainak leírását is, melyeket a nemzetgazdasági elszámolásokban intézményi szektoroknak hívunk. Ezek megfigyelésével követhetők figyelemmel a gazdasági műveletek (tranzakciók). Az intézményi szektorok és számlaazonosítójuk a következők: nem pénzügyi vállalatok (S. 11), pénzügyi vállalatok (S. 12), államháztartás (S. 13), háztartások (S. 14), nonprofit intézmények (S. 15) és a külföld (rest of the world) szektora (S.2). A külföld szektora nem igazi intézményi szektor, viszont elkülönítése lehetővé teszi a nemzetgazdaság és a világ többi része közötti gazdasági kapcsolatok áttekintését. A bruttó hazai termék előállítása rezidens egységek által történik, melynek közgazdasági kritériuma, hogy gazdasági érdekkörük az ország területére essék (*Szilágyi, 1992*). A hazai kis- és középvállalkozások esetében is általános érvényű szabály, hogy teljesítményük csak akkor képezi az éves GDP részét, ha rezidensek, vagyis az ország területén legalább egy évig gazdasági tevékenységet folytattak. A nemzeti számlák készítésének szabályai szerint pedig elvileg, bármelyik belföldi szektorba bekerülhetnek az elfogadott csoportképző ismérvek megfelelően. A következőkben részletezett módon a nemzeti számlák S.11 és S.14 szektorára szűkítettem a vizsgálatokat.

A nemzetgazdasági számítások alapjául szolgáló makrogazdasági összefüggés az adott időszakban rendelkezésre álló javak forrásának és felhasználásának egyezőségén alapul. A nemzeti számlák összeállításánál a gazdaságstatisztikai adatgyűjtéseknek nemzetgazdasági szinten alá kell támasztani, hogy a gazdaságban ugyanazon időben

rendelkezésre álló javak forrása és felhasználása szükségképpen megegyezik. Képlettel kifejezve:

$$O+IM=IC+C+I+EX,$$

ahol:

O – output (bruttó kibocsátás),
 IM – import,
 IC – közbenső fogyasztás (folyó termelőfelhasználás),
 C – végső fogyasztás,
 I – a bruttó állóeszköz-felhalmozás és a készletváltozás összege,
 EX – export.

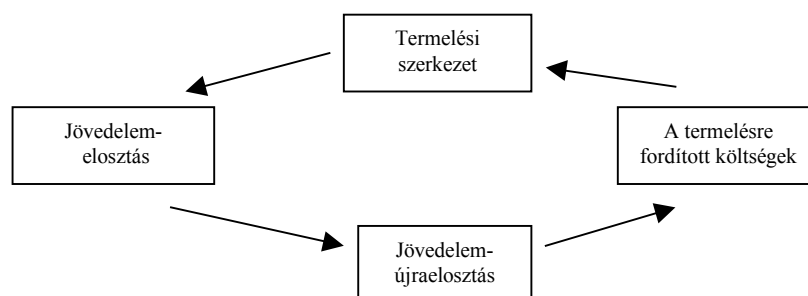
Nem térek ki a fogalmak meghatározására, gazdaságtörténeti változásaira, mivel a tanulmány központi témája szempontjából másodlagos jelentőségűek. Csak jelzem, hogy még jelenleg is probléma az elnevezések formai és tartalmi egysége, az angol és a magyar terminológia eltérésének kezelése. A számviteli nyilvántartásokra vonatkozó szabályozások folyamatos változása a kategóriák használatának folyamatos újragondolását is szükségessé teszi. A változásokról a különböző módszertani útmutatók tájékoztatnak. A piacgazdaság fogalmainak és szemléletének mikrogazdasági térnyerésével egyidejűleg a makrogazdasági mutatók közérthetőségében is várható előrehaladás.

A bruttó hozzáadott érték kifejezésként az előbbi egyenlet átrendezéséből adódik:

$$O-IC=C+I+EX-IM,$$

másképp fogalmazva a megtermelt javak önmagukban nem, csak a fogyasztásuk biztosításával együtt hordoznak bruttó hozzáadott értéket. Az egyenlet bal oldala a GDP összeállításának termelési, jobb oldala a felhasználási módszer elemeit tartalmazza.

A mikrogazdasági folyamatok is egyaránt érintik a javak létrehozását és felhasználását. A nemzetgazdasági szinten kimutatott egyenlőség feltételezi, hogy az adott csoport terméke, szolgáltatása a fogyasztással bekerül a jövedelemképződés körfolyamataiba:

A jövedelem szintén a gazdasági folyamatok során keletkezik, ez a GDP meghatározásának harmadik módszere. Az elszámolási időszaki bruttó hazai termék egyenlő a

munkavállalói jövedelem, a nettó működési eredmény és az értékcsökkenés (nem számviteli, hanem állóeszköz-elhasználódás értelemben) összegével.

A bruttó és a nettó mutatók közötti különbség az állóeszközöknek a gazdasági tevékenység során történt felhasználásával, az értékcsökkenés elszámolási módjával van összefüggésben. Mivel az állóeszközök tényleges felhasználódása statisztikai módszerekkel nehezen mutatható ki (az elszámolt értékcsökkenés nincs mindig összhangban az állóeszközök tényleges felhasználásával), a bruttó mutatók nem a költségek között, hanem a létrehozott új értékben mutatják ki az értékcsökkenést.

Termelési oldalról egy bizonyos időszakra bármely gazdasági esemény és azok aggregátumának bruttó hozzáadott értéke meghatározható a gazdasági esemény bruttó kibocsátása és a létrehozásához felhasznált termékek és szolgáltatások értékének különbözeteiként. A kis- és középvállalatok aggregátumára is érvényes ez a számítás, sőt egyetlen vállalkozásra is. Csakhogy az így kapott érték egyoldalú.

Az ország teljesítményét kifejező GDP értékének több megközelítésből kell ugyanarra az eredményre vezetni. Az előbbi képlet az egyszerűség kedvéért a termelési adók és támogatások elszámolását figyelmen kívül hagyta (ami egyébként fontos értékelési probléma) azért, hogy a GDP összeállítását alapvetően meghatározó makroszintű azonosságot hangsúlyozza. Az egyenlet egyik oldalának változtatása a másik oldal ugyanolyan változtatása nélkül nem lehetséges.

A GDP számszerűsítése igen bonyolult feladat. Az adatok megtalálásához, az éves számlákhoz több mint 80 különböző adatgyűjtést kell felhasználni, melyeknek adatai gyakran ellentmondanak egymásnak, és a nemzetgazdasági azonosság fennállásának biztosításához elengedhetetlen annak a kérdésnek a megválaszolása is, hogy a más-más statisztikai megközelítések különbözőségéből eredő eltérés hova kerüljön. A nemzeti számlák készítőinek ez nemzetközileg jelentkező problémája.

A kis- és középvállalkozások forrást teremtenek a termelési oldalon, és piacot jelentenek a felhasználási oldalon. A KKV-k kibocsátásának felhasználását külön nem követi a statisztika, a fogyasztókat eleve kevésbé érdekli, hogy milyen méretű vállalkozásból származnak a megvásárolt árucikkek. Makrogazdasági szinten viszont érvényesül az egyenlőség, ebben az értelemben biztosak lehetünk abban, hogy a nemzetiszámla-rendszerben kimutatott kis- és középvállalkozások által megtermelt, a bal oldalon szereplő hozzáadott érték felhasználással is alá van támasztva a jobb oldalon. Jelenleg jövedelmi oldalról nincs kimutatva a kis- és középvállalkozások bruttó hozzáadott értéke, bár elvileg ez – a felhasználói oldallal szemben, ahol a felhasználási irányok nem ismertek – kimutatható lenne.

Értelmezési problémákat szokott okozni a bruttó hozzáadott érték és a GDP különbsége. A GDP nemzetgazdasági szinten értelmezett mutató. Az 1999. és 2000. évi adatokat a számszerű összefüggésekkel együtt a 3. tábla tartalmazza.² Kétoldalú kimutatás is készíthető a termelési számlákról. A hivatkozott ESA95 szabálygyűjteményének 8.13. pontja szerint „A gazdaság egészére összeállított termelési számla forrásoldala a termékek és szolgáltatások kibocsátásán kívül a termékadók és terméktámogatások egyenlegét is tartalmazza, így kiszámítható a piaci árakon értékelt bruttó hazai termék, mint egyenlegező tétel is”.

² Az adatok forrása: A bruttó hazai termék 1999-ben (Központi Statisztikai Hivatal. 2001.) és A bruttó hazai termék 2000-ben (Központi Statisztikai Hivatal. 2002.).

1. tábla

A termelési számla tételei 2000-ben
(milliárd forint)

3. Folyó termelőfelhasználás	16 825	1. Bruttó kibocsátás	28 030
4. <i>Bruttó hazai termék (5-3)</i>	13 151	2. Termékadók, támogatások	1 946
5. Felhasználás összesen	29 976	5. Forrás összesen (1+2)	29 976

A bruttó kibocsátást a magyar nemzeti számlák alapján értékelik, ez az értékesítéskor realizált ár, azaz az értékesítési árból le kell vonni a befizetett termékadókat és hozzá kell adni az értékesítéshez kapcsolódó terméktámogatásokat. Így a termékadók és támogatások egyenlegével együtt mért bruttó hozzáadott érték piaci áron szerepel.

Adott időszakban a termékadók és támogatások összegét nemzetgazdasági szinten biztonságosabban lehet elszámolni, mint a mikrogazdasági adatok összesítésével. Ezért a gazdasági tevékenységeknél, szektoroknál bruttó hozzáadott érték szerepel, amibe még nem számít bele a termékadók és támogatások egyenlege, vagyis alapján értékelünk. Az alapáros bruttó hozzáadott érték az alapáros bruttó kibocsátás és a beszerzési áron mért közbeső felhasználás különbsége.

Szintén nem osztjuk fel a szolgáltatást igénybevevő szektorok és ágazatok között a pénzközvetítői szolgáltatás fel nem osztott díját (angol ismertebb nevén a FISIM-et). A pénzügyi számlák fejlődésével kialakult fogalom a kapott és fizetett kamatok speciálisan realizált különbsége, mely szolgáltatást a bankok, szakosított pénzügyintézetek stb. nyújtanak, és a betétesek, illetve a hitelfelvevők használnak fel. Az ESA95 8.14. pontja szerint „A FISIM teljes értéke egy képzett szektor folyó termelőfelhasználásaként kerül elszámolásra. Ennek a szektornak nulla a kibocsátása és negatív a hozzáadott értéke, amelynek értéke azonos a termelőfelhasználás értékével, természetesen ellenkező előjellel. Ilyen módon az összes szektor és az összes ágazat hozzáadott értékét ezzel az értékkel csökkenteni kell.”

A termelési számla minden intézményi szektorra elkészül, a bruttó kibocsátást alapján értékelve. Ennek megfelelően a KKV-kört érintő két kiemelt szektor termelési számlája a termékadók és támogatások elszámolása nélkül a 2. tábla szerint.

2. tábla

S.11. A nem pénzügyi vállalatok termelési számlája 2000-ben
(milliárd forint)

Folyó termelőfelhasználás	13 748	Bruttó kibocsátás	20 430
<i>Bruttó hozzáadott érték alapján</i>	6 682		
Felhasználás összesen	20 430	Forrás összesen	20 430

S.14. A háztartások termelési számlája 2000-ben
(milliárd forint)

Folyó termelőfelhasználás	1 458	Bruttó kibocsátás	3 844
<i>Bruttó hozzáadott érték alapján</i>	2 386		
Felhasználás összesen	3 844	Forrás összesen	3 844

Az alapáras bruttó hozzáadott érték azt az összeget jelenti, amelyet a termelő az értékesítéskor realizált, levonva abból azokat a termékadókat, amelyeket az árban ugyan felszámol, de amelyeket az államnak be kell fizetnie, és hozzáadva azokat a terméktámogatásokat, amelyeket a termelő nem a piacon realizál, nem a vevő fizet meg, hanem az értékesítés után az államtól kell megkapnia (Hüttl; 1997).

A vállalkozások definíciója és teljesítményértékelése

A nemzeti számlák keretében végzett elemzésekhez az S.11 és S.14 szektorokra szűkítettük a kis- és középvállalkozások vizsgálatát, mivel a piaci talpon maradás segítését ez a két szektor igényli leginkább, illetve az S.15 szektor még nagyon fejletlen Magyarországon. A nem pénzügyi vállalati szektorban (S.11) a profitorientált, jogi személyiséggel rendelkező, társasági adóbevallást készítő vállalkozások, a háztartási szektorban (S.14) az önálló jogi személyiséggel nem rendelkező egyéni és társas vállalkozások találhatók. Utóbbiakra jellemző, hogy a tulajdonos vagy családtagjai által szerzett munkajövedelem és tulajdonosi nyereség nem különíthető el, „nemzeti számlás” szaknyelven, ún. vegyes jövedelmük keletkezik. Jelenleg a nem pénzügyi vállalatoknál alapvető adatforrás a társasági adóbevallások APEH-adatai, melyekből a vállalati méret nagyságra vonatkozó kritériumok is – a függetlenségi kritérium kivételével – számszerűsíthetők. Az adatokat különféle módon ellenőrzik, melyek hatására javulhatnak, például kiszűrhetők az adatközlők által elkövetett nagyságrendi hibák. A vállalati adatbáziscsoport szűkebb a nem pénzügyi vállalatok szektoránál, csak a kettős és egyszeres könyvvitelt vezető, éves társasági adóbevallást készítő vállalkozások adatait tartalmazza. Erre a csoportra vonatkozik az e tanulmányban vázolt rövid elemzés.

Csoportképző ismérvek átvettük az EU létszámhatárait, vagyis az a vállalkozás minősül kisvállalkozásnak, amelynek statisztikai állományi létszáma 50 főnél kisebb, illetve e csoporton belül a mikrovállalkozásoké 10 főnél kisebb. A középvállalkozás esetében e mutató, mint tudjuk, 50 és 249 fő közé esik.

A 2165/1999. (VII.8.)-i kormányhatározat 3. pontja kimondja, hogy a kis- és középvállalkozások meghatározásában második kritériumként szereplő árbevétel vagy mérlegfőösszeg alakulását rendszeresen vizsgálni kell, és a gazdasági miniszternek kezdeményezni kell azok módosítását, amennyiben a gazdasági körülmények változása azt indokolja. A változtatásra 2002-ig nem került sor, e tanulmányban viszont, az árindexek alakulását figyelembe véve, az elemzéshez módosítottuk a nettó árbevétel értékhatárát: a kisvállalkozások esetében 700 millió forintról 820 millió forintra, a középvállalkozásoknál pedig 4000 millió forintról 4700 millió forintra emeltük. A második ismérvként ezt az értékesítés nettó árbevételi mutatót használtuk.

A függetlenségi kritériumra vonatkozó információ a társasági adóbevallások része oly módon, hogy a vállalkozásoknak nyilatkozniuk kell a törvényben meghatározott vállalati nagyság szerinti besorolásról, de a legtöbb vállalkozásnál ez a kérdés megválaszolatlan maradt, ezért ezt a kritériumot nem is lehetett figyelembe venni a számítások során.

A háztartási szektor esetében más a helyzet. Az ide sorolható önálló jogi személyiséggel nem rendelkező egyéni és társas vállalkozások (egyéni vállalkozók, betéti társaságok) döntő többsége kisvállalkozás, nem tartoznak a társasági adóbevallásra kötelezettek körébe. Ezért értékelésüknél más adatforrásokra kellett támaszkodni (személyi-

jövedelemadó-bevallás stb.) Éppen az eltérő megfigyelés miatt tudjuk, hogy a vállalati méret új hármas ismérve szerint már ebben a körben sem csak kisvállalkozások vannak. Bruttó hozzáadott értékük szakértői becslése többféle dokumentált információból áll össze. Az ide tartozó vállalkozások nagy száma egyebek között adatközléseik pontosságára (pontatlanságára) és ellenőrizhetőségére is hatással van. A teljes csoportra vonatkozó bruttó hozzáadott értéket következtetéssel meghatározva, az egyszerűség kedvéért a kis- és középvállalkozások teljesítményének tekintettük.

3. tábla

A bruttó hozzáadott érték folyó áron és intézményi szektorok szerinti megoszlása

Megnevezés	1999-ben		2000-ben	
	milliárd (forint)	megoszlás (százalék)	milliárd (forint)	megoszlás (százalék)
1. Bruttó hazai termék (GDP) piaci beszerzési áron (2+3)	11 393	100,0	13 151	100,0
2. Termékadók és -támogatások egyenlege	1 704	15,0	1 946	14,8
3. Bruttó hazai termék (GDP) alapáron (5-4)	9 689	85,0	11 205	85,2
4. FISIM (pénzközvetítói szolgáltatás közvetett módon mért díja)	284	2,5	301	2,3
5. Nemzetgazdaság összes bruttó hozzáadott értéke alapáron	9 973	87,5	11 506	87,5
Ebből:				
6. Nem pénzügyi vállalatok	5 610	49,2	6 682	50,8
7. Pénzügyi vállalatok	367	3,2	412	3,1
8. Államháztartás (intézményei)	1 735	15,2	1 943	14,8
9. Háztartások	2 185	19,2	2 386	18,1
10. Nonprofit intézmények	77	0,7	84	0,6

4. tábla

A vállalkozói csoportok részesedése a piaci áron mért GDP-ből

Megnevezés	1999-ben		2000-ben	
	milliárd (forint)	megoszlás (százalék)	milliárd (forint)	megoszlás (százalék)
1. Bruttó hazai termék (GDP) piaci beszerzési áron	11 393	100,0	13 151	100,0
6. Nem pénzügyi vállalatokból:				
vállalati adatbázis	5 542	48,6	6 392	48,6
6.1. Kis-és középvállalkozások	2 504	22,0	2 954	22,5
6.2. Nagyvállalkozások	3 038	26,6	3 438	26,1
9. Háztartások				
9.1. Egyéni vállalkozók	1 187	10,4	1 329	10,1
Kis-és középvállalkozások a nemzeti számlákban (6.1+9.1)	3 691	32,4	4 283	32,6

Megjegyzés. A 6. sor a szűkebb vállalati adatbázist tartalmazza.

A leírtak alapján a különböző szektorok teljesítményét a 3. tábla szerinti adatok jellemezték 1999-ben és 2000-ben. A kis- és középvállalkozások részesedését, pedig a leírt módon a 4. tábla szerinti adatok jellemzik.

Természetesen teljesen eltérők a megoszlási viszonyszámok, ha az alapáron számított GDP (3. sor) tételt, vagy ha a nemzetgazdaság összes bruttó hozzáadott értékét (5. sor) tekintjük 100,0 százaléknak, és nem a teljes piaci áron számított GDP-t (1. sor). Ebben a tanulmányban az előállított bruttó hozzáadott érték minden aggregátumát a 3. tábla 1. sorához viszonyítottam, mivel a köztudatban is a piaci beszerzési áron mért GDP változatlan áron számított éves növekedési üteme – 2000-ben 5,2 százalék – él, és az előzőkben vázoltaknak megfelelően a bruttó hazai termék végső soron piaci áron értékelt mutató. A termékadók és -támogatások, a közvetett módon mért pénzközvetítői szolgáltatások is érintik a kis- és középvállalkozói kört.

A 3. és a 4. tábla adatai is alátámasztják, hogy a nemzeti számlákban elkülönített kis- és középvállalkozások részvétele a bruttó hazai termék előállításában jóval kisebb, mint a különféle anyagokban megtalálható érték (*Kis- és középvállalkozások...*; 2000 – 57 %, *A kis- középvállalkozások...*; 2000 – 48%). Az eltérés valószínűleg más viszonyítási bázissal vagy egyéb okokkal magyarázható, de nem kell elfelejtkezni arról, hogy a kicsik éppen azért szorulnak támogatásra, mert piaci feltételeik kedvezőtlenebbek a nagyokénál.

A KKV-kör egyre fontosabb a piacgazdaságban. Támogatásuk nem jótékonyági akció. A támogatásokról szóló törvényekből is megállapítható, hogy feljövőben levő piacról van szó, nem pedig egy kedvezőtlen helyzetben levő vállalkozói rétegről. A nagy szervezetek is támogatják a kicsiket. A központi irányításnak fel kell ismerni, hogy például a területi egyenlőtlenségek vagy a kevésbé jövedelmező, de alapvető szükségleteket kielégítő területek piaci elhalása végső soron akadályozzák a gazdasági fejlődést, ezért a rendelkezésre álló fizetési eszközöket ezekre a területekre kell csoportosítani és hatékonyan felhasználni. Az EU strukturális alapok és közös agrárpolitikai rendszeréből származó támogatások ezekkel a célokkal jöttek létre. A gazdasági verseny feltételezi, hogy korlátlanul jöhessenek létre új vállalkozások, melyek induláskor kicsik. Mindezek miatt várható, hogy a kis- és középvállalkozások témakörével hosszú távon foglalkozni kell, új támogatási rendszerek jelennek meg. Az aktuális EU-támogatásokat jól mutatja be *Tóth Timea* munkája (*Tóth*; 2001).

Ha mérni akarjuk a támogatásoknak a bruttó hozzáadott érték növekedésére gyakorolt hatását, a támogatott szervezeteknek, saját korábbi teljesítményükhöz kellene viszonyítani a változásokat, és nem a különböző időpontokban mért, vitatható szempontok alapján képzett aggregátumokhoz. Ezt a hatást a statisztika, az adatvédelmi törvényt figyelembe véve ki tudná mutatni. A támogatásokra pályázóknak nyilatkozniuk kell a függetlenségi kritérium meglétéről, de ez csak a támogatottak körére vonatkozó információ. A támogatást igénybe vevők köre azonban lényegesen kisebb, mint a teljes KKV-kör, amelyekre vonatkozóan az aggregált információknak segíteniük kellene a döntéshozatalt. Az EU-statisztikákkal való összehasonlítás nem ad kielégítő megoldást az elemzőknek. Azt is befolyásolja az EU-s támogatások elnyerhetőségének kritériumrendszere, és a második kritérium szerinti értékhatárok magasabbak az EU-tagországok számára (a csatlakozáskor Magyarországon is automatikusan ez az értékhatár lép érvénybe), valamint az EU elkülönítetten veszi figyelembe az agráriumot (más forrásból támogatja azt), amit a hazai törvény jelenleg nem tesz meg.

A teljesítményértékeléssel kapcsolatban érdemes a nagyság, a méret viszonylagosságával is foglalkozni. A nem nagyvállalkozások mérlegfőösszegére vonatkozó felső EU-határ 27 millió ECU, 1996. évi árfolyamon körülbelül 5 milliárd forint. Magyarországon a teljes vállalati átlagos mérlegfőösszeg, azaz az egy vállalkozásra jutó mérlegfőösszeg még 2000-ben is csak 92 millió forint volt. A kis- és középvállalkozói körben ez 44 millió forint volt, a nagyvállalatok átlaga ugyanis meghaladta az 5 milliárd forintot, 10 447 millió forint volt.

Az általános megállapításokat, az elemzéseket javítaná a differenciált megközelítés. Az egyéni vállalkozók sajátos szerepére már utaltam, helyzetük értékelése külön tanulmányt érdemelne. A KKV-kört keletkezésétől átalakulásáig, megszűnéséig követő vizsgálatok adhatnának lényeges információkat.

A nemzeti számlák rendszerében elkülönített kis- és középvállalkozói csoportból az S.11 szektorba tartozó vállalatok 2000-ben a teljes piaci áron számított GDP 22,5 százalékát állították elő. Befejezésül a rájuk vonatkozó elemzés következik.

A kis- és középvállalatok tulajdonosi és ágazati szerkezete, egyéb mutatói

A nemzeti számlák rendszerében három tulajdonosi alszektor létezik.

Közösségi tulajdonformába tartoznak azok a vállalkozások, melyek jegyzett tőkéjében a közösségi (állami, önkormányzati) részesedés aránya meghaladja a külföldi és a hazai magántulajdon arányát (abszolút vagy relatív többsége van), vagy a vállalkozást törvény a tartós állami tulajdonú vállalkozások közé sorolja (aranyrészvényesek).

Külföldi ellenőrzésű tulajdonformához tartoznak azok a vállalkozások, melyek jegyzett tőkéjükben a külföldi tőke részesedése meghaladja az 50 százalékot vagy relatív többsége van. A vállalatok többi része hazai magánszektorúnak minősül, kivéve az azonos arányok esetét, mely esetben a külföldi–hazai magán és a külföldi–közösségi egyezőségnél külföldi, a hazai magán–közösségi egyezőségnél közösségi besorolást alkalmazunk. (E besorolási szabályokat a több évre vonatkozó vizsgálatok eredményei indokolják.)

A jegyzett tőke tulajdonosi megoszlására vonatkozó adatokat a nem pénzügyi tevékenységet végző, kettős és egyszeres könyvvitelt vezető vállalkozások társasági adóbevallása tartalmazza. Ezek felhasználásával a bruttó hozzáadott érték is szétosztható három tulajdonosi alszektorra.

A közösségi tulajdonformába tartozó kis- és középvállalkozásokat a függetlenségi kritérium miatt eleve (az állam, az önkormányzatok vagy a nagyvállalkozások tulajdoni részesedése – tőke vagy szavazati jog alapján – külön-külön és együttesen sem haladhatja meg a 25 százalékot) ki kellene zárni a támogathatók köréből, de jelenlegi számításaink tartalmazzák ezeket is, mert a függetlenségi kritérium teljes körű figyelembevételének hiánya miatt nem csonkítottuk meg a megfigyelt halmazt.

Az 50 százaléknál magasabb arányú külföldi tőkével rendelkező vállalkozások valószínűleg szintén a támogatásra nem szoruló vállalkozások közé tartoznak, hiszen azokat a függetlenségi kritérium, a 25 százalék fölötti nagyvállalkozási tulajdonosi részesedés kizárja. A tőke eredetére vonatkozó információ megszerzésének nehézségei miatt az 50 százaléknál magasabb külföldi tőkével rendelkező nem pénzügyi kis- és középvállalkozásokat is a teljes megfigyelt kör részeként elemeztük.

A különféle tulajdonosi alszektorokat az 5. tábla adatai szerinti teljesítményrészesedés jellemezte 1999-ben és 2000-ben.

5. tábla

*Az egyes tulajdonosi csoportok részesedése
a kis- és középvállalkozások piaci áron mért GDP-jéből*

Tulajdonosi csoport	1999-ben		2000-ben		
	milliárd (forint)	megoszlás (százalék)	milliárd (forint)	megoszlás (százalék)	az 1999. évi százalékában
Közösségi tulajdon	69	2,8	69	2,3	100,0
Külföldi irányítású	597	23,8	690	23,4	115,6
Hazai magántulajdon	1 838	73,4	2 195	74,3	119,4
<i>KKV összesen</i>	<i>2 504</i>	<i>100,0</i>	<i>2 954</i>	<i>100,0</i>	<i>118,0</i>

A kis- és középvállalkozások többségére a hazai magántulajdon a jellemző, és a többi tulajdonosi alszektorban előállított bruttó hozzáadott érték aránya nem is nőtt 2000-ben. A hazai magántulajdon által irányított vállalatok bruttó hozzáadott értékének növekedése a legnagyobb a kis- és középvállalkozói körben volt, és ez a tendencia jellemző a teljes hazai alszektorra is.

6. tábla

A tulajdonosi csoportok részesedése a vállalatok piaci áron mért GDP-jéből

Tulajdonosi csoport	1999-ben		2000-ben		
	milliárd (forint)	megoszlás (százalék)	milliárd (forint)	megoszlás (százalék)	az 1999. évi százalékában
Közösségi tulajdon	1 172	21,1	1 196	18,7	102,0
Külföldi irányítású	1 945	35,1	2 282	35,7	117,3
Hazai magántulajdon	2 425	43,8	2 914	45,6	120,2
<i>Vállalati adatbázis összesen</i>	<i>5 542</i>	<i>100,0</i>	<i>6 392</i>	<i>100,0</i>	<i>115,3</i>

A GDP összeállításánál jól elkülöníthető a különféle nemzetgazdasági ágak teljesítménye. Különösen, hogy a jelenlegi törvény nem zár ki teljes ágazatokat a kis- és középvállalkozói körből, a nemzeti számlák minden ágazatában szerepelnek a kis- és középvállalkozások.

A nemzetgazdaság bruttó hozzáadott értékéhez a különféle nemzetgazdasági ágak eltérő mértékben járulnak hozzá, aminek követését a statisztikában az ágazati osztályozási rendszer segíti elő. Az éves nemzetiszámla-rendszerben az ágazati besorolás alapvetően a társasági adóbevallásokban szereplő tevékenységi kód szerint készült. A szokásos viszonyítás alapja itt is a nemzetgazdaság összes bruttó hozzáadott értéke alapján (lásd az 3. tábla 5. sorát), mivel a termékadók és -támogatások egyenlege nem ágazatonként, hanem a nemzetgazdaság szintjén mérhető. A korábbiakban felépített logika mellett viszont a GDP piaci beszerzési áron (lásd a 3. tábla 1. sorát) mért értékhez számított megoszlási viszonyszámok és a belső arányokat tükröző arányszámok szerepelnek a 7. táblában. Sze

rintem az is elgondolkodtató, hogy a kis- és középvállalkozások összevont ágazati csoportjainak teljesítményrészesedése nem éri el a nemzetgazdasági szinten mért termékek és -támogatások egyenlegének részesedését.

7. tábla

A nemzetgazdasági ágak bruttó hozzáadott értéke és részesedése a piaci áron mért vállalati GDP-ből

Megnevezés	1999-ben			2000-ben		
	milliárd (forint)	a GDP százalékában	megoszlás (százalék)	milliárd (forint)	a GDP százalékában	megoszlás (százalék)
Bruttó hazai termék (GDP) piaci beszerzési áron	11 393	100,0		13 151	100,0	
Mezőgazdaság, halászat	156	1,4	6,3	188	1,5	6,4
Ipar, építőipar	942	8,3	37,6	1 094	8,3	37,0
Szolgáltatások	1 406	12,3	56,1	1 672	12,7	56,6
<i>KKV összesen</i>	<i>2 504</i>	<i>22,0</i>	<i>100,0</i>	<i>2 954</i>	<i>22,5</i>	<i>100,0</i>
Mezőgazdaság, halászat	57	0,5	1,9	59	0,4	1,7
Ipar, építőipar	1 943	17,1	64,0	2 212	16,8	64,3
Szolgáltatások	1 038	9,1	34,1	1 167	8,9	34,0
<i>Nagyvállalkozások összesen</i>	<i>3 038</i>	<i>26,6</i>	<i>100,0</i>	<i>3 438</i>	<i>26,1</i>	<i>100,0</i>

A kis- és közép-, illetve a nagyvállalkozások adatainak ágazati szerkezete eltérő. A nagyvállalkozások között az ipar, építőipar túlsúlya figyelhető meg, a kis- és középvállalkozások esetében viszont a szolgáltatási ágazatoké. Az agrárium legalacsonyabb teljesítménymutatói ellenére a kis- és középvállalkozások közé tartozó mezőgazdasági vállalkozások növelték részesedésüket a piaci áron mért GDP-ből. Mivel a kis- és középvállalkozások a hazai magántulajdon által irányított szolgáltatási ágazatokban koncentrálnak, a kis- és középvállalkozások helyzetének megítéléséhez a hazai magántulajdonú szolgáltatási ágazat kiemelt elemzésére lenne szükség.

A KSH minden év márciusában az éves bruttó hazai termékről szóló kiadványában megjelenteti a vállalatok vállalati méret nagyság szerint bontott főbb mutatóit is. A bruttó hozzáadott értéken kívül adatok szerepelnek a vállalkozások számáról, létszámáról, árbevételéről, bruttó kibocsátásáról, személyi jellegű ráfordításairól és mérlegfőösszegéről is. Az 1998., 1999. és 2000. évi adatokból számított megoszlási viszonyszámok változását mutatják a következők.

Mindhárom évben a vállalkozások számának közel 100 százalékát, a foglalkoztatott létszámnak nagyjából 60 százalékát, a személyi jellegű ráfordításoknak közel 50 százalékát tette ki a kis- és középvállalkozások részesedése. Ezen belül a középvállalkozások mutatói csökkenő tendenciáról tanúskodnak, a mikrovállalkozások pedig növelték részesedésüket.

A mikrovállalkozások között sok a 0 létszámot jelentő vállalkozás (1999-ben 32,6%), ami a létszámmal kombinált mutatókra hatással van. A személyi jellegű ráfordításokból a középvállalkozások a létszámhoz hasonló arányban részesednek, a kisvállalkozásokról ez nem mondható el. A teljes kisvállalkozói kör és ezen belül a mikrovállalkozások részese

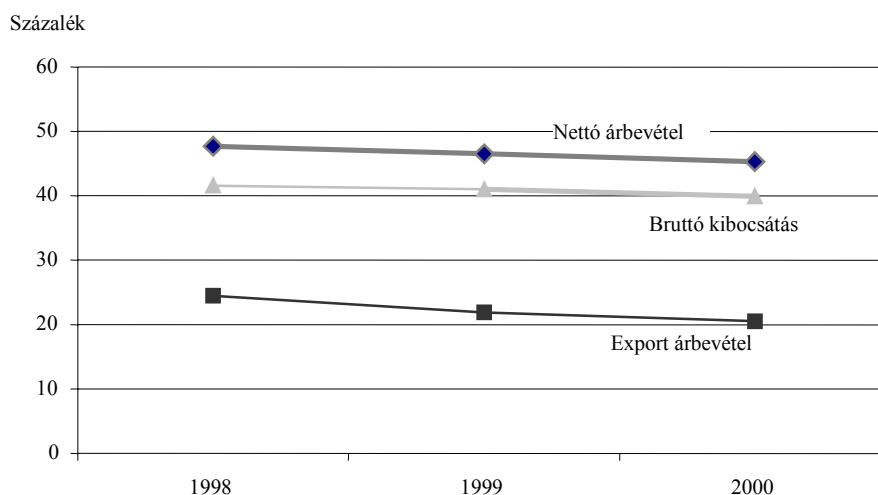
dése is a személyi jellegű ráfordításokból évről évre nő, de kisebb mértékben, mint a foglalkoztatott létszám.

8. tábla

A hazai kis- és középvállalkozások súlya egyes mutatók szerint

Megnevezés	Év	Vállalkozások száma	A foglalkoztatottak száma	Személyi jellegű ráfordítás
		az összes vállalat százalékában		
Középvállalkozás	1998	2,4	22,8	23,3
	1999	2,3	22,9	23,0
	2000	2,2	22,3	22,8
Kisvállalkozás	1998	97,1	35,9	22,5
	1999	97,2	36,7	23,2
	2000	97,3	38,0	23,9
Kis- és középvállalkozás együtt	1998	99,5	58,7	45,8
	1999	99,5	59,6	46,2
	2000	99,5	60,3	46,7
Ebből mikrovállalkozás	1998	89,3	18,2	9,5
	1999	89,7	18,5	10,2
	2000	90,0	19,7	10,9

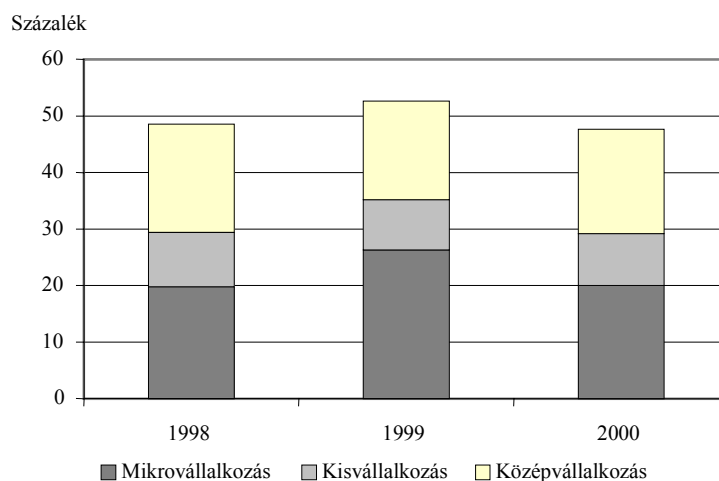
A árbevételi mutatók azt jelzik, hogy a kis- és középvállalkozói kör piaci részesedése a vizsgált három évben évről évre romlott. A kisebb méretű vállalkozások kisebb mértékben képesek exporttevékenységre, nagyobb részt a belföldi piacon értékesítenek. A bruttó kibocsátásból való részesedésük is csökkenő tendenciát mutat, ezen belül a mikrovállalkozások bruttó kibocsátásból való részesedése kis mértékben emelkedett, ami különösen a bruttó hozzáadott érték változásával együtt értékelhető.

1. ábra. KKV-részesedés

A három év folyamán a kis- és középvállalkozói kör bruttó hozzáadott értékben mért teljesítménye, részesedése az összes vállalat bruttó hozzáadott értékéből keveset változott. A mikrovállalkozások részesedése évről évre javult.

A vállalatok mérlegfőösszegének megoszlását jelentős ingadozás jellemzi. (Lásd a 2. ábrát.) 1999-ben a kis- és középvállalkozói kör részesedése a vállalatok teljes mérlegfőösszegéből megnőtt, 2000-ben az 1998. évi szint alá esett. Ez figyelmeztet a mérlegfőösszeg nagyságának fontosságára és szükségessé teszi bevonását a méret szerinti kritérium kialakításába.

2. ábra. Az egyes KKV-csoportok mérlegfőösszegének aránya az összes vállalaté százalékában

A nemzeti számlák művelőjeként a kis- és közepes vállalkozásokat elemezve is rá kell világítani arra, hogy a világgazdaság, nemcsak a multinacionális szervezetek, hanem a bennlakók számára is egységes egész. A világgazdaságot egységes egységként tekintve felírható az a makrogazdasági azonosság, amely a nemzeti számlák rendszerének alapja. A világgazdaságban megtermelt javak összessége egy adott időszakban megegyezik az adott időszakban elfogyasztható, és a felhalmozásként a jövő rendelkezésére álló javak összességével. Elvontan értelmezhető olyan „világ” számlarendszer, amelyben már a külföldi szektort (rest of the world) nem kell létrehozni. Jelenleg nincs még lehetőség ezeknek a „világszámláknak” pontos adatokkal való összeállítására, viszont az Európai Unióhoz történő csatlakozás gazdaságstatisztikai szempontból Magyarország számára a „külföld” szektort már az Európai Unió határain kívül helyezi. A változás, hogy az ország a saját bruttó hazai termék készítése mellett a nagyobb területen összeálló bruttó „európai” (hazai) termék számítását közös európai feltételekkel biztosítja, új gazdasági információkat hoz létre, melyek nélkül a vállalkozások – különösen a kisebb méretű vállalkozások – fejlődni nem tudnak.

Végezetül összefoglaltam a tanulmányban foglalt megjegyzéseket, melyek véleményem szerint a kis- és középvállalkozások helyzetének értékeléséhez elengedhetetlenek.

1. A kis- és középvállalkozások körének meghatározása a vállalati nagyság csoportképző ismerve alapján, mely a globalizáció gazdasági eseményeinek következményeként átalakulóban van.

2. A kis- és középvállalkozások objektív értékelését meg kell oldani, többek között azért, mert támogatásuk gazdaságpolitikai szándék az Európai Unióban és Magyarországon is; támogatásuk a globalizációval és a gazdasági verseny szabadabb tételével kapcsolatban került felszínre, bár helyzetük mindig sajátos volt, mert bizonyos szükségleteket a kisebb méretű vállalkozások tudnak hatékonyabban kielégíteni.

3. A teljesítményértékeléshez meg kell ismerni a nemzetiszámla-rendszer keretében kimutatott bruttó hozzáadott értéket, mert a nemzetiszámla-rendszertől elvonatkoztatott bruttó hozzáadottérték-adat közlésnek nagyobb bizonytalansága, kockázata van.

4. A kis- és középvállalkozásokra vonatkozó közösségi támogatási rendszerek egyik következménye, hogy a támogatottak teljesítményét a GDP-hez való hozzájárulásuk mértékében is figyelni kell, ennek a mérésnek azonban buktatói vannak, melyek leküzdése új kihívás a gazdaságstatisztika művelői számára.

5. Bár a kis- és középvállalkozások megfigyelése nem tartozik a nemzeti számlák készítőinek alapfeladata közé, a kettős és egyszeres könyvvitelt vezető, társasági adóbevallással rendelkező vállalkozások adatai, melyet a nemzeti számlák kiadványaiban vállalati adatbázisnak nevezünk, alapul szolgálnak néhány következtetésre.

IRODALOM

- A kis- és középvállalkozások helyzete. Éves jelentés 2000* (2000). Kisvállalkozás-fejlesztési Intézet. Budapest.
A Nemzeti Számlák Európai Rendszere (ESA 1995) (2002). Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
HÜTTL A. (1997): A bruttó hazai termék, azaz a GDP statisztikája, *Sigma*, XXVIII. évf. 1–2. sz.
Kis- és középvállalkozások a magyar gazdaságban (2002). Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
SZILÁGYI GY. (1992): A nemzeti számlák közgazdasági világa. *Statisztikai Szemle*, 79. évf. 4–5. sz. 365–393. old.
TÓTH T. (2001): Kisvállalkozások a külgazdasági kapcsolatok tükrében. (Kézirat.)

SUMMARY

The small and medium size enterprises (SMEs) represent an important segment of the economy. Nevertheless, measuring their performance is an open question: it is characterized by ambiguous, non-operative definitions, shortcomings of available information and contradictions of the different sources of data.

The basic idea of the paper is to investigate the SMEs within the frame of the SNA. A detailed analysis of their GDP is given, but the study emphasizes that SMEs do not mean a productive sector only, but also a growing market, so in the further investigations the output side of the problem is to be taken into account. The importance of correct assessment of these enterprises is stressed by the needs of the supporting systems of Hungary and the EU as well.

GONDOLATOK A MAGYAR AGRÁRIUM JÖVŐKÉPÉHEZ

KOZMA FERENC

A tanulmány papírra vetésére az ösztökélt, hogy megismerkedtem két kiváló dolgozattal: az egyik a *Statisztikai Szemle* 2002. évi 7. számában jelent meg *Romány Pál* tollából „Agrártörténeti tanulságok, agrárpolitikai követelmények” címmel. A másik a *Nép-szabadság* 2002. július 22-i számában *Magda Sándor* és *Gergely Pál* tollából „Éhe a földnek...” címmel. Mindkét írás mondanivalója egybecseng az én – egészen más dimenzióban, külgazdasági-politikai vetületben összegyűlt – tapasztalataimmal és véleményemmel. Kérem az Olvasót, e három írás áttanulmányozása alapján, formálja ki nézeteit a magyar agrárium jövőképéről; egyetértve vagy vitatkozva bár, de a lényeg, hogy tényismeret és empátia alapján, és tegyen meg minden tőle telhetőt azért, hogy a magyar agrárium, ez a nemzeti kincs, elkerülje az enyészetet, magához térjen és díszévé váljék a magyar és az európai gazdaságnak egyaránt.

A gondolatmenet az agrárszektor magyarországi kulcsszerepével indul, majd elemzi a XX. század második felében kiépített magyar élelmiszer-termelési rendszer különbségeit az Egyesült Államokban és Nyugat-Európában kialakult agrármodellektől. Adatokkal támasztja alá, hogy az 1990-es évek gazdaságpolitikája veszélybe sodorta ezt a szerencsés ágazatcsoportot. A tanulmány gazdaságpolitikai ajánlásokkal zárul a magyar agrárszektor értékeinek megőrzése és a modell újjáépítése reményében.

TÁRGYSZÓ: Mezőgazdasági statisztika. Agráripari komplexum. Gazdasági fejlődés.

A magyar gazdaságpolitika igen nehéz szerkezeti és nemzetközi gazdasági illeszkedési stratégiai dilemma előtt áll. Ha parttalan alkalmazkodásba kezd a környező piac mai követelményeihez, úgy növekedési ütemben, lakossági jólétben kézzel fogható eredményeket ér el, ám kérdésessé teszi az ország távlati pozícióját a bennünket körülvevő, erősen integrálódó és polarizálódó gazdasági világban. Ha a több mint egy évszázada kiépített, hagyományos értékei mentén próbál tovább haladni, úgy rövid és középtávon igen nehéz nemzetközi alkalmazkodási problémákkal kell megküzdenie, viszont az értékörzéssel és -fejlesztéssel biztosabb és magasabb rendű illeszkedési lehetőségeket vívhat ki magának a távolabbi jövőben.

Vigyázni kell arra, hogy a döntést ne befolyásolják részben hazai gyártmányú, részben külföldről behozott divatszólások. Az egyik ilyen veszélyes divatszlogen az, hogy a magyar gazdaság maga mögött hagyta az „indusztriális társadalmat” és belépett a „posztindusztriális” korszakba. A másik – ezzel logikailag is összefüggő – ostobaság az,

hogy „a mezőgazdaság világszerte jelentőségét veszített ágazattá vált”, vagyis lelkiismeret furdalás nélkül hagyhatjuk tönkremenni.

A „POSZTINDUSZTRIÁLIS” FEJLŐDÉSI SZAKASZ ÉS AZ AGRÁRIUM

E kifejezés hívei arra hivatkoznak, hogy a XX. század utolsó negyedében, a fejlett világban rohamosan visszaesett a kitermelő- és feldolgozóipari népesség aránya a nemzetgazdaságok egészéhez viszonyítva, úgyszintén az ipar hozzájárulása az egészében tekintett GDP-hez (nemzeti értéktermelő teljesítmény). Ez kétségtelenül igaz, még akkor is, ha a mutatórendszereken belül viharosan előretörő szolgáltatás-szektor teljesítménye valószínűleg erősen túl van értékelve a közvetlenül termelő szektorokéhoz képest. Hogy megérthessük a jelenséget és világossá válhasson bennünk a divatos kép látszatjellege, tisztáznunk kell például a „szolgáltatás” fogalmát és körét. Szolgáltatás minden olyan piaci tevékenység, amelynek termékét a létrehozás pillanatában el kell fogyasztani. A szektor által létrehozott használati érték olyan, mint egy transzurán elem: megszületésekor meg is semmisül. Ennek az egyébként helytálló definíciónak alapján sokféle ilyen „illékony” munka összemósodik: szolgáltatássá válik a borbély hajvágása csakúgy, mint a banki, kereskedelmi tevékenység. Egy nevezőre kerül a háztartási alkalmazott munkája az államigazgatásban, hadseregben kifejtett teljesítménnyel, a vasúti bakteré a bébiszitterével. Valójában ezeket a tevékenységeket csak az általuk előállított „jószág” illékonyága kapcsolja össze, akárcsak a tavaszi héricszet a pesti villamossal közös sárga színük.

Alaposabban utánanézve kiderül, hogy a „hagyományos” – személy körüli – szolgáltatások jelentősége a nemzetgazdaság teljesítményén belül folyamatosan csökken – az oktatás-képzés és a gyógyítás kivételével – ezzel szemben viharosan terjeszkednek azok az „illékony használati értéket” előállító tevékenységek, amelyek a mind bonyolultabb, áttekinthetlenebb társadalmi munkamegosztásban kapnak valamiféle *koordinációs* szerepet. A bővülés ütemét természetes körülmények között nem a társadalomtudósok álmai határozzák meg, hanem a társadalmi munkamegosztás szélességi és mélységi kiterjedése, rendszerösszefüggéseinek bonyolultsága. Ezért ezt a „szuperágazatot” elkülönítem a fitnessszalonoktól és a lelkipásztorkodástól és *koordinációs szektornak* nevezem. Ide sorolható a kereskedelem, a pénzügyi szektor, az államigazgatás, a számítástechnikai-informatikai világ, de még a média jelentős hányada is, nem beszélve a gazdagon burjánzó vállalati tanácsadói, tőzsdeügynökségi, könyvelési, adótanácsnoki stb. világról, amelynek értelme ugyancsak a termelési tényezők eloszlásának, teljesítményeik piaci értékelésének, a gazdálkodás racionálissá tételének és a nagyobb (nemzetgazdasági, regionális, globális) körökbe való beilleszkedésének elősegítése. Ezzel szemben maradok a szolgáltatás megnevezésnél azon szektorok esetében, amelyek valamilyen formában a lakossági, vagy közületi fogyasztást egészítik ki „illékony” javakkal: e szektor legfontosabb két szegmense – mint említettem – az oktatás-képzés, valamint az egészségmegővés. De létfontosságú, noha jóval kisebb terjedelmű szelete ennek az alap kutatás és a szűkebb értelemben vett idegenforgalmi szolgáltatás is sok egyéb mellett, amelyeknek felsorolása szétfeszítené a tanulmány kereteit. Vagyis a gazdaság a következő „szuperágazatokból” tevődik össze: az *agráriumból* (mezőgazdaság, élelmiszer-feldolgozás és kapcsolódó részek); a kitermelő iparból (bányászat és elsődleges feldolgozás); a *feldolgozó-*

iparból (az élelmiszeripar nem sorolatik ide); a *szolgáltató szektorból* és a *koordinációs szektorból*.

A hosszú távú statisztikai sorok azt mutatják, hogy az agrárium részesedése a társadalmi értékfolyamatok eredményeiben zsugorodik ugyan, de a gyors szűkülés ennek csak kitermelő szegmensére érvényes. Ha az élelmiszer-termékek szállítását, tartósítását, elosztását éppúgy élelemiszerszektorként fogjuk fel, akár magát a növénytermesztést és az állattenyésztést, akkor meglepően állandó tendenciát állapíthatunk meg: a társadalmi értéktermelésnek egyötödét-egyharmadát ma is leköti annak előállítására és „asztalra tévése”, amiből fizikai létünket fenntartjuk.¹ A primitívebb gazdaságokban ennek oroszlánrésze a szűkebb értelemben vett mezőgazdasági termelés, a magasban fejlettekben pedig az, ami a „mezőgazdaság után” következik. A súlya szekuláris tendenciában még ilyen felfogásban is csökken, de korántsem olyan mértékben, ahogyan a hagyományos ágazati mutatók érzékeltetik. (A csiszolt kőkorszakban az élelem megszerzése valószínűleg jóval több energiát követelt az emberektől a mainál.) Amikor a nemzetgazdaságok mérhető mutatói napvilágra hozták az „agrárius” társadalom történelmi elavulását, ez nem azt jelentette, hogy az emberiség fokozatosan rászakott az iparcikkkel való táplálkozásra, hanem csak azt, hogy az agrárszektor kitermelő szegmensében igencsak *megnőtt a munka termelékenységé*, ami munkaerőt szabadított fel egyfelől az agrártermékek feldolgozása és területi elosztása, másfelől a különböző egyéb ipari tevékenységek számára.

Hasonló folyamat ment végbe a XX. század közepén a kitermelő és az elsődlegesen feldolgozó ipari ágazatok rovására és az alaposan feldolgozott intermediereket és végfelhasználási termékeket előállító szektorok javára. Ez oszlatta el azt a tévhitet, miszerint a nehézipar fejlődésének mindenkor meg kell előznie az ipari átlagét. Az a fejlődési szakasz, amit „indusztriális” társadalomnak szoktunk nevezni, valójában ugyancsak több szakaszból áll: az elsőben a kitermelő- és elsődleges feldolgozóipar áll a középpontban, majd megkezdődik ennek zsugorodása a bonyolultabb termékeket termelő ágazatok javára (gépipar, vegyipar, könnyűipari tömegtermelés).

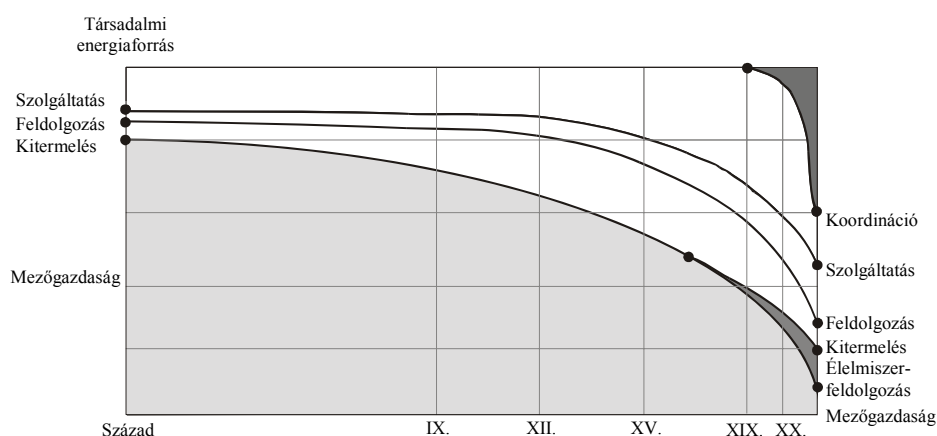
Mindez azért következhetett be, mert a kitermelő és „finomító” ágazatokban megnőtt a termelékenység, illetve egy részük kitelepült olcsó termelési költségű országokba, vagyis a források felszabadulhattak a magas szinten feldolgozott, nagy kutatás-fejlesztés tartalmú termékek fejlesztésére. A társadalomnak kevesebb energiárfordításába került a nagy volumenű alapanyag előállítása, mint azelőtt a kevesebbé. A XX. század közepére

¹ A tendenciát statisztikailag elég nehéz tettenérni: az aktív népesség számarányát tekintve, a hiányos adatszolgáltatás miatt, a GDP-megoszlás területén pedig az árrendszerekben, valamint a statisztikai metodikában bekövetkező, sokszor drámai erejű változások miatt. Ezért az adatok csak „nyomokban” utalnak arra a tendenciára, miszerint az élelmiszergazdaság súlya a nemzetgazdaságokon belül viszonylag konstans. Az aktív lakosság megoszlásának vizsgálatához az ILO-statisztikákat használtam ki, ezek csak a feldolgozóipar egészére korlátozódnak az ágazati bontásban, ezért csak olyan országokat lehetett kiválasztanom, ahol csaknem az egész feldolgozóipar az élelmiszer-feldolgozásra korlátozódik és a kitermelőipar súlya sem nagy. Így Kolumbiában 1951 és 1964 között a két ágazat együttes létszáma az aktív lakossághoz viszonyítva 66, illetve 60 százalék volt. Guatemalában 1964-re és 1973-ra vonatkoztatva 77 és 71 százalék. Írországon 1951 és 1961 viszonylatában 54 és 52 százalék. Új-Zélandon 1945-ben 40, 1951-ben 42, 1961-ben 39, 1971-ben 37 százalék. Ha megbecsülhető volna a szállítás és az áruforgalom élelmiszere jutó foglalkoztatási hányada, valószínű, hogy az arányok nagyobbak lennének és a lassú (az agrárnépességnél sokkal lassabb) csökkenés is mérsékeltebb volna. A magyarországi helyzetre vonatkozóan a GDP-hez való hozzájárulás megbecslése volt lehetséges. Ezért a GDP összességét, a mezőgazdaság és az élelmiszeripar hozzáadott értékei, valamint a kereskedelem és szállítás GDP-hez való hozzájárulását az ÁKM-ekre támaszkodva gyűjtöttem ki. Az élelmiszer-komplexumhoz kapcsolódó logisztikai szolgáltatások mértékét az ágazatok hozzáadott értékének *becsült* hányadában vettem számításba: ez 1970-ben 25 százalék volt, ami 1998-ra fokozatosan elérte a 33 százalékot. A becslés szerint az élelmiszer-komplexum hozzájárulása a GDP-hez 1970-ben 27,3, 1975-ben 25,1, 1979-ben 23,1, 1990-ben 24,1, 1998-ban 12,9 százalék volt. Az 1998-as adat „mutációszerű” eltérését a többiekől a nem-logisztikai szolgáltatásoknak az 1990-es években bekövetkezett aránytalan felértékelődése, valamint az ÁKM-számítási módszere egyaránt indokolhatja.

ezek az ágak odasoroltak az élelmiszer-gazdaság mellé: kevés ember, hatalmas állótoke segítségével ki tudta elégíteni a rohamosan növekvő társadalom rohamosan növekvő igényeit. Am a kitermelő és feldolgozóipar együttes termelésítényező-igénye lassabban nőtt, mint a dinamizálódott ágazatoké külön-külön: a tökéletesebb feldolgozás átszivattyúzta a kitermelésben alkalmazott termelési tényezők jelentős részét a feldolgozásba: akárcsak az élelmiszeripar a mezőgazdaság esetében.

Mindez a folyamat a társadalmi munkamegosztás gyors földrajzi kiterjedésével járt együtt (nemzetközi gazdasággá válás), valamint feltételezte a gazdaságon belüli specializálódás igen mély tagozódását: az intermedier-gyártó bolygóipar elkülönülését a fejlesztő és legigényesebb műveleteket végző központoktól, a végtermékeket gyártó egységek gyors szakosodását, a különböző, egymást helyettesítő gyártmányok közötti kisebb-nagyobb különbségek létrejöttét, és így tovább. A XIX. században még egymással laza munkamegosztásban termelő, javarészt kis egységekből álló, „diszperz” gazdasági szerkezet mindinkább áttekinthetetlen visszacsatolásokkal terhelt, bonyolult oligopol „gombolyaggá” vált. Ez a folyamat a centrumrégiókban erősen előrehaladott állapotban van, a félperifériákon elkezdődött, a periférikus gazdaságok természetes állapotában legfeljebb csak csírájában lehetne jelen. Mindenesetre a munkamegosztás és piac szélességi és mélységi kiterjedése és bonyolódása óhatatlanul felveti a koordináció szükségességét, máskülönben a rendszer működésképtelenné válik (amint azt a sűrűsödő recessziók, válságok előre is vetítették). A magántulajdon – ha fogcsikorgatva is – alkalmazkodásra kényszerül. Ez a parancsoló szükség hozza létre a mind kiterjedtebb, mind sokréteűbb funkciójú „koordinációs szektort”, valamiféle organikus úton, félig spontánul létrejövő rokonát annak a tervezési-koordinációs rendszernek, amelyet a XX. század szocialista kísérletei (mind kevesebb sikerrel) alkalmaztak a maguk félperiférikus és katonailag gazdaságilag erősen veszélyeztetett körülményeik között.

1. ábra. Száz égisényi társadalmi igény kielégítése emberierőforrás-szükségletének sémája

Ez a szektor csak oly módon, úgy, akkor és olyan mértékben jöhet létre, ahogyan, amikor, ahol és amilyen mértékben a társadalmi munkamegosztás megköveteli. Ha a szerkezeti változások elmaradnak az élet követelményei mögött, sorvadás fog megkez-

dődni. Ha a „divatáramlatok” kikényszerítik az idő előtti előreszaladást, a társadalom szűkös energiáit erre használják, ahelyett, hogy befejeznék, magas szintre emelnék a közvetlenül termelő szektorok kiépítését. Vagyis nem a szerkezeti megoszlások a fontosak, hanem a *hatékonyság* termékenként, vállalatonként, ágazatonként és nemzetgazdasági szinten egyaránt. Nem kell szégyellni ágazatokat csak azért, mert háromszáz éve léteztek, és ábrándokat kergetni, csak azért, mert más, gazdagabb társadalmakban valamilyen szektor már megszületett és uralkodóvá vált.

Sajnos, ennek az alapigazságnak van egy hátulütője is. A világ ugyanis egymástól kölcsönösen függő: áru-, tőke-, haszon-, információ- és munkaerő-folyamok szövik keresztül-kasul. Ez az áttekinthetetlen háló immár a földgolyó egészét kezdi átszöni. Ennek a kusza rendszernek a vezető szálai a három centrumrégióban futnak össze. A világgazdaság nem „általában” világgazdaság, hanem a három (európai, észak-amerikai, távolkeleti) centrum belső és egymás közötti erőviszonyai, követelményei, érdekei szerint szerveződött világgazdaság. Ez azt is jelenti, hogy ha a centrális régiókban a koordinációs szektor túlsúlyossá vált, a fél- és a teljes perifériákkal való kapcsolattartás csak akkor valósítható meg, ha ezek információs szektora illeszkedik a centruméhoz. Hiába vonná ki magát egy szegény ország gazdaságpolitikai elitje e világon végigvonuló divatáramlat hatása alól, túl kell erőltenie magát az információs szektor kiépítése területén, anyagi és intellektuális értékeinek jelentős hányadát bróker-irodákra, bankokra, tanácsadó-szervezetekre, biztosító-társaságokra kell fordítania, elhanyagolva azokat a szektorokat, amelyek egyedül tehetik alkalmassá gazdaságát a nemzetközi munkamegosztásba való hatékony beilleszkedésre.

A fél- és teljes periférikus országok gazdaságpolitikáinak legművészebb feladata az egyensúlytartás, azaz olyan, a nemzetközi érintkezésre alkalmas koordinációs szektort fenntartani, amely nem szívja el a gazdaság életenergiáit.

AZ AGRÁRIUM (ÉLELMISZER-KOMPLEXUM) RENDSZERTANA

Az élelemben foglalt társadalmi értéket nemcsak a szorosabb értelemben vett mezőgazdaság termeli, hanem a *komplex élelmiszer-termelési rendszer*. Ennek első tagja a ki-termelő mezőgazdaság, azaz a szántóföldi növénytermesztés, a kertészet és az állati termékek előállítása. A technológiák, vagy a megtermelt termékek jellege, rendeltetése alapján, mindegyikük igen sok részre bontható.

A második alrendszer az élelmiszer-tartósítás, -feldolgozás (ami jelentős részben a háztartási munka ipari jellegű „megelőzésére”, kiváltására irányul: vagyis az élelmiszeripar a primitív társadalmakban is létezik, mégpedig a háztartásokban). A kettő együtt adja az élelmiszer-vertikum gerincét. Ennek a „gerincezetéknek” a háttérben egyfelől a kutatás-oktatás-képzés húzódik meg, másfelől a vertikumba inputoldalról belépő ipari termékek termelése. Ez utóbbinak is organikus kapcsolata van az élelemtermeléssel, nemcsak piaci értelemben, hanem abban az értelemben is, hogy a háttéripár K+F-tevékenysége nem nélkülözheti az alkalmazó mezőgazdaság és élelmiszeripar tapasztalát és igényeit. A „gerincevertikum” oldalában helyet foglalhatnak melléktermék- és hulladékfeldolgozó szegmensek is, a megtermelt biomassa teljes körű felhasználását biztosítandó, valamint olyan ipari és szolgáltató tevékenységek, amelyeknek látszólag nincs (technológiai értelemben vett) közük az élelemtermeléshez, ám mégis nélkülözhe-

tetlenség, például az élelemtermelésben lekötött munkaerő szezonon kívüli foglalkoztatása érdekében. A rendszer különböző elemeit logisztikai szegmensek kapcsolják össze, valamint minden mozzanatát nyomon kísérik a piaci információáramlás képződményei (kereskedelem, forrás-kiegészítők, nemzetgazdasági regulátorok stb.). Ez az élelmiszertermelési rendszer egyik, mégpedig a munkamegosztási, nyugodtan mondhatjuk, az alapvető oldala. A másik dimenzióknak ugyanis, az üzemi és tulajdoni szerkezetnek, igazodnia kell a technikai munkamegosztási viszonyokhoz, ezek optimális irányban való elmozdulását szükséges elősegíteniük.

E rendszer alapvető építőköve a különböző üzemágak együtteseként funkcionáló termelőegység. A mezőgazdasági fokon ez szükségszerűen sokágazatú, de ki is léphet a szorosabban vett kitermelési fázisból, magában foglalhatja az élelemfeldolgozást, a biomassza-hasznosítást, a kiegészítő ipari tevékenységet, kereskedelmet stb. is. Az élelmiszerfeldolgozó egységek általában specializáltabbak, mint a mezőgazdasági üzemek, ám az input szezonjellege miatt itt sem tapasztalható olyan mély specializálódás, mint az egyéb ipari tevékenységek esetében. A logisztikai rendszer egy része lehet kifejezetten az élelemtermelés kiszolgálására szakosodott szállító-disztribúciós hálózat, de nem kötelezően. Ez esetben az országos logisztikai rendszer és az élelemtermelés összenövésének lehetünk tanúi. A rendszer bármely pontján beléphet az export és az import: ez esetben a hazai élelemtermelési rendszer *nyílt*, azaz szorosabban kapcsolódik a nemzetközi piacokhoz.

Az olvasó elnézését kérem e rövid, alapvető rendszertani kitérőért: nem „precízkedés” okából tettem, hanem azért emlékeztettem az élelmiszerszektor bonyolult rendszerösszefüggéseire, mert a magyar agrárium jövőképe szempontjából – mint látni fogjuk – alapvető fontosságú az, hogy rekonstruálhatja-e ez a szektor azt a kiépített rendszerjellegű, amelyet az elmúlt évtized viharaiiban elveszített.

A rendszerjelleg mindenekelőtt azért fontos, mert e hatalmas nemzetgazdasági részterületnek egészséges, hatékony működése elsősorban a szakértelem- és forrásellátottságtól függ. Ma még nem mondhatjuk, hogy a szükséges szakértelem elsorvadt, megsemmisült volna (noha számolni kell jelentős veszteségekkel ezen a téren is), a működtetés és a fejlesztés forrásai tekintetében azonban Magyarország sohasem volt gazdag; vagyis olyan átfogóan optimális módon kell gazdaságát működtetnie, hogy a nemzeti munkában és nagyonban rejlő jövedelemképzési lehetőségeket kihasználjuk. Sem a túlfeljesztések, sem pedig az alulfeljesztések nem megengedhetők, mivel az előbbiek pazarolják a rendelkezésre álló forrásokat, az utóbbiak esetében pedig a gazdaság éppúgy a legszűkebb keresztmetszet elvén működik, akár egy folyadékvezeték: a kimenő teljesítmény a szűk keresztmetszethez igazodik, felesleges ballasztá téve a rendszer bővebb keresztmetszetein beépített termelési tényezőket.

Elvileg a piaci viszonyok helyes felismerésén alapuló tulajdonosi, vagy menedzseri érdekelttség elegendő biztosítékot nyújt ahhoz, hogy a tulajdoni-szervezeti körön belüli termelésitényező-csomagok, valamint ágazati szerkezeti csomagok az optimum felé irányuljanak akkor, ha maga a termelőegység nagysága is ahhoz a tömegtermelési és eszközműködtetési optimumhoz közelít, amely nélkül reménytelen hatékony gazdálkodást folytatni. A vállalati rendszer sikeres kiépítése tehát nemcsak szakértelem és tőkeellátottság kérdése, hanem *vállalati nagyság* is: a műszaki, természeti és piaci feltételek minden művelési ág esetében alsó és felső gazdaságossági küszöbököt hoznak létre: az élel-

miszergazdaság tulajdoni-üzemi szerkezetének e nagyságrendi követelményeknek mindenképpen meg kell felelniük: reménytelen törpékből és/vagy agyaglábú óriásokból összetákolt élelmiszerszektor tökéletes tökéllátottság és szakértelem-telítettség esetén sem fog tudni hatékonyan működni, ami reménytelenné teszi a vállalat életét és tehertétellé teszi az agráriumot nemzetgazdasági szinten is.

Ugyanez vonatkozik az élelmiszer-termelésben lekötött munkaerő foglalkoztatási és jövedelmi viszonyai szezonjellegében meglevő kedvezőtlen vonások tompítására. Ezt a szezonálitást az élelmiszer-termelésben nem lehet kiküszöbölni, de ipari és egyéb tevékenységek beiktatásával lehet minimalizálni. Ugyanez a diverzifikáció egyben a mezőgazdasági üzem jövedelembéáramlásának hullámzásait is csökkenti, valamint nyereségessége finanszírozhatóvá tesz veszteséges, de nélkülözhetetlen ágazatokat. Mindezt a piac önmagában csak jelezheti, követelheti, fenyegethet a szükséges fejlesztések elmulasztásának szomorú következményeivel, de nem szervezi meg az alkalmazkodást: különösen idült tökehiány és piaciinformáció-hiány esetén. Ezek a kérdések foglalkoztatták a gazdaságpolitikai műhelyeket és döntési központokat az ötvenes évek végén, akkor, amikor kísérletet tettek (mint az egy évtizeden belül kiderült, sikereset) a hazai élelmiszer-gazdaság rendszerszerű alakzatának kialakítására. A létrehozott építmény megkönnyítette az üzemi optimumok kialakítását csakúgy, mint az állami beruházási hozzájárulások hatékony felosztását, valamint az agrárium országos, rendszerszerű hálózatának kiépülését.

A hetvenes évekre kibontakozó hazai agrárstruktúrának három feladatnak kellett, megfelelnie. 1. Devizafedezetet kellett termelnie hogy import útján biztosítsa az ország energia- és nyersanyagszükségletét; természetesen nem rá hárult az egész feladat, de igen nagy szerepe volt abban, hogy az energiát és a nyersanyagot importálni lehetett, még hozzá elég előnyös cserefeltételek között; 2. a falusi településeknek és a vidéki lakosságnak az öröklött elmaradottságból és szegénységből való kiemelkedését meg kellett alapoznia: ezt részben a megemelkedett jövedelemszerzési lehetőségeken keresztül szolgálhatta, részben pedig a létrejövő, anyagilag is potens üzemek (állami gazdaságok, téeszek) forrásátadásain keresztül, amely együttesen igen jelentősen elősegítette a területfejlesztési folyamatokat; 3. végül, de fontosságát tekintve elsősorban, a létrehozott agrárstruktúra bőségesen és olcsón teremtette meg az ország lakosságának élelmiszer-ellátását. Ez egyfelől kedvezően hatott a magyar nemzeti munkaerő újratermelési feltételeire, javítván az élelmezési viszonyokat, másfelől hozzájárult ahhoz, hogy a hazai munkaerő a nemzetközi piacokon úgy tudott olcsó lenni, hogy a lakosságot megkímélte az elszegényedéstől (noha ez nem egyedül az agrárium érdeme, de igen fontos része volt benne).

Mindezekhez képest, pénzben mérhetősége szempontjából másodrendű, ám mégsem elhanyagolható feladat volt egyfelől néhány speciális „hungarikum” azaz magyar specialitás magas hatékonyságú exportja, valamint a létrejövő rendszer szellemi terméként való terjesztése. Azt hiszem, az elsőnek nagyobb jelentősége lehetett az „országimázs” szempontjából, nem tagadva a különlegességeket termelő vállalkozások nyereségének jelentőségét sem. Az utóbbi viszont, a hetvenes évek derekán igen nagy jövővel kecsegtető üzletágként kezdett kibontakozni, amely az ország devizabevételei szempontjából is jelentős lett volna, ha teljességgel kifejlődhet.

Vagyis a hatékony, rendszerszemléletben kiépült élelmiszergazdaság elsőrendű nemzeti érdeket képviselt, a hetvenes-nyolcvanas években is, és képviselne ma is. (Másodlagos mutatónak tartom, de azért igen fontos, hogy a hetvenes évek végétől egészen a

nyolcvanas évek derekáig az élelmiszerszektor által a költségvetésbe befizetett és a különböző címenek állami forrásból élvezett összeg egyenlege pozitív volt: az agrárium tehát a nemzeti jövedelemnek nem nettó fogyasztója volt, hanem hozzájárult a nemzetgazdaság egyéb feladatainak finanszírozásához. Azt hiszem, a világon mindmáig kevés agrárszektor érte el ezt a pozíciót.

KÉT AGRÁRMODELL

A világ mezőgazdasága rendkívül sokrétű: már ahhoz is merész absztrakció kell, hogy az ember két alapmodellbe tudja, vagy merje sűríteni a legfontosabb sajátosságokat. Továbbá, a modellépítésből nyilván kimaradnak a hagyományos, alacsony termelékenységű modellek, mint például a fekete-afrikai szúróbotos, vagy kapás földművelési rendszerek, a nomád állattartás, de még a kelet-ázsiai árasztásos rizstermesztés-alapú agrárium is, noha ez óriási mértékű és milliárdokat lát el (úgy-ahogy) élelemmel. A következőkben felvázolt két modell a „gazdag világban” alakult ki és működik. Az egyik ezek közül az, amelynek elterjedése földrajzilag csaknem egybeesik a telepes gyarmati múlttal rendelkező országokéval. „Epicentruma” az Egyesült Államok, valamint Kanada déli szegélye. A másik pedig Nyugat-Európában született és terjedt el, és itt is jellemző, noha megtalálható az Egyesült Államok északnyugati sarkának zöldség, hús, tejtermelő zónájában is.

Mindkettőre jellemző az igen magas fajlagos tőkelekötés: termőterületre és foglalkoztatottra vonatkozóan egyaránt. Jellemző továbbá az országos, sokágazatú rendszerekbe való bekapcsolódottság gyenge intézményesítettsége: a vertikum egyes láncszemeit az üzleti kapcsolatok kötik össze, nem pedig az integrált stratégiai érdekelttség. Ez a nyugat-európai modell némelyik megvalósulási formájára kevésbé áll, itt a felismert és követett közös érdekeket mindenekelőtt a szövetkezeti formák használata valósítja meg.

A különbség a talajhasználat intenzitásában és a birtokszerkezet jellegében érhető tetten. Az „amerikai” modellben az a felismerés uralkodik, miszerint termőterület van bőven, beruházási forrás is van bőven, viszont a munkaerő nagyon drága, tehát az eleven munkával kell takarékoskodni akkor is, ha ez a termőfölddel, vagy a biológiai anyaggal való nagyvonalú bánásmódot hozza magával. Más szóval, az amerikai modell arra tör, hogy a termékegység olcsó legyen és csak másodrendű szempontként veszi figyelembe a birtokolt terület és a biológiai anyag intenzív kezelését, a hozamot. A nyugat-európai modell ezzel szemben a rendelkezésre álló termőterület szűkös voltára kénytelen figyelni. Amíg az európai munkaerő olcsó volt, ez erősen elevenmunka-intenzív gazdálkodást hozott létre. Amióta a munkaerő megdrágult, mind a területínséget, mind a bér magas voltát kénytelen *tőkebefektetés*-sel ellensúlyozni. Itt viszont útját állja a tulajdoni szerkezet történelmileg öröklött szétaprózottsága: a technológia kellő gépesítése csak alacsony kapacitáskihasználással valósítható meg, vagy kis teljesítményű, ezért fajlagosan drága gépek alkalmazásával. A nyugat-európai agrárium ezért nem tud megélni nagymérvű állami támogatás nélkül, ami vagy a nemzeti kasszában, vagy az EU pénztárcájában való intenzív „kotorászáshoz” vezet. Mindkét modell jellegzetesen a túltermelés felé fejlődik: ez az amerikainál a tömegtermelési hozadék utáni futásban, a nyugat-európainál pedig a nagyobb szubvenciók reményében nyilvánul meg. Vagyis, az egyik modell jó tulajdonsága az olcsóság, a másiké pedig a magas hozamok. Egyiküknek sem jutott mindkét erényből arányosan.

Egyik modell sem szolgálhat lemásolandó példaképként bármely „szegény” ország számára. Már csak azért sem, mert a magas ellátási szint mindkettőnél a magas fajlagos feltőkésítettség függvénye. Ha valaki Kelet-Közép-Európában a nyugat-európai farmergazdaság példájának követésével kecsegtet, az vagy nem ért semmit sem az agráriumhoz, sem a makrogazdasághoz, vagy pedig hátsó politikai gondolatai vannak. Ugyanilyen vélemény kockáztatható meg az annakidején az amerikai agrárium felületes másolásának alapján létrehozott szovjet mezőgazdaságról is.

A „HARMADIK MODELL” – A MAGYAR AGRÁRIUM

A XX. század második felében vagy inkább harmadik harmadában Magyarországon kialakult agrárium, önálló modellkísérletnek fogható fel, amely rövid működése ellenére igen figyelemre méltó eredményeket tudott felmutatni.

1. tábla

A „magyar modell” sémája, az 1980-as évek elején kifejezett, még sértetlen formájában

Ágazatok	Fejlesztés, humán forrás	Tömegtermelés	Munka-intenzív kultúrák	Disztribúció	Feldolgozás	Foglalkoztatás forrásellátás, egyen-szilárdsága	Technikai bázis	Falusi életminőség
Agrárkutató és -oktatás	***						**	
Állami gazdaságok	*	**	**	*	*		***	*
TSZ-nagyüzemi ágazatok		***	**	*	*		**	*
TSZ-háztáji gazdaságok			***		*	**		
TSZ-élelem-feldolgozó ág					**	**		
TSZ-„ágazat-idegen” melléküzem						***		
Élelmiszeripari vállalatok		***		**	***			
Kereskedelem és szállítás				***				
Helyi államhatalmi és -igazgatási szervek	*							***
Háttérpazar							***	

Szeretném, ha az Olvasó ezt a megállapítást nem tekintené valamiféle nosztalgizásnak. A történelem úgy alakult, hogy Magyarországon újrálétesült a szó kapitalista értelmében vett piacgazdaság. Ennek következtében a „magyar modell” akkor sem volna minden részletében újjáépíthető, ha meg volnánk győződve e modell igen hatékony, netán Magyarországon egyedül hatékony voltáról. Ugyanakkor azt sem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy a rendszerváltozás előtt működött agrárium, felépítésénél és mechanizmusainál fogva, tökéletesen beilleszthető lett volna a kiépülő piacgazdaságba – legfeljebb a néhány tucat sikertelenül működő termelőszövetkezetet kellett volna vagy át-szervezni, vagy életképes középirtokokra felosztani, illetve, kedvezőtlen természeti

adottságok esetén, területüket a mezőgazdasági termelésből kivonni és erdősíteni. Súlyos hibának kell minősíteni azt, hogy nem ezek a józan gazdaságpolitikai megfontolások érvényesültek az agrárium átalakításakor.

A gazdaságpolitikának azon kellene gondolkodnia és munkálkodnia, miképpen lehet a megváltozott körülmények között – ha másképpen nem megy, legalább részlegesen – újraépíteni a országos rendszerszemléletben kiformált és működtetett élelmiszerszektor.

Milyen is volt ez a rendszer? Megpróbálom egy kétdimenziós ábrázolással kézzelfoghatóvá tenni. Sorirányban a *funkciók* vannak feltüntetve, oszlopirányban pedig az *üzemi- és tulajdoni* képződmények. Az egyes kockákban három csillag jelzi a funkció kiemelkedő *országos* fontosságát, a két csillag az országosan jelentős, az egy csillag pedig a másodrendű szerepet (amely üzemi méretekben olykor döntő is lehet).

A 1. tábla megmutatja az agráriumon belüli és környéki munkamegosztás viszonyait. Ez a modell kifejtett, még az eladósodás következményeitől kevésbé megzavart állapotában, a következő feladatokat tudta – illetve nem tudta – megoldani (a számok iskolai osztályzatokként értelmezendők):

Tömegtermelés a hazai élelembázis számára	5
Tömegtermelés a KGST-export számára	5
Hazai élelemellátás választéka	5
Minőség, nyugati exportlehetőségek kihasználása	3
Hozamok	5
Költségszint, üzemi jövedelmezőség	4
Kibocsátás árszintje – munkaerő olcsóságára hatás	5
Falusi foglalkoztatottságra hatás	4
Mezőgazdasági lakosság jövedelme	5
Mezőgazdasági munkaerő képzettsége	5
Településfejlesztés	4
Környezet tisztasága	2

A hatásértéket úgy osztályoztam, ahogyan az iskolában a tanító néni a kisdíjakokat. Az értékelések a jól működő egységekre vonatkoznak: ezek tették ki a kor vállalkozásainak mintegy hattizedét. A rosszul dolgozó egységek a fentieknél 1-2 osztályzattal gyengébbet érdemelnének: ez nagyjából négytizednyi. Az összesített „bizonyítvány” így „jó rendűséget”, mutatna. Valószínű, hogy a modell az előző kettőhöz viszonyítva sem mutatna gyengébb eredményt. Különösen akkor, ha hallgatólagosan beleképzelünk még egy 15-20 éves kibontakozási-érési időszakot.

A fajlagos állótoke-lekötés ugyan magas volt – a tőkehiánnyal küszködő magyar gazdaságban ez a feltőkésítettség igen magasnak tűnt – ám alacsonyabb mind az amerikai, mind a nyugat-európai szinthez képest. A hozamok az alaptermékekben elérték vagy megközelítették az európai szintet, a költségszint pedig csak kevéssel volt magasabb az amerikaiénál. Vagyis a „magyar modell”, akarva-akaratlanul valamiféle olyan szerencsés „hibridnek” bizonyult, melyről felmerült, hogy nem a legkönnyebben adaptálható-e a Harmadik Világ számára, a világ élelmezési problémáinak enyhítése végett?

A magyar nemzetgazdaság tönkretételének egyik – önmagában is végzetes kimenetelű – eszköze lehet a nemzet humántőkéjének meggyengítése. A másik – hogy „biztosra

menjünk” – az ország élelemtermelő kapacitásának összerombolása. Mindkettő európai mértékkel mérve is jelentős érték pusztulását hozná magával.

Márpedig – sajnos – azt is tudomásul kell vennünk, hogy a magyar agrárium leépülése – körülbelül az 1980-as évtized utolsó éveitől (a „lineáris restrikciós” politika kibontakozása) óta – megkezdődött, noha felgyorsulása az 1990-es évtizedre és a 2000-es évek eddig eltelt idejére esik.

Illusztrációképpen tekintsük át a mezőgazdaság néhány jellemző adatát.

A mezőgazdasági terület a jelzett időszakban 620 ezer hektárral csökkent a művelés alól kivett terület pedig 523 ezer hektárral nőtt.² Az 2. tábla adatai a növénytermesztés alakulásába engednek betekinteni.

2. tábla

A fontosabb növények összes termésmennyisége és termésátlaga

Növény	1986–1990	1991–1995	2000
	évek átlaga		
	Ezer tonna		
Gabonaféle	14 282	11 455	10 025
Burgonya	1 259	1 108	864
Olajos magvak	970	847	710
Szálastakarmány			
zölden	7 212	4 998	2 581
széna	3 478	2 379	760
Zöldségféle	1 803	1 416	1 500
Gyümölcs	1 629	1 097	1 038
	Kilogramm/hektár		
Búza*	4 880	4 250	3 610
Kukorica	5 630	4 410	4 150
Napraforgómag	2 030	1 750	1 620
Cukorrépa	38 400	31 450	34 350
Vöröshagyma	20 620	16 440	18 690
Paradicsom	29 250	16 660	23 330
Alma**	19 360	13 390	..
Kajszi**	3 670	3 030	..
Őszibarack**	5 650	3 940	..

* 1999-ig durumbúzával együtt.

** A gazdasági szervezetek adatai.

Forrás: *Magyar statisztikai évkönyv 2000* (2001). Központi Statisztikai Hivatal, Budapest. 382. old.

Amint látható, a gazdálkodás területi keretei szűkültek (azt nem lehet az adatokból nyomon követni, hogy milyen minőségű területeket veszített az agrárium). A betakarított mennyiségek erőteljesen csökkentek, úgyszintén a hozamok. Az állatállomány csökkenése drámai jellegű, ami eleinte hozamcsökkenésekkel is járt együtt: az utolsó néhány évben megindult hozamnövekedések úgyszólván csak a 1980-as évek állapotának visszaállítását jelentették, nem kompenzálták a csökkenéseket.

² *Mezőgazdasági statisztikai évkönyv 2000* (2001). Központi Statisztikai Hivatal, Budapest. 35. old.

3. tábla

Állatállomány

Fajta	1990.	1995.	2001.
	év március 31. (ezer darab)		
Szarvasmarha	1 637	951	804*
Ebből: tehén	639	423	380*
Sertés	8 457	4 669	4 716*
Ebből: anyakoca	661	383	339*
Baromfi	50 011	35 659	37 016**
Ebből: felnőtt	31 121	27 549	19 422**

* Április 1-jén.

** 2000. év.

Forrás: Magyar statisztikai évkönyv 2000 (2001). Központi Statisztikai Hivatal, Budapest. 385. old.

4. tábla

Az állattenyésztés fontosabb mutatói

Megnevezés	1990.	1998.	2000.
	évben		
Vágómarha-termelés, egy tehenre jutó vágómarha (kilogramm)	387	246	294
Tejtermelés egy tehenre (liter)	4 935	5 362	5 335
Vágósertés-termelés, egy anyakocára (kilogramm)	2 065	2 056	2 093
Élő szaporulat (ezer darab)	13 199	7 785	7 552
Tojástermelés (egy tyúkra, darab)	186	203	217

Forrás: Magyar statisztikai évkönyv 2000 (2001). Központi Statisztikai Hivatal, Budapest. 388. old.

5. tábla

A mezőgazdaság felszereltsége

Megnevezés	1991.	1996.	2000.
	évben		
Gépiponóerő-motorkapacitás (1000 kilowatt)*	9 693	9 687	9 886
Ezer hektár mezőgazdasági területre jutó (kilowatt)	1 507	1 566	1 804
Traktor (darab)**	91 913	92 215	113 306
Gabona-kombájn (darab)	10 400	9 502	12 113
Tehergépkocsi (darab)	41 283	38 212	25 825
Műtrágya-ellátás hatóanyagban (1000 tonna)***	671	328	355
Egy hektár mezőgazdasági területre jutó hatóanyag (kilogramm)	104	53	61
Szervestrágya-felhasználás (1000 tonna)	12 054	3 260	3 863

* Autóbusz és személygépkocsi nélkül.

** A 8 kilowattnál kisebb teljesítményű kerti traktorok nélkül.

*** A mezőgazdasági termelőeszköz-kereskedelmi szervezetek közvetlen értékesítése a mezőgazdaság és az erdőgazdálkodás részére.

Megjegyzés. A műtrágyaellátás és a szervestrágya-felhasználás 1990., 1998., illetve 2000. évi adatai.

Forrás: Magyar statisztikai évkönyv 2000 (2001). Központi Statisztikai Hivatal, Budapest. 390. old.

A mezőgazdaság felszereltsége ugyancsak gyorsabban zsugorodott, mint a növénytermelésé, ilyen értelemben az állatállomány és a technikai felszereltség roncsolódása az agráriumot stratégiai értelemben is fenyegeti, ágazati vagyonának pusztulását jelenti, ami nagyban növeli egy esetleges újjáépítési korszak befektetési forrásigényét. Az agrárium erőteljes leromlásának kimondása tehát nem vészharang kongatása, és nem is az „agrár-lobby” rémhírterjesztése, hanem nagy lendülettel kibontakozó, életveszélyes tendenciát jelez.

Semmiképpen nem törődhetünk bele abba a roncsolódásba, amely a magyar agráriumot az elmúlt évtizedben érte. Meg kell mentenünk a még meglevő értékeit és – az új körülmények figyelembevételével – újra kell építenünk magát, a valaha jól működő és nagy fejlődési potenciállal rendelkező rendszert.

Az újjáépítésre vonatkozó program kifejtése szétfeszítené e rövid tanulmány kereteit és valószínűleg meg is haladná e sorok írójának képességeit. Ezért csak néhány, általam igen fontosnak tartott szempontra hívom fel röviden a figyelmet. Céloom az országos gondolkodási folyamat gyorsítása és „élesítése”.

a) A célravezető gazdaságpolitika létrejöttének első (lehet, hogy a legfontosabb) feltétele az *ideológiától való megszabadulás*. Ezek közé tartozik például az 1970-es és az 1980-as évek magyar szövetkezeti jelenségének (rossz politikai felhangú) összemosása, akár a szovjet kolhozokkal, akár az 1950-es évek alapjaiban elhibázott intézkedéseivel. Azt is jobb volna reálisan látni, hogy a rendszerváltozáskor a szövetkezetek zöme nem „alulról jövő” nyomásra esett szét, hanem részben a tagság félelme folytán, hogy erőszakkal fogják a gazdaságokat szétzavarni és akkor ők a „pad alá esnek”, részben a politikai célú döntések (kárpótlási folyamatok stb.), részben pedig az elmúlt évtized kifejezetten és alig titkoltan szövetkezetellenes intézkedései miatt. A rendszerváltás idején fennálló állami gazdaságok és termelőszövetkezetek túlnyomó többsége élet- és fejlődés-képes és maradéktalanul beilleszthető volt (lett volna) a kialakítandó piacgazdaságba. A harmadik tévhit, amellyel áltatjuk magunkat, ez a „small is beautiful” („a kicsi szép”), amelynek két válfaja van. Az egyik a XX. század elejei kisgazdálkodói struktúrát festi modellként maga elé, a másik pedig az az illúzió, amely a nyugat-európai agrármodellhez fűződik – elfeledkezvén arról, hogy ott a középgazdaságok tőkeerősek és még így is akkora állami (illetve EU-) szubvenciót igényelnek, amekkorát a magyar költségvetés, EUpénzekkel megfejelve sem tudna biztosítani. Az agráriummal kapcsolatos politikának szigorúan gyakorlatcentrikusnak kell lennie, mégpedig stratégiai és mindennapi értelemben egyaránt.

b) A fejlesztési stratégia kidolgozásakor a tervezői gondolkodást az agrárium mint komplex rendszer köré kellene csoportosítani és a rész (ágazati, regionális stb.) intézkedéseket e nagy rendszerkeretekbe beilleszteni: minden téren kompromisszumokat kell elviselni annak érdekében, hogy az egész agrárium végteljesítménye minél nagyobb legyen.

c) A stratégiai programnak meg kellene célozni a rendelkezésre álló természeti erőforrások (agroökológiai potenciál) lehető leghatékonyabb működését. Ez, valószínűleg legalább 6-700 ezer hektár kivonását hozná magával a szántóföldi természetből, amit egyéb, hasznos célokra (főképpen erdősítésre) lehetne fordítani. Ugyancsak felvetné ez az optimalizálási stratégia az öntözéses gazdálkodás lehetőségeinek és területi elhelyezkedésének átgondolását.

d) A művelhető földterület mintegy egytizedén mindenképpen vissza kell állítani a fejlesztési-tapasztalatátadási, vetőmag-termelési, állatfajtakincsek védelmét ellátó és emellett az ellátási biztonság területén is kiegyensúlyozó szerepű mintagazdaságok hálózatát, ezeket feltőkésíteni és/vagy állami, vagy állami részesedésű „joint venture” kezelésben működtetni (az „állam” szerepét jobb, ha nem egy szakértelemtől megfosztott vagyönügynökség játssza, hanem például az agrár-felsőoktatási vagy -kutatóintézeti hálózat).

e) A mindenekelőtt piaci, netán orosz, vagy ukrán piaci értékesítésre szánt növényi és állattermék-tömegtermelés előállítására nagyobb részben a nagyvállalkozásokat kellene bátorítani. Ezek lehetnének termelőszövetkezetek, bérelt földeken működő, tőkeerős magánvállalkozások, de akár az élelmiszeripart ellátó célgazdaságok is. Megszívlelendő a múlt század utolsó harmadának az a tapasztalata, hogy az ilyen nagyvállalkozások hatékonyságának és lakosságeltartó-képességének növelése indokoltá teszi az élelmiszerszektor és az egyéb ipar összeolvadását e nagyvállalatok perifériáin. Ennek a „kiszegítő” iparterületnek a fejlesztésére igénybe lehetne venni a hazai települési transznacionális cégek, nagyvállalatok tőkéjét saját bedolgozó vonzáskörük szélesítése érdekében.

f) A kisgazdaságok méretét törvényileg kell minimális határhoz, a rajta gazdálkodók szakképesítését ugyancsak törvényileg kell végzettséghez kötni. Az ilyen feltételeknek nem megfelelő földtulajdonosok számára tisztességes feltételek között lehetővé kellene tenni, hogy földjüket bérbe adják. A birtoknagyság és a szakképzettség tekintetében „agrárjogosítvánnyal” ellátott termelők számára elviselhető (esetleg állami garanciákkal támogatott) hitelfelvételi lehetőségeket kellene biztosítani. Az ilyen módon életképesé tett „családi” vállalkozásokat abban az irányban volna célszerű befolyásolni, hogy a skáláhozadékpontjából kisebb termelésintéző-koncentrációt követelő, munkaintenzívebb kultúrákat (kertészet, gyógynövény-termesztés, aprómag-termesztés, munkaigényes állattartási ágazatok stb.) részesítsenek előnyben. E szektorban is kedvező feltételeket kell teremteni a szövetkezésre (szezonzárkák „kalákában” való elvégzése, gépvásárlás, -használat és -javítás, termékfeldolgozás beszerzés-értékesítés, finanszírozás stb.). Ebbe a hálózatba volna célszerű valami lazább formában beépíteni a nem mezőgazdasági főfoglalkozású lakosságot (főként kis- és hobbikertészeti) tevékenységét, amennyiben ennek az adott családok számára kiegészítő jövedelmi szerepe is van (vagyis árutermelés-képesek).

g) Az agrárium kiegészítő forrásokkal való ellátását a célszerű volna pénzügyi elv-ekre fektetni. Vagyis jelentősen növelni kellene a versenytárgyalásokon alapuló projektfinanszírozást. Az erre elkülönített banki összegeket hatékonysági kritériumok alapján osztanák szét az igénylők között, a források felhasználását figyelemmel kísérik, és kivételesen sikeres teljesítés esetén a kamat vagy a törlesztés egy részének elengedésével (állami átvállalásával) premizálnák a hatékony felhasználást. (Az 1960-as évek elején, a kollektivizálást követő években igen sikeresen működött egy ilyen banki konstrukció.)

h) Érdemes volna meggondolni egy „közhasznú” felvásárló-elosztó hálózat kiépítését. Jelenleg ugyanis áru a termelőtől a fogyasztóig spekulációs indíttatású, értelmetlenül hosszú adás-vételi sorozaton megy keresztül, ami a lánc egyik végén a termelőt károsítja meg, a másik végén pedig a fogyasztót.

i) Számítani kell arra, hogy egy évtizeden belül az élelmiszerexport súlya, devizabevételeink egészéhez viszonyítva, csökkenni fog. Ezt egyfelől a termelés hatékonyabb területekre való összpontosításának eredményeképpen a termelési volumen bizonyos – a hatékonyság egyidejű erőteljes növelése mellett – csökkenése is szükségessé fogja tenni,

másfelől az EU tagjaként kénytelenek leszünk versenyezni – mégpedig számottevő protekcionizmus nélkül – az EU-régió mezőgazdaságával és élelmiszeriparával. Ha agráriumunk nem omlott volna össze az 1990-es évek folyamán, ezt a versenyt valószínűleg állni is tudtuk volna. Külgazdaság-politikánkat tehát nem arra kell beszabályozni, hogy élelmiszer-feleslegeinket az integrált piacon fogjuk elhelyezni: örülhetünk, ha néhány magyar specialitással (bor, libamáj, csiga stb.) sikert aratunk. Ahhoz azonban, hogy agráriumunk alapvető nemzetgazdasági feladatát, a lakosság olcsó, színvonalas élelemellátását teljesíteni tudja, a belső piac nem ideálisan széles, ezért exportálni kell, vagyis „rezsihordózat” kell keresnünk. Az hiszem, erre a célra még mindig Kelet-Európa látszik a legalkalmasabbnak, ugyanis fizetőképes kereslete növekszik, ismeri és megszokta a magyar termékeket és gazdaságos szállítási távolságon belül található. Lehet, hogy ez a tömegáruexport egy-két évtizeden belül szükségtelenné válik, ma és holnap azonban nélkülözhetetlen.

j) Amennyiben sikerül az élelmiszerszektorban is megőriznünk, idővel továbbfejlesztünk szakértelemben, találékonyságban és kiváló hagyományokban megtestesülő szellemi kincsünket, ennek nemzetközi hasznosítása ugyancsak jelentős tényezője lehet agráriumunk jövőképeknek. A kiépítendő-kiépíthető élelmiszer-nagyrendszer tapasztalati anyaga (engedtessek meg így neveznem a divatos „know-how” helyett) exportcikké válhat Kelet-Európa felé is, Ázsia felé is, de nem elképzelhetetlen a földkerekség egészén való elterjedése sem. Megfelelő adaptáció nélkül csúfos kudarcokra lennénk ítélve. Előrelátható, hogy a Föld növekvő lakossága tisztességes élelmezésének problémája a XXI. században halasztást nem tűrő világproblémává válik: sokszorosan élesebbé, mint a XX. század második felében. A gazdag országokban életkérdéssé válik ennek megoldása, vagy legalábbis enyhítése. E szövevényes probléma megoldására sem az amerikai, sem a nyugat-európai modell nem alkalmas, mint említettem magas fajlagos tőkeigénye melletti magas fajlagos szubvencióigénye miatt. Elképzelhető, hogy a „harmadik modell” – a miénk – lesz alkalmas a probléma megoldására. Ez, jó esetben, magasan képzett agrár- és élelmiszeripari szakemberek ezreinek (tízezreinek?) munkáját kötheti le részben hazai rendszertervezési, felső- és középfokú oktatói, kutatói és külkereskedelmi munkakörökben, részbe a „terepen” végzett szervező, beruházó, betanító, üzemeltető stb. munkakörökben. Az ilyen tevékenység fajlagos deviza-kitermelési körülményei igen kedvezők, ami a nemzetgazdaság világszintű pozícióját is erősíti, de jut belőle bőven a hazai élelmiszer-gazdaság fejlesztésére, valamint az ebben részt vevő szakemberek jövedelmeinek magas szinten tartására is. E cél elérése érdekében tanácsos volna intenzifikálni a magyar részvételt a nemzetközi szervezetekben a FAO, az UNCTAD (az ENSZ Kereskedelmi és Fejlesztési Konferenciája) stb. által irányított tervező, prognosztizáló, problémafeltáró és megoldási munkákban.

SUMMARY

The paper introduces the key-position of the Hungarian agrarian sector. Then it analyses the differences of the Western European and United States agrarian models and the Hungarian food producing and processing system. It also tries to confirm with data that the economic policy of the 1990s endangered the position of this branch. The study makes proposals to re-build and to protect the values and the Hungarian model.

NŐK A PARLAMENTBEN – A VÁLTOZÁS IRÁNYA

KONCZ KATALIN

A rendszerváltozást követően a nők a politika minden területén háttérbe szorultak Magyarországon. A nemzetközi összehasonlításban kedvezőtlen helyzetet a negyedik választás eredményei alig enyhítették, a közeledés Európához nem következett be. Az Európai Unión belül csak Görögországban kisebb a nőképviselek aránya, mint Magyarországon, és nagy a lemaradás a közép-európai volt szocialista országok többségével szemben is.

A korábbi választásokhoz hasonlóan 2002-ben is a nők elsősorban a pártlistákról kerültek be a parlamentbe, az egyéni választókeretekben kevés nőt választottak meg. Jelentősen javult a nők aránya a parlamenti tisztségviselők között. Hat parlamenti bizottságban azonban egyáltalán nincs nő. A képviselők iskolázottabbak és nagyobb arányban rendelkeznek több diplomával, mint a férfiak, kisebb a házasság aránya, nagyobb a gyermektelenek és az egygyermekesek, kisebb a három- és többgyermekesek aránya.

Az európai összehasonlításban nem kielégítő női részvétel a legfőbb törvényhozó testületben a nők hátrányos társadalmi-családi helyzetének megnyilvánulása. Közvetlen oka a pártok nőpolitikájában, valamint a nők és a választók magatartásában keresendő. A pártok nem jelölnek, a nők nem vállalnak kellő számban képviselő-jelöltséget, a választók többsége nem szavaz nőjelöltre.

TÁRGYSZÓ: Választás. Nemek aránya. Politikai részvétel. Esélyegyenlőség.

A demokratikus társadalmi rendszerek megkülönböztetett figyelmet fordítanak az esélyegyenlőség megteremtésére és biztosítására. Ha „vigyázó szemünket” a fejlett demokráciákra vetjük, megállapíthatjuk, hogy a demokratikus berendezkedés egyik alapkövetelménye a nemek esélyegyenlőségének biztosítása. Az Európai Unió állásfoglalását, a téma politikai rangját jelzi, hogy azt a következmények között jelölve az integrációs stratégia részévé teszi. Ennek szellemében fogalmazza meg esélyegyenlőségi programját, alakítja ki a végrehajtás intézmény- és pénzügyi támogatási rendszerét. Az Unió országában a kormányok, a szociális partnerek, a nőszervezetek is elkötelezték e stratégia gyakorlati megvalósítása mellett. Az összehangolt és a társadalom által támogatott intézkedések kedvező következményeit a gyakorlat nap mint nap igazolja.

NŐK A PARLAMENTI KÉPVISELŐK KÖZÖTT

A parlamenti képviselők nemek szerinti megoszlását világszerte az esélyegyenlőség mércéjeként használják, mivel jól jellemzi a nők és a férfiak helyzetét a politikai döntésho-

zatali folyamatokban. A nők parlamenti részvétele tükrözi a pártok nőpolitikáját, a pártok és a választók esélyegyenlőség iránti elkötelezettségét és a nők politikai aktivitását.

A rendszerváltozást követően a nők a politika minden területén háttérbe szorultak Magyarországon és a térség többi országában. A nőképviselek alacsony aránya hazánkban nem csupán a fejlett Európához viszonyítva kirívó, de nem tart lépést a rendszerváltó, nálunk gazdaságilag fejletlenebb kelet-európai országokkal sem. A nők mérsékelt részvétele a hazai legfőbb törvényhozó testületben egyedülálló a közép-európai régióban, és jól tükrözi a nők háttérbe szorítottágát a politikai döntéshozatali folyamatokban.

A nők általános, minden korlátozás nélküli választójogának és tisztségre választhatóságának törvényi biztosítása a világ országainak többségében a második világháborút követő időszak terméke. Nálunk a női választójog általános és teljes körű érvényesítése 1945-ben következett be. Ettől kezdve 1980-ig a nők aránya folyamatosan emelkedett a parlamenti képviselők között. A női térnyerés csúcspontján a képviselők csaknem egyharmada volt nő. (Lásd az 1. táblát.) Jóllehet a kettős jelölt rendszer bevezetésével (1985), a választói akarat érvényesülésével csaknem 10 százalékponttal mérséklődött a női arány, de még így is a világ élvonalába tartozó országok soraiban volt. Ezen adatok tartalma a befolyás és a hatalom szempontjából természetesen a jelenlegitől különbözik, a társadalmi rendszer változásának megfelelően. A nemek társadalmi lehetőségeiben megnyilvánuló különbségek és azok változása azonban valódi tartalmi különbséget jelez,¹ mivel mindkét nem azonos társadalmi erőterben tevékenykedett és tevékenykedik.

1. tábla

A nőképviselek száma és aránya 1945-2002 között

Év	Fő	Arány (százalék)	Év	Fő	Arány (százalék)	Év	Fő	Arány (százalék)
1945	11	3,1	1963	62	18,2	1985	81	20,9
1947	15	4,0	1967	69	19,7	1990	27	7,0
1949	69	17,2	1971	84	23,8	1994	43	11,2
1953	50	11,0	1975	101	28,6	1998	32	8,3
1958	59	17,5	1980	106	30,1	2002	35	9,1

Forrás: Women and political ...; 1992.; Parlamenti almanach, 1990. Idegenforgalmi Propaganda és Kiadó Vállalat. Budapest. 1990. 72-272. old.; Választás '98. Országos Választási Iroda; Budapest. 1998. 197-203. old.; <http://www.valasztas.hu> alapján számítás.

A rendszerváltozást követő első választáson erőteljesen esett a nők aránya, csupán 7,0 százalékot tett ki. Európában 1991 októberében a hazainál csupán hat országban² volt alacsonyabb a nők részvétele a parlamentben. A rendszerváltozást követően a nők parlamenti térvesztését a negyedik választás eredményei alig enyhítették, a közeledés Európá-

¹ Sokak szerint a rendszerváltozást megelőzően a parlamentbe delegált nők ún. „dísznők” voltak, a formális egyenjogúsítás szimbólumai. Még senki sem vizsgálta a kérdést abból a szempontból, hogy egy formálisan működő parlamentben a politikai bizottsági és a központi bizottsági tagsággal nem rendelkező férfieképviselek legalább annyira „díszférfiak” voltak. Egy nemek szerint jól elkülönülő hatalommegosztási modelltől volt szó, ahol a férfiak nagyobb arányban rendelkeztek tényleges hatalommal, a formális hatalomgyakorlásba pedig egyre nagyobb számban kerülhettek be nők is. A rendszerváltozást követő valóságos hatalomgyakorlás kiszorította a nőket a döntéshozatali folyamatokból. Ez összhangban van a feminizálódás történelmi folyamatainak tanulságaival.

² Albánia (3,6%), Románia (3,6%), Lichtenstein (4,0%), Görögország (5,3%), Egyesült Királyság (6,3%), Franciaország (5,7%). (*Women and political ...; 1992.*)

hoz nem következett be: az elmúlt parlamenti ciklushoz képest csupán három fővel (32-ről 35-re) bővült a nők száma, arányuk 8,3-ról 9,1 százalékra emelkedett. 17 képviselő az első fordulón, 18 a másodikban jutott mandátumhoz.

A nők ilyen mértékű kiszorultsága, kiszorítottsága a legfőbb törvényhozó testületből a fejlett demokráciákra nem jellemző. Bár a női részvétel erőteljesen szóródik (a relatív szórás 1997-ben 50,8, 2002-ben 44,1 százalék volt), választóvonal észlelhető az északi és a déli országok között. Legmagasabb (egyharmad és nagyobb) a nők aránya a parlamentben Észak-Európa országaiban, legkisebb (6-13%) Dél-Európában. (Lásd a 2. táblát.) A világ országaira rendelkezésre álló adatok szerint 102 országban – közöttük több harmadik világbeli országban –, nagyobb és csak 77 országban – többnyire fejlődő országban – kisebb a nők parlamenti aránya, mint Magyarországon.³ Az Európai Unión belül csak Görögországban kisebb a nőképviselek aránya mint nálunk, de míg Görögországban erőteljes növekedés tanúi lehetünk, addig Magyarországon 1998-ban visszaesés, majd 2002-ben enyhe javulás volt tapasztalható. A hazai ingadozások egyértelműen a hatalomra került pártok politikai irányvonala szerint alakultak.

2. tábla

A nők aránya az Európai Unió tagországai és Norvégia parlamentjében
(százalék)

Ország	1997	2002	
		június 1-jén	Index: 1997=100,0
Svédország	44,0*	42,7	
Dánia	34,9	38,0	108,9
Finnország	33,5	36,5	109,0
Norvégia	36,4	36,4	100,0
Hollandia	29,5	34,0	115,3
Németország	25,9	31,7	122,4
Spanyolország	18,5	28,3	153,0
Ausztria	23,5	26,8	114,0
Belgium	16,7	23,3	139,5
Portugália	13,0	19,1	146,9
Egyesült Királyság	12,0	17,9	149,2
Luxemburg	18,3	16,7	91,3
Írország	14,2	12,7	89,4
Franciaország	8,6	10,9	126,7
Olaszország	10,2	9,8	96,1
Görögország	6,3	8,7	138,1
Magyarország	11,2	9,1	81,3

* 15 miniszterhelyettessel együtt. Ezért a két év adata nem hasonlítható össze.

Forrás: 1997-re: Equal ...; 1998; 2002-re: <http://www.ipu.org/wmn-e/classif.htm>.

A női arány magyarországihoz hasonló csökkenésére az elmúlt öt évben nem volt példa Európa fejlett térfelén. Bár Luxemburgban, Írországban és Olaszországban szintén esett a nők aránya a parlamentben, de a hazainál kisebb mértékben. Az Európai Unió országainak többségében – főként a kisebb női aránnyal rendelkező országokban – látva-

³ <http://www.ipu.org/wmn-e/classif.htm> alapján.

nyos növekedés tanúi lehettünk. Kiugróan javult Spanyolországban, az Egyesült Királyságban és Portugáliában a nők részvétele a parlamentben.

A fejlett országok példája ugyanakkor azt is mutatja, hogy a demokrácia kiépítése hosszú történelmi folyamat. A nők parlamenti aránya jelenleg azokban az országokban magas, amelyekben szavazati joguk elnyerése és bekerülésük a parlamentbe már a századforduló utáni évtizedekben bekövetkezett. A nők a teljes körű választójogot Dániában már 1905-ben, Finnországban 1906-ban, Norvégiában 1907–1913-ban, Svédországban pedig 1918–1921-ben megszerezték. A kibontakozás kezdeti lépései ezekben az országokban is rendkívül szerények voltak, az eredmények a társadalmi folyamatokba beágyazottan folyamatosan épültek ki.

Kedvezőtlen a nők hazai parlamenti részvétele és a változás tendenciája a közép-európai régió és a többi rendszerváltó országhoz képest is. (Lásd a 3. táblát.) Míg 1999-ben a hazainál kisebb volt a nők aránya Horvátország, Mongólia, Szlovénia és Románia parlamentjében, 2002-ben ezek már meghaladták a magyarországi mértéket. Bulgáriában a parlamenti képviselők több mint negyede, Horvátországban, Lengyelországban egyötödé nő. Bulgáriában és Horvátországban a női arány több mint két és félszeresére nőtt az elmúlt öt évben. A fejlett skandináv államok példája ugyan türelemre kell intsen, a hazai lemaradás a többi volt szocialista országgal szemben nem magyarázható csupán történelmi okokkal. Hiszen ezekben az országokban a nők teljes körű választójoga szintén a második világháború után következett be, és a látványos változásban a nők tudatos felkészítése, támogatása játszott döntő szerepet.⁴

3. tábla

A női országgyűlési képviselők aránya a rendszerváltó országokban
(százalék)

Ország	1999.	2002.	
	szeptember 31-én	június 1-jén	Index: 1999=100,0
Bulgária	10,8	26,2	242,6
Horvátország	7,9	20,5	259,5
Lengyelország	13,0	20,2	155,4
Észtország	–	17,8	–
Litvánia	–	17,0	–
Cseh Köztársaság	15,0	15,0	100,0
Szlovákia	12,7	14,0	110,2
Szlovénia	7,8	12,2	156,4
Románia	7,3	10,7	146,6
Mongólia	7,9	10,5	132,9
Orosz Föderáció	–	7,6	–
Ukrajna	7,8	–	–
Macedónia	7,5	6,7	89,3
Albánia	5,2	5,7	109,6
<i>Magyarország</i>	<i>8,3</i>	<i>9,1</i>	<i>109,6</i>

Forrás: <http://www.ipu.org/wmn-e/classif.htm>.

⁴ Például a Gender Task Force program keretében (*Rukaniva*; 2002).

Az önéletrajzi adatok szerint 2002-ben a magyar parlamenti képviselők 95 százaléka rendelkezik felsőfokú végzettséggel, csaknem egynegyedüknek pedig több diplomája is van. A magas szintű iskolázottság a rendszerváltást követő mindegyik parlamentre jellemző. Az első választáskor csak egy képviselőnek nem volt felsőfokú végzettsége. A jelenlegi parlamentben középfokú végzettséggel rendelkező képviselők egyharmada felsőfokú tanulmányokat folytat. Az önéletrajzokban nem szerepeltetett iskolai végzettség feltehetően alacsonyabb szintű iskolázottságot takar. A kereső népességgel megegyezően a női parlamenti képviselők iskolázottabbak, mint a férfiak. (Lásd a 4. táblát.) Míg azonban a kereső népességben belül a főiskolai végzettségük között a nők túlsúlya jellemző, addig a parlamenti képviselők között a férfiak körében nagyobb az arányuk.

4. tábla

Az országgyűlési képviselők legmagasabb iskolai végzettség szerinti megoszlása 2002-ben

Iskolai végzettség	Nők	Férfiak	Együtt
	megoszlása (százalék)		
Egyetemi végzettségű	80,0	73,5	74,1
Főiskolai végzettségű	17,1	21,4	21,0
Középfokú végzettségű	2,9	3,4	3,3
Nincs válasz	-	1,7	1,6
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Forrás: Itt és a továbbiakban a *Magyar Hírlap* 2002. évi április 25. Melléklet adatai alapján végzett számítás.

5. tábla

Az országgyűlési képviselők a legmagasabb iskolai végzettség jellege szerinti megoszlása 2002-ben

Tanulmányág	Nők	Férfiak	Együtt
	megoszlás (százalék)		
Műszaki	5,7	24,2	22,6
Mezőgazdasági és állatorvosi	-	3,1	2,8
Orvostudományi	5,7	4,8	4,9
Közgazdaság-tudományi	14,3	10,0	10,4
Jogtudományi	28,6	19,9	20,7
Bölcsészettudományi	11,4	10,6	10,6
Természettudományi	2,9	3,7	3,6
Tanárképző főiskolai	11,4	7,4	7,8
Kereskedelmi és vendéglátó ipari	2,9	2,9	2,8
Egyéb főiskolai	-	3,7	3,4
Egyéb felsőfokú	14,2	4,6	5,4
Középfokú	2,9	3,4	3,4
Nincs válasz	-	1,7	1,6
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

A nők kisebb arányban rendelkeznek csak egyetemi vagy csak főiskolai végzettséggel (a nők 54,3, illetve 8,6 százaléka, a férfiak 57,3, illetve 13,7 százaléka) és nagyobb arányban második diplomával.

A női és a férfi képviselők megoszlása az iskolai végzettség jellege (tanulmányi ág) tekintetében lényeges különbségeket mutat. (Lásd az 5. táblát.) Míg a nők több mint egy-negyede jogi végzettségű, a férfiak között a jogot végzettek a műszaki végzettségűek mögé kerülnek egyötödös aránnyal. A közgazdászok aránya a nők között erőteljesebb. Feltűnően nagy a bölcsészettudományi karon és a tanárképző főiskolai karon végzett férfiak aránya, jóllehet a hallgatók többsége ezeken a karokon nő. Úgy látszik, a férfiak számára a politikai karrier kiteljesítéséhez ezek a diplomák kedvező alapot adnak. A különbség hátterében azonban a nők és a férfiak eltérő pályaeorientációja és karrieresélyei is felfedezhetők.

A női és a férfi képviselők átlagéletkora csaknem megegyezik (46,3, illetve 46,5 év). A szórás terjedelme a férfiaknál lényegesen nagyobb: a legfiatalabb férfi 24, a legidősebb 92 éves, míg a nők szélső koréve a 20, illetve a 62 év. A nők és a férfiak korszervezete eltérő. A nők körében a 18-30 évesek aránya (8,6 %), valamint az 51-60 évesek aránya nagyobb, mint a férfiak körében, a férfiak között viszont a 31-41 éves korosztály aránya lényegesen magasabb, mint a nőknél.

6. tábla

Az országgyűlési képviselők korcsoportok szerint

Korcsoport (éves)	2002-ben						1998.	2002.
	nők		férfiak		együtt		évi női arány (százalék)*	
	fő	százalék	fő	százalék	fő	százalék		
18-25	1	2,9	3	0,9	4	1,0	-	25,0
26-30	2	5,7	13	3,7	15	3,9	2,9	13,3
31-40	4	11,4	75	21,4	79	20,5	5,7	5,1
41-50	15	42,9	145	41,3	160	41,5	8,3	9,4
51-60	11	31,4	91	25,9	102	26,4	2,5	10,8
61-70	2	5,7	14	4,0	16	4,1	6,5	12,5
71-80	-	-	3	0,9	3	0,8	-	-
81-	-	-	2	0,6	2	0,5	-	-
Nincs válasz	-	-	5	1,3	5	1,3		
<i>Összesen</i>	<i>35</i>	<i>100,0</i>	<i>351</i>	<i>100,0</i>	<i>386</i>	<i>100,0</i>	<i>83,3</i>	<i>9,1</i>

* Forrás: <http://195.228.130.3/v98din2/korfa.htm> és <http://195.228.130.3/ve/j52/j52-0.htm> alapján számítás.

Az előző választáshoz viszonyítva a 31-40 évesek kivételével minden korcsoportban emelkedett a nők aránya, de lényeges növekedés a szélső korosztályokban következett be.

A képviselők családi állapot szerinti megoszlásában jellegzetes különbségek rajzolódnak ki. (Lásd a 7. táblát.) A rendelkezésre álló adatokból csak közelítő becslésre lehet vállalkozni, mivel az önéletrajzok több mint egyötödében (a nőknél egynegyedében) nem állnak rendelkezésre a családi állapot szerinti információk. A közzétett adatok szerint a nők között kisebb a házások aránya, és a nők nem jelzik hajadon vagy elvált családi állapotukat. Ebben feltételezhetően az egyedülálló nők és férfiak eltérő – a nőkre hátrányos – társadalmi megítélése nyilvánul meg.

A 24 házias nő közül 4 fő (17%), a 263 házias férfi közül 42 fő (16%) tesz említést házastársáról önéletrajzában. Többségük csak a házastárs foglalkozását jelzi. Lényeges kü-

lönbség abban mutatkozik, hogy míg a házas nőképviseleknek 17 százaléka, a férfiaknak csak 5 százaléka mutatja be részletesebben házastársát nevének és a foglalkozásának megjelölésével. Ebben többek között az is szerepet játszhat, hogy a nők esetében általában gyakoribb, hogy házastársuk ismert, mint a férfiak esetében.⁵

7. tábla

Az országgyűlési képviselők megoszlása családi állapot szerint

Családi állapot	Nők		Férfiak		Együtt	
	fő	százalék	fő	százalék	fő	százalék
Házas	24	68,6	263	74,9	287	74,4
Nőtlen, hajadon	-	-	4	1,2	4	1,0
Elvált	-	-	3	0,8	3	0,8
Özvegy	1	2,9	5	1,4	6	1,6
Élettárs	1	2,8	2	0,6	3	0,8
Egyedül álló	-	-	1	0,3	1	0,2
Nincs válasz	9	25,7	73	20,8	82	21,2
<i>Összesen</i>	<i>35</i>	<i>100,0</i>	<i>351</i>	<i>100,0</i>	<i>386</i>	<i>100,0</i>

A képviselők gyermekeik száma szerinti megoszlása az országos átlagnál lényegesen jobb. Kisebb a gyermektelenek és az egygyermekesek aránya, és nagyobb a három és több gyermekkel rendelkezőké. A nők és a férfiak közötti különbség számottevő. A nők körében nagyobb a gyermektelenek és egy gyermekkel rendelkezők aránya (28,6%), mint a férfiak között (22%). Bár a képviselők körében a kétgyermekes családok aránya dominál, a nők lényegesen nagyobb arányban rendelkeznek két gyermekkel, mint a férfiak és kisebb arányban ennél több gyermekkel.

8. tábla

Az országgyűlési képviselők megoszlása gyermekeik száma szerint 2002-ben

A gyermekek száma	Nők		Férfiak		Együtt	
	fő	százalék	fő	százalék	fő	százalék
Nincs gyermek	4	11,4	28	8,0	32	8,3
1 gyermek	6	17,2	49	14,0	55	14,2
2 gyermek	18	51,4	132	37,6	150	38,9
3 gyermek	1	2,9	63	17,9	64	16,6
3-nál több gyermek	2	5,7	20	5,7	22	5,7
Nincs válasz	4	11,4	59	16,8	63	16,3
<i>Összesen</i>	<i>35</i>	<i>100,0</i>	<i>351</i>	<i>100,0</i>	<i>386</i>	<i>100,0</i>

A legjelentősebb különbség a három gyermekes képviselők körében van: a férfiak majdnem egyötödének három gyermeke van. Őket a képviselői feladat ellátásában a gyermekek száma nem akadályozza, a családi háttérrel feleségük teremti meg. Három

⁵ Hasonló jelenségre bukkantam a Nobel-díjas nők családi viszonyainak elemzése során. Lásd: *Koncz K. (1994): A bővülő foglalkoztatás ára, a pályák elnöiesedése. Társadalmi Szemle, 53. évf. 8–9. sz. 122–132. old.*

gyermekkel csupán egy nő rendelkezik. A háromnál több gyermeket nevelő nők és férfiak aránya megegyezik. A jelenlegi családi szerepmegosztás mellett nem kétséges, hogy lényegesen nagyobb a több gyermeket gondozó-ellátó nők felelőssége és családra fordított munkaideje, mint a férfiaké.

Az országgyűlési képviselők pártok és bekerülési csatornák szerinti megoszlásában nálunk is kifejezésre jut az a nemzetközi tendencia, miszerint a konzervatív, a jobboldali pártok korlátozottabb lehetőségeket teremtenek a nők számára a politikai döntéshozatali folyamatokban, mint a baloldali értékeket követők. Feltűnően alacsony a nők aránya a Fidesz–MDF képviselők között, csupán 5,3 százalék (10 fő), az MSZP-beli nő képviselők aránya ennek több mint kétszerese (12,9 százalék, 23 fő). Az SZDSZ két női képviselője a párt képviselőinek 10,5 százalékát teszi ki.

A nők 2002-ben is elsősorban a pártlistákról kerültek be, csakúgy mint korábban. Az egyéni választókerzetekben megválasztottak között a nők aránya 1990-ben még a három százalékot sem érte el, majd az 1994-ben lényegesen jobb arányt 1998-ban ismét csökkenés váltotta fel.

9. tábla

Az országgyűlési képviselők aránya a bekerülési csatorna szerint

Bekerülési csatorna	1990.	1994.	1998.	2002.
	évi választások			
	Az összes képviselő százalékában			
Egyéni választókerzet	2,8	8,7	6,8	7,4
Területi lista	8,3	12,7	10,2	11,4
Országos lista	15,5	14,1	8,5	8,6
<i>Együtt</i>	<i>7,0</i>	<i>11,2</i>	<i>8,3</i>	<i>9,1</i>
	A nőképviselek százalékában			
Egyéni választókerzet	18,5	34,9	37,5	37,1
Területi lista	29,6	37,2	40,6	45,7
Országos lista	51,9	27,9	21,9	17,2
<i>Együtt</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Forrás: Itt és a továbbiakban e részben: <http://www.valasztas.hu> alapján végzett számítás.

Az egyéni választókerzetekben és a területi listán mandátumot szerzett nők aránya a hatalomra került pártok szerint nőtt és csökkent. A nőképviselek iránti növekvő választói bizalmat jelzi, hogy míg az első választás alkalmával alig egyötödük, 1990-ben egyharmaduk, 1998-ban és 2002-ben már több mint egyharmaduk került be egyéni választási kerzetből.

A pártlistákról, főként az országos listákról bekerültek között a nők aránya lényegesen magasabb, mint a választók által közvetlenül megválasztott képviselők között. A rendszerváltozást követően a képviselők több mint négyötöde, a későbbiekben kétharmada a pártok listáján jutott be a parlamentbe. A legutóbbi választás során is folytatódott a bekerülési csatornák szerinti korábbi szerkezeti átrendeződés. 1990 és 2002 között folyamatosan csökkent az országos listákról parlamentbe jutott, és emelkedett a területi listákról mandátumot nyert nők aránya.

A parlamentbe került pártok eltérő jelöltállítási stratégiájának és mandátumarányainak következtében vegyes összkép alakult ki: csak az MSZP esetében számottevő (12,8%) – hazai mértékkel mérve – a nők aránya az egyéni választókerzetekben megválasztott képviselők között.

10. tábla

Az országgyűlésbe került pártok nőképviseelőinek aránya bekerülési csatorna szerint (százalék)

Párt	Egyéni választókerzet	Területi	Országos	Összesen
		lista		
Fidesz–MDF	3,2	10,4	0	5,3
MSZP	12,8	11,6	16,1	12,9
SZDSZ	0	25,0*	7,7	10,5
<i>Együtt</i>	7,4	11,4	8,6	9,1

* 1 fő. (A kis esetszámból számított arányszámokra felhívjuk a figyelmet.)

A nők politikai részvételét illetően a legjelentősebb javulás a parlamenti tisztségviselők körében következett be. Először fordult elő a magyar történelemben, hogy a parlament elnöke nő. Mindvégig kedvező a hazai összkép a parlamenti alelnökök tekintetében: a rendszerváltozás óta rendszeresen egy vagy két nő alelnököt választanak. A fejlett demokráciákban is ritkán fordul elő, hogy ezeket a magas tisztségeket nő töltsse be. Az Interparlamentáris Unió felmérése szerint 96 ország közül az évtized elején nyolc európai és két közép-amerikai ország parlamentjének volt nőelnöke, 24 országban pedig egy vagy két nőalelnök volt (*Women and political...*; 1992). Az évtized második felében az Egyesült Királyságban, Japánban, Norvégiában, Horvátországban és tíz fejlődő országban töltötte be nő a parlamenti elnöki posztot (*Men and women...*; 1997).

Javult a nők részvétele a parlamenti bizottságok vezetői között is. A 2002-es választásokig csupán egy-egy nő volt bizottsági vezető, jelenleg három (egészségügyi, szociális és családügyi, ügyrendi bizottság). Az előzőekben hivatkozott felmérés szerint a megkérdezett 96 parlament közül 54 (56,2%) jelezte, hogy parlamenti bizottságá(i)ban az előző évtized elején volt női vezető, helyettes, vagy titkár. Az évtized végén már 97 országban volt nő a parlamenti bizottságok élén. Magyarországon a rendszerváltozást követően először került nő parlamenti frakció élére. A nemzetközi átlagnál kedvezőbb a hazai helyzetkép e tekintetben: 1997-ben 86 ország 402 pártjának 31 parlamenti frakcióvezetője (7,7%) volt nő.

Hazai és nemzetközi szintén a nők – főként a korábbi években – elsősorban a szociális és családi, valamint az oktatási bizottságokban voltak és számos országban jelenleg is nagyobb számban és arányban vannak jelen. 1997-ben 97 ország közül 22 ország jelezte, hogy ezekben a bizottságokban nő töltötte be az elnöki tisztséget, 18 országban a jogi és alkotmányügyi bizottság élén állt nő. Az utóbbi években a nők szerepvállalása – elsősorban a fejlett országokban – kibővült, a korábban főként férfiakból álló bizottságokba is egyre több nő került be. 18 ország valamennyi parlamenti bizottságában volt legalább egy nő, 25 országban a „legférfiasabb” hadügyi bizottságnak is voltak vagy vannak nő tagjai. A hagyományosan „női” bizottságokban a nők részvétele ma már jelentősen szó-

ródik (20 és 100 százalék között), amiben természetesen a nők parlamenten belüli eltérő aránya is szerepet játszik.

A parlamenti bizottságok nemek szerinti összetétele a nők beválasztásával párhuzamosan módosul, a nők bejutnak a hagyományosan férfiaknak fenntartott szakterületekre is (hadügy, külügy). Térnyerésük az új bizottságokban – ahol a hagyományok nem nehezítik elfogadásukat – könnyebb (környezetvédelmi, emberi jogi bizottságok). Az évtized elején 20 országban volt kifejezetten nőügyekkel foglalkozó bizottság, a többi parlamentben a nőügyek valamelyik bizottsághoz tartoznak (emberi jogi, szociális, családi bizottsághoz). Nálunk a nőkérdés az emberi jogi, a kisebbségi és vallásügyi bizottság keretében kapott helyet, de az elmúlt években kis figyelemmel és említésre méltó eredmények nélkül: a bizottság által kidolgozott és beterjesztett antidiszkriminációs törvényjavaslatot a parlament nem tárgyalta.

A női tisztségviselők javuló aránya ellenére a nőképviselek kis létszáma miatt a parlamenti bizottságokban kevés női tag volt és van. Az előző és a jelenlegi országgyűlésre is jellemző, hogy a bizottságokban némileg kisebb a nők részvétele, mint azt arányuk indokolná. A bizottsági helyek elosztása az utóbbi két választási ciklust követően a képviselők nemek szerinti megoszlását követte, eszerint csaknem arányos volt.

11. tábla

A bizottsági tagok képviselőkhez viszonyított aránya nemenként

Megnevezés	1998-ban			2002-ben		
	nő	férfi	együtt	nő	férfi	együtt
Képviselők száma (fő)	32	354	386	35	351	386
Tisztségviselők és bizottsági tagok száma (fő)	40	452	492	44	447	491
a képviselők százalékában	125,0	127,7	127,5	125,7	127,4	127,2

1998-ban hét (kölségvetési és pénzügyi, honvédelmi, ifjúsági és sport-, oktatási és tudományos, területfejlesztési, számvevőszéki, mentelmi, összeférhetlenségi és mandátumvizsgáló) bizottságnak nem volt, napjainkban hat parlamenti bizottságnak (kölségvetési és pénzügyi, mezőgazdasági, rendészeti, ifjúsági és sport-, nemzetbiztonsági, számvevőszéki) nincs nő tagja. Több, a nők hagyományos szerepeivel összefüggő, a női jelenlétet aligha nélkülözhető bizottságban nincs vagy alig van nő. Az oktatási és tudományos bizottságban 1998-ban nem volt nő, jelenleg egy nő tagja van a bizottságnak. Sem az előző ciklusban, sem jelenleg nincs nő az ifjúsági és sportbizottságban és a nagy presztízű kölségvetési és pénzügyi, valamint a számvevőszéki bizottságban.

Legmagasabb a nők aránya a szociális és családtügyi (38,1%), a foglalkoztatási és munkaügyi (27,3%), a társadalmi szervezetek (27,3%) és az egészségügyi bizottságban (18,2%). Parlamenti arányukat meghaladja az önkormányzati- (13,6%), az alkotmány- és igazságügyi (10,7%), a kulturális és sajtó- (9,5%), az európai integrációs ügyek (9,5%), valamint az emberi jogi, kisebbségi és vallásügyi bizottságban (9,5%). A nem említett bizottságokban (gazdasági, külügyi, honvédelmi, idegenforgalmi, környezetvédelmi, oktatási és tudományos, területfejlesztési bizottságban) egy-egy nő van jelen.

NŐK AZ ORSZÁGGYŰLÉSI KÉPVISELŐJELÖLTEK KÖZÖTT

A választások során a nők már az induláskor hátrányban voltak, folyamatosan emelkedő arányuk ellenére a jelölteknek csak kis hányada volt nő. (Lásd a 12. táblát.) A választásokon hátrányuk növekedett, megválasztási esélyeik a férfiakénál rosszabbak voltak.

12. tábla

Az országgyűlési képviselőjelöltek száma és megoszlása nemek szerint

Év	Nők		Férfi		Együtt	
	fő	százalék	fő	százalék	fő	százalék
1990	231	8,5	2 492	91,5	2 723	100
1994	278	10,0	2 489	90,0	2 767	100
1998	605	14,2	3 657	85,8	4 262	100
2002	614	17,8	2 840	82,2	3 454	100

Forrás: <http://195.228.130.3/ve/j52/j52-0.htm> és <http://www.vlasztas.hu> alapján számítás.

2002-ben 614 nő indult a választásokon. A nők növekvő érdeklődését és lehetőségeit jelzi, hogy 1990 óta folyamatosan emelkedett, 12 év alatt megkétszereződött arányuk a jelöltek között. A legjelentősebb előrelépés 1998-ban következett be, az előző választáshoz képest majdnem másfélszeresére (142%) emelkedett a női jelöltek aránya.

A női képviselőjelöltek majdnem kétharmada két korcsoportba (a 41-50 és az 51-60 évesek csoportjába) tartozott, amelyekben a nők némileg nagyobb arányban (62,7%) voltak jelen, mint a férfiak (61,4%). A nő jelöltek fiatalabbak, mint a férfi jelöltek, a nők aránya a fiatalabb korcsoportokban nagyobb, az időskorúak között kisebb, mint a férfiaké.

13. tábla

Képviselőjelöltek megoszlása nemek és korcsoportok szerint, és a nők aránya (százalék)

Korcsoport (éves)	A nők	A férfiak	A nők aránya	
	megoszlása 2002-ben		2002-ben	1998-ben
	18-25	5,5	3,1	28,3
26-30	6,7	5,0	22,3	18,9
31-40	13,7	14,6	16,9	17,3
41-50	32,6	29,9	19,1	14,9
51-60	30,1	31,5	17,1	13,2
61-70	9,6	12,0	14,7	6,6
71-80	1,6	3,7	8,8	6,5
81 felett	0,2	0,2	12,5	10,0
Összesen	100,0	100,0	17,8	14,2

2002-ben a 18-25 éveseknek több mint egynegyede, a 26-30 éveseknek majdnem egynegyede volt nő. Kevésbé kedvező jelenség, hogy 1998-hoz képest a női képviselőjelöltek korösszetétele az idősebb korcsoportok felé tolódott el. Ennek oka a már „kipró-

bált” és „bevált” képviselők újraindítása, akik között jelentős a középgenerációhoz és az idősebb korosztályba tartozók aránya. E stratégia sikerét igazolja a nők magas megválasztási aránya (47,6 %) az egyéni választókerzetekben. A jelentős fiatalítás elmaradt azokban a pártokban, amelyekben az átlagéletkor magas, a pártok nem kockáztattak. A legnépesebb korosztályokban, a 41 és 60 év közöttiek között, a nők aránya (18,1%) némileg meghaladta átlagos arányukat (17,8%), ugyanakkor az e korcsoportokba tartozó férfiak aránya átlagos (81,9%) arányuk alatt maradt.

A pártok jelöltállítási stratégiája nem változott, nagy számú jelöltet indítottak mindhárom bekerülési formában. A többes jelölés a férfiak esetében jellemzőbb volt, mint a nőknél. 2002-ben a legkisebb a nők aránya a jelöltek között – a végeredményhez hasonlóan – a Fidesz–MDF választási koalícióban, a legmagasabb az MSZP-ben.

14. tábla

A nők aránya az országos listát állító pártok képviselőjelöltjei között 2002-ben (százalék)

Párt	Összes jelölt között	Az országos	A területi	Egyéni választókerzetben
		listán		
Centrum Párt	20,2	15,2	21,1	10,0
Fidesz–MDF	8,4	8,6	9,0	6,8
Független Kisgazdapárt	18,2	17,8	13,8	10,6
Magyar Igazság és Élet Pártja	16,5	14,9	16,6	16,5
Magyar Szocialista Párt	23,4	19,1	23,3	11,4
Munkáspárt	23,1	23,0	23,2	20,9
Szabad Demokraták Szövetsége	18,7	14,9	19,7	21,6
Új Baloldal	18,3	12,5	19,0	9,1
<i>Összes jelölt</i>	<i>17,8</i>	<i>16,1</i>	<i>17,9</i>	<i>13,6</i>

A női jelöltek aránya a területi listákon volt a legnagyobb és az egyéni választókerzetekben a legkisebb. Ezen a helyzeten nem változtatott a bekerülési esélyek szóródása sem, az országgyűlésbe bejutók bekerülési csatornák szerinti megoszlása megegyezik a jelöltek megoszlásával.

A pártok a választói véleményeket szem előtt tartva az egyéni választókerzetekben indították a legkevesebb nőt (170 főt). Az átlag jelentős szóródást takar, legalacsonyabb az egyéni választókerzeti nőképviselet-jelöltek aránya a Fidesz–MDF, legmagasabb az SZDSZ soraiban.

A nők parlamentbe kerülésében a pártlistáknak a választások során mindvégig fontos, bár csökkenő szerepük volt. 1990-ben a képviselőnők több mint négyötöde, a későbbiekben majd kétharmada pártlistán jutott be a parlamentbe. A területi listákon 2002-ben a pártok 559 nőt indítottak, ez a jelöltek 17,9 százalékát tette ki.⁶ A nők helyzetét a területi listákon jelöltek arányával és helyezési sorrendjével lehet mérni. A legtöbb nőt a budapesti listán a Munkáspárt (25 fő) és az SZDSZ (23 fő) indított. A nők minden mutató szerint kedvezőtlenebb helyzetből indultak, mint a férfiak. 19 területi listán egyetlen nő sem szerepelt. Nógrád, Somogy és Vas megyében két területi listán nem szerepelt nő. Legna-

⁶ A területi listákon összesen 3123 jelöltet indítottak a pártok (<http://www.valasztas.hu> alapján számítás).

gyobb a nők aránya a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei területi listákon (21,1%), a legkisebb Vas megyében (9,0%). Néhol kimagasló a nők aránya: Zala megyében (60%), Hajdú-Bihar megyében (43%) a Munkáspárt esetében, Veszprém megyében (40%) az Új Baloldal és Győr-Moson-Sopron megyében a Centrum Párt jelöltjei között, de ez a magas arány Hajdú-Bihar megye kivételével csupán 2-4 főt jelent. A női jelenlétet a területi listákon megyék (és Budapest) szerint a következők jellemezték 2002-ben: minden területi listán szerepelt nő 10 megyében, egy listán nem szerepelt nő 7 megyében, és két listán nem szerepelt nő 3 megyében.

A pártok listaállítási gyakorlata különbözött. Az MSZP volt az egyetlen párt, amelyik minden területi listán szerepeltetett nőt. Nem jelölt nőt a Fidesz–MDF egy, az FKGP, az SZDSZ és az Új Baloldal két, a MIÉP három, a Centrum Párt négy listán. A területi listákon 18 nő listavezető volt. Első helyen legtöbb nőt a Fidesz–MDF és a Munkáspárt (4-4) indított. A Centrum Párt három, az MSZP és az SZDSZ 2-2 listáját vezette női jelölt. Baranya megyében 4 területi lista élén állt nő.

Országos listán a pártok 192 nőt jelöltek, ez az országos listán jelöltek 16,1 százaléka. A legnagyobb a nők aránya a Munkáspárt országos listáján (23,0%), legkisebb a Fidesz–MDF-listáján (8,6%). A bekerülési esély szempontjából meghatározó a jelölt elhelyezkedése a listán. A helyezési sorrend tekintetében a pártok eltérő taktikát követtek. A Munkáspárt és az SZDSZ a nőket kedvezőbb helyezési sorrenddel szerepeltette. Az MSZP és a MIÉP nagyjából hasonló helyezéssel indította a nőket és a férfiakat. A Centrum Párt és az Új Baloldal némileg hátrább sorolta a nőket, a Fidesz–MDF, valamint a Független Kisgazdapárt jelöltjei között a nők átlagosan 20 helyezéssel hátrább álltak, mint a férfiak.

Az országgyűlésbe kerülés szempontjából az átlagos helyezési sorrendnél fontosabb – a győzelem mértékétől függően – az első 10-30 helyen való szereplés. A nők esélyegyenlőségét érvényesítő országokban elterjedt az a gyakorlat, hogy a pártlistákon vagy váltakozva szerepeltetik a nőket és a férfiakat, vagy ábécérendbe sorolják a jelölteket. Nálunk 2002-ben az első tíz helyen legfeljebb négy nőjelölt szerepelt a pártok listáin. Az első tíz helyen a Fidesz–MDF, a Magyar Igazság és Élet Pártja, a Szabad Demokraták Szövetsége egy, az Új Baloldal két, a Független Kisgazdapárt és a Munkáspárt három, a Magyar Szocialista Párt négy nőt indított. A Centrum Párt első tíz helyén nem szerepelt nő. Az első 30 helyen egy (Fidesz–MDF) és kilenc (Munkáspárt) között szóródik a nők száma.

AZ ORSZÁGGYŰLÉSI KÉPVISELŐJELÖLTEK BEKERÜLÉSI ESÉLYEI

A nőjelöltek 5,7 százaléka került be a parlamentbe, a férfiak ennél több mint kétszeres aránnyal szereztek mandátumot. A férfiak parlamentbe kerülési esélyei mindhárom csatorna esetén jobbak voltak a nőkéknél. (Lásd a 15. táblát.) Az első forduló a nők számára jobb esélyt biztosított, az ekkor megválasztott képviselők 9,2 százaléka volt nő, míg a második fordulóban 9,0 százaléka. A nők és a férfiak számára egyaránt az egyéni választókerületek kínálták a legnagyobb esélyt a bekerülésre.

A parlamenti pártok jelöltjeinek bekerülési esélyei szóródnak a bekerülési csatornák és nemek szerint. Az egyéni választókerületekben a Fidesz–MDF jelöltjeinek bekerülési esélye volt a legjobb. Ezen belül elsősorban a férfiak parlamentbe kerülési esélye volt kimagasló, a jelöltek több mint fele elnyerte a választók bizalmát. Feltűnően jó volt az MSZP színeiben indult nők esélye az egyéni választókerületekben, majdnem felük man-

dátumot szerzett. A férfiakénál jobbak voltak a nők bekerülési esélyei az MSZP egyéni választókerzetekben indított jelöltjei között, a Fidesz–MDF, valamint az SZDSZ területi listáin. (Lásd a 16. táblát.)

15. tábla

A képviselőjelöltek bekerülési aránya bekerülési csatornák szerint 2002-ben

Bekerülési csatorna	A megválasztottak a jelöltek százalékában		
	a nőknél	a férfiaknál	együtt
Egyéni választókerületek	18,1	34,6	32,4
Területi lista	6,8	11,1	10,3
Országos lista	8,1	14,3	13,4
<i>Együtt</i>	<i>5,7</i>	<i>12,4</i>	<i>11,2</i>

16. tábla

A nők és a férfiak bekerülési aránya bekerülési forma és pártok szerint

Párt	Egyéni választókerzetekben			Területi listán			Országos listán		
	bekerültek a jelöltek százalékában								
	nő	férfi	együtt	nő	férfi	együtt	nő	férfi	együtt
Fidesz–MDF	25,0	54,1	52,2	17,0	14,5	14,8	0,0	16,4	14,9
MSZP	47,6	42,8	43,3	7,5	17,5	15,2	15,2	18,6	17,9
SZDSZ	0,0	1,4	1,1	1,1	0,8	0,9	3,8	8,1	7,5
<i>Együtt</i>	<i>18,1</i>	<i>34,6</i>	<i>32,4</i>	<i>6,8</i>	<i>11,1</i>	<i>10,3</i>	<i>8,1</i>	<i>14,3</i>	<i>13,4</i>

Igen nagy esélykülönbség jellemző a nőkre a Fidesz–MDF választási koalícióban mind az egyéni választókerzetekben, mind az országos listán. Az országos listán indított 15 női jelölt egyike sem került be a parlamentbe. Kedvezőtlen volt a nők megválasztási esélye az SZDSZ egyéni választókerzeteiben: 39 nőjelölt közül senki sem kapott bizalmat a szavazóktól. Gyengén szerepeltek a nők az MSZP területi listáin, 106 jelöltből csupán nyolc jutott be a parlamentbe.

Korcsoportonként, a nők megválasztási esélyei kevésbé szóródnak mint a férfiaké. Parlamentbe kerülési esélyük a 41-50 és az 51-60 éves korcsoportban volt a legjobb. A férfiak bekerülési esélyei a nagyobb létszámú korcsoportok körül voltak a legjobbak, a 31-40 éves korcsoportban és a 41-50 éves korcsoportban. A nők és a férfiak győzelmi esélyei ezekben lényegesen különböznek, az előbbieken a férfiak bekerülési esélye a nőkének majdnem négyszerese, az utóbbiakban pedig több mint kétszerese. (Lásd a 17. táblát.)

A férfiak az egyéni választókerzetekben mindkét fordulón jobban szerepeltek. Nagyobb arányban kerültek be a parlamentbe már az első fordulón (6,7%), és az első helyre vagy az első három hely valamelyikére kerültek a második fordulón. (Lásd a 18. táblát.) A második fordulón a nők hátránya nőtt, a mandátumot szerzett képviselőknek csak 6,1 százaléka volt nő.

17. tábla

*A megválasztott országgyűlési képviselők
a jelöltek százalékában, korcsoportok szerint 2002-ben*

Korcsoport (éves)	Nők	Férfiak
18–25	2,9	3,5
26–30	4,9	9,1
31–40	4,8	18,1
41–50	7,5	17,1
51–60	5,9	10,2
61–70	3,4	4,1
71–80	-	2,9
80–	-	28,6*
<i>Összesen</i>	5,7	12,4

* 2 fő.

18. tábla

Az első választási forduló jellemzői nemek szerint

Megnevezés	Nők	Férfiak	Együtt
	százalék		
Jelöltek az egyéni választókerzetekben	13,6	86,4	100,0
Első helyen állt az első forduló után	6,3	93,7	100,0
Ebből bekerült a parlamentbe	6,7	93,3	100,0
Első három hely valamelyikén állt az első forduló után	11,0	89,0	100,0

Az első fordulóban 11 nő került az élre, akik közül hárman abszolút többséget értek el, és már az első fordulóban mandátumot szereztek. A nők induló arányuknál kedvezőtlenebb eredményt értek el, a férfiak megválasztási esélyei jobbabbak voltak. Míg a nőjelöltek 7,1 százaléka végzett az első helyen az első fordulóban, a férfiaknak ennél több, mint kétszerese került az élre.

19. tábla

Az első forduló eredményei, nemek szerint

Szándékok és eredmények	Nők	Férfiak	Együtt
	az indulók százalékában		
Első fordulóban parlamentbe kerültek aránya	1,9	4,1	3,9
Első helyen állók az első fordulóban	7,1	16,3	15,1
Első három hely valamelyikén állók az első fordulóban	37,7	46,4	45,2

A nők győzelmi esélye a skandináv államok kivételével általában rosszabb, mint a férfiaké. Európában különböző közvetlen (pozitív diszkrimináció) és közvetett támogatási rendszerekkel (képzési programok, pénzügyi alapok létrehozása, tanácsadás) is segítik a nők választási kampányát és eredményes helytállását a politikai döntéshozatali testüle-

tekben. Az 1999. júniusi európai parlamenti választásokat megelőzően például a nők hátrányos helyzetét és alulreprezentáltságát (26,6%) bemutató broszúrákkal hívták fel a választók figyelmét az esélyegyenlőség hiányára. A hazai választási előkészületek során is szervezetek már felkészítő tanfolyamokat.

OKOK ÉS KÖVETKEZMÉNYEK

Az európai összehasonlításban a legfőbb törvényhozó testületben nem kielégítő női részvétel a nők hátrányos társadalmi és családi helyzetének megnyilvánulása. Ez sem társadalmi szempontból, sem a nők egyéni karrieresélye szempontjából nem kedvező. A nők sajátos – a férfiakétól eltérő – érdekei a döntéshozatali fórumok perifériájáról nem jutnak be a politikai küzdőtérre. A szerves fejlődés lassú folyamatában nem jön létre az a „kritikus nőtömeg” a parlamentben, amely a női másság alapján a férfiakétól lényegesen eltérő szemléletet alakítana ki: humánusabb értékeket közvetítene, a másik felet tiszteletben tartó vitakultúrát honosítana meg, egy olyan társadalomért szállna síkra, amelyben a nők és a férfiak egyaránt otthon és jól érzik magukat.

A nők csekély parlamenti arányának az oka a pártok nőpolitikájában, valamint a nők és a választók magatartásában keresendő. A pártok nem jelölnek megfelelő számban nőket, a nők nem vállalják kellő számban a képviselőjelöltséget, a választók többsége eleve a férfijelöltre szavaz. E jelenség hátterében összetett, egymással kölcsönhatásban levő gazdasági és társadalmi folyamatok állnak. A jelöltállítási és a választási sajátosságok a nők hátrányos társadalmi helyzetének pontos lenyomatai.

A pártok nőket támogató politikája

A pártok a politikai részvételi lehetőségek megteremtésével megkülönböztetett szerepet töltenek be a nők esélyegyenlőségének biztosításában. Ezt igazolják a hazai választási eredmények, mivel a nők aránya a parlamentben a hatalomra került pártoktól függően nőtt vagy csökkent. A pártok választási stratégiájuktól, ennek részeként nőpolitikájuktól függően indítanak nőket az egyéni választókerzetekben, illetve a területi és az országos listáikon. A választási rendszer kijelöli a követhető stratégiai játékteret. Az egyéni választási kerzetekben a pártok és a választók közvetlenül osztoznak a felelősségben, a lista választás esetén a választók felelőssége közvetett, a pártoké közvetlen. A pártokban a nemek esélyegyenlőségének támogatása korábban és 2002-ben sem volt átütő erejű.

Az országos listát állító pártok többségének programja ezúttal is megfogalmazta a nőkkel kapcsolatos elképzeléseket, gyakran a családpolitikai elgondolások részeként. A programok erőtlenekek voltak, hatásuk gyenge volt, nem győzték meg a nők tömegét. Az élénk kampány során a pártok érvei között ritkán vagy nem szerepelt a nőkérdés, azzal csaknem kizárólag a nőnap alkalmával foglalkoztak nyilvános fellépéseiken, felkészületlenül, világosan vázolt és értett elgondolás, hathatós érvek nélkül. A Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetemen szervezett „Pártelnökök a Közgázon” sorozatban a pártok programjának ismertetésekor a nemek esélyegyenlőségének kérdése fel sem merült.⁷

⁷ Kuncze Gábor pártelnök egy kérdésre adott válasza tájékoztatásról árulkodott, amikor azt mondta, hogy az SZDSZ indította a jelöltek között a legtöbb nőt.

A nők esélyegyenlőségének javítására a fejlett demokráciákban – mint ahogy a adatok bizonyítják – nagy hangsúlyt fektetnek. Az ENSZ-tagállamok jelentős hányada alkalmaz „pozitív diszkriminációt” a megfelelőnek ítélt nőarány biztosítása vagy növelése céljából. A nőket megkülönböztető módon támogató rendszerek kiépítése, a nők kivételes támogatása több szempontból is indokolt.

a) Arányos női részvétel nélkül nincs valódi demokrácia, a női részvételi arány a politikai döntéshozatali folyamatokban a demokrácia minőségét jelzi. A népesség több mint felét kitevő nők kimaradása a legfontosabb politikai és gazdasági döntésekből aránytalanságot teremt a hatalom és a vagyon elosztásában, ami a demokrácia gyengeségét eredményezi (*Towards partnership...*; 1997), és ez egyúttal a nők esélyegyenlőségét korlátozó érdekeltségi viszonyokra is rávilágít. Mivel a nők esélyegyenlőségének megvalósítása a hatalom és a vagyon újraelosztását jelenti, a hatalom és a vagyon jelenlegi (főként férfi) birtokosai körében erőteljes az ellenérdekeltség.

b) A nagy létszámú női réteg hátrányos helyzete társadalmi eredetű, a nőkre háruló-hárított társadalmi szerepek következménye. Ezért a hátrány felszámolása társadalmi kötelesség és csakis társadalmi segítséggel lehetséges.

c) Ahhoz, hogy a nők hassanak a társadalmi-politikai folyamatokra, arányuk el kell érjen egy „kritikus tömeget”. Az észak-európai országok tapasztalatai szerint e „kritikus tömeg” 30 százalékos arányt jelent a politikai döntéshozatal főbb intézményeiben (*Men and women...*; 1997). A rendszerváltó országokban az elmúlt évtizedben lezajló változások jellege és üteme, valamint a fejlett demokráciák korabeli tapasztalatai bizonyítják, hogy az automatizmusokra hagyatkozva e „kritikus tömeg” elérése, a nők teljes esélyegyenlőségének megteremtése több generációt átölelő, hosszú folyamat.

A nemzetközi tapasztalatok alapján a nők esélyegyenlősége a politikai döntéshozatali fórumok mindegyikében – a parlamentben, az önkormányzatok vezető testületeiben, a kormányban, a pártok és a szakszervezetek tisztségviselői körében és az államigazgatásban – támogatható. A megkülönböztetett kezelés eszközrendszere a gyakorlati alkalmazás során bővült és gazdagodott, egyre összetettebbé vált. A támogatás jellege és kiterjedtsége szempontjából elkülöníthető a közvetlen pozitív diszkrimináció szakasza, amelyre a kiterjedt megerősítő intézkedések következtek. Napjainkban a politika integrálja a korábbi eszközrendszer teljes tárházát és a nemek esélyegyenlőségét a stratégiai követelmények közé emeli.

A) A közvetlen pozitív diszkrimináció kötelező vagy ajánlott formában beleavatkozik a döntéshozatali fórumok, intézmények személyzetének kiválasztásába. Nemzetközi tapasztalatok alapján három módszere ismert: a helyfenntartás, a kinevezés és a kvóták alkalmazása. A helyfenntartást és a kinevezést főként a fejlődő világ országai alkalmazzák. Végeredményét tekintve nincs különbség a két módszer között, sőt azok gyakran összefonódnak. A helyfenntartás során meghatározott számú helyet biztosítanak a nők számára, amelynek betöltéséről a pártok, a parlament vagy a kormány rendelkezik. A kinevezés nőkre és férfiakra egyaránt vonatkozhat, a döntésre jogosultak névre szóló megbízást adnak meghatározott számú helyre.

A kvótákat az 1960-as évek végétől, az 1970-es évek elejétől alkalmazták a fejlett piacgazdaságok nagy demokratikus hagyományokkal rendelkező országai. Gyakorlati eredményessége függ a választási rendszer jellegétől, a demokrácia fejlettségétől, a politikai döntéshozatali folyamatok sajátosságaitól, a társadalmi rétegződéstől, a közvélemény hozzáállásától (*Arioli*; 1997). Listás választást feltételez. Zárt listás szavazás esetén hatékonyabban érvényesül a támogatás, mint preferenciális szavazás esetén.⁸ A pártok a

⁸ Zárt listás rendszerben a választók a pártok által feltüntetett jelöltekre adják le szavazatukat, nincs módjuk a lista átrendezésére; preferenciális rendszerben a szavazók meghatározhatják, módosíthatják a jelöltek sorrendjét.

jelöltállítási sorrenddel, előkelő helyezéssel tudják a kívánt irányba terelni a végeredményt. A kvóták alkalmazásában az észak-európai országok baloldali és liberális pártjaihoz fűződik az úttörő szerep. Kezdetben 30, majd, 40 százalékos kvótát alkalmaztak, a későbbiekben Norvégia és Svédország több pártja az 50 százalékos arány elérését tűzte ki célul. A kvóták alkalmazása Európában a szociáldemokrata pártokban csaknem általános. Franciaország nemrégiben fogalmazta meg az 50 százalékos női arány követelményét. A Zöldek általában mindenütt bevezették a kvótát, és a nők kívánatos arányát 50 százalékban jelölik meg. Kelet-Közép-Európában az elmúlt évtized második felében elsősorban a baloldali pártok alkalmaztak kvótákat, de nem alkalmaznak kvótát Csehország, Magyarország, Lengyelország és Szlovákia politikai pártjai.

A kvóták két típusát lehet megkülönböztetni (*Towards partnership...*; 1997):

a) a törvényhozás által szabályozott kvóták valamennyi pártra kötelezők; az intézkedés közvetlenül avatkozik be a törvényhozó testület összetételébe: törvény írja elő, hogy a képviselői helyek meghatározott százalékát nők töltsék be (csupán hat ország alkalmazta ezt az elmúlt évtized közepén, Európában csak Belgium és újabban Franciaország);

b) a politikai pártok által alkalmazott kvóták vonatkozhatnak a parlamenti képviselőjelöltekre és a párton belüli vezető testületekre.

Nemzetközi elemzések tanulságai szerint úgy tűnik, hogy a pártok által alkalmazott kvóták a legeredményesebbek. Az észak-európai országok tapasztalatai azt mutatják, hogy a kvóták bevezetése hat a kvótákat nem alkalmazó pártok szemléletére is, mivel nyitottabbá válnak a női esélyegyenlőség követelménye iránt. Kölcsönhatás van a közvélemény formálódása és a kvóták alkalmazása között is. Norvégiai tapasztalatok szerint a mai „nőbarát szemlélet” kialakulásában döntő szerepet játszott a kvóták kiterjedt alkalmazása, a nyitott és támogató társadalmi közvélemény pedig megkönnyíti a kvóták alkalmazását.

Az Interparlamentáris Unió felmérései szerint (*Women and political...*; 1992, *Towards partnership ...*; 1997) a kvóták alkalmazása eredményesebb

- ha a pártok alkalmazzák azt és nem közvetlenül a parlament;
- ha a jelölés folyamatában alkalmazzák és nem a parlamenti hely betöltése során;
- ha minden pártra kiterjed;
- ha mindkét nemre vonatkozik, azaz nemek szerint semleges.

A kvóták alkalmazását meg-megújuló viták kísérték és kísérik, a pró és kontra érvek gyakran szembekerülnek.⁹ Vitáznak a módszer kiterjesztésének hatáiról: vannak akik csupán a pártokon belül vélik elfogadhatónak a kvóták alkalmazását, mások a pártok, a parlament, a kormányzat és a közigazgatás körében egyaránt indokoltnak tartják. Abban egyetértés van, hogy a kvóták alkalmazása csak ideiglenes lehet, azt az esélyegyenlőségi célok elérését követően meg kell szüntetni. A kvóták alkalmazását támogatók szerint a módszer haszna abban rejlik, hogy lehetővé teszi a női jelöltek, esélyesek számának gyors növekedését, a nők részvételének jelentős javulását a gazdasági szféra és a politikai döntéshozatal vezető testületeiben. A nőpolitikusok modellként szolgálnak a többi nő

⁹ Az Interparlamentáris Unió 1989-ben szervezett konferenciáján (*Symposium ...*; 1989) a kvóták váltották ki a legnagyobb vitát; 1995-ben háromnapos nemzetközi konferenciát (*Quotas and Equality. 30 March – 1 April, Zurich*) szenteltek kifejezetten a kvóták alkalmazási tapasztalatainak a megvitatására, a mellette és ellene szóló érvek elemzésére.

számára, ezáltal közvetve gyorsítják a női esélyegyenlőség megvalósítását. A kvótákat el- lenzők szerint a pozíciók betöltésénél a rátermettséget kell alapul venni, minden más tényezőtől függetlenül, beleértve a nemi hovatarozást is.¹⁰ A kvóták alkalmazása sérti az esélyegyenlőséget, diszkriminációt jelent, erősíti a nők másodrendű állampolgári státusát, és mivel egy láthatatlan hierarchiát teremt a választott és kinevezett képviselők között, csökkenti a női képviselők presztízsét.

A nőket támogató intézkedések változása szoros kapcsolatban van a nemekről és a nemek együttműködéséről vallott elvekkel. A nyolcvanas években a paritásos demokrácia elvét hangsúlyozták a nemzetközi szervezetek (ENSZ, IPU). A paritásos demokrácia elve a kvóták alkalmazásának kritikájaként fogalmazódott meg. Azt kívánja elérni, hogy ne egy mesterségesen megállapított alacsony küszöbértékben határozzák meg a nők kívánatos arányát, hanem népességen belüli arányuknak megfelelően vegyenek részt a nők a politikai döntéshozatali folyamatokban és a vezetésben. Miközben e felfogás az esélyegyenlőség követelményét szorgalmazza, nem veszíti szem elől a nemek közötti különbségeket. Ebből az időszakból származnak azok a megállapítások, amelyek a nők erősségeit hangsúlyozzák és azzal érvelnek, hogy a sajátosan női látásmód és stílus javítja a politikai döntéshozatal eredményességét.

A kvótákkal és a nők javára előnyt biztosító módszerekkel kapcsolatos viták során bontakozott ki a partnerség elvének hangsúlyozása, amely a férfiak és nők alkotó együttműködésére helyezi a hangsúlyt. E felfogás szerint a társadalom ügyeinek hatékony intézésében a nők és a férfiak erősségeinek az alkalmazása egymással összefonódva, egymás hatását felerősítve jut kifejezésre.

B) Pozitív megerősítő és pozitív akciós intézkedéseket a hatvanas évektől alkalmaznak Észak-Amerikában és a nyolcvanas évektől Európában. Lényege az a felismerés, hogy nem elegendő csupán közvetlen módon biztosítani a nők nagyobb arányú részvételét a politikai döntéshozatali folyamatokban, hanem a részvétel feltételrendszerét is javítani szükséges. A megerősítő intézkedések a politika mellett a gazdaságban is megjelennek, hangsúlyozva a foglalkoztatási, oktatási és vállalkozási esélyegyenlőség megteremtésének szükségességét is. Változást jelent a korábbi szakaszhoz képest az is, hogy az egyenlőség jegyében a kötelező részvételi arányt mindkét nemre kiterjesztik, a paritásos demokrácia elvének megfelelően mindkét nem arányos képviseletét fogalmazzák meg. A „nem semleges” követelményt – tudomásom szerint – elsőként az Interparlamentáris Unió fogalmazta meg (*Plan of action...*; 1994).

Az első pozitív akcióprogramot 1988. március 8-án hirdette meg az Európai Bizottság, és fő célként a nők arányának javítását jelölte meg a politikai döntéshozatali folyamatokban. A program kiterjedt a toborzásra és kiválasztásra, a karriergondozásra, a képzésre, a szociális infrastruktúrára, az informáltságra (*Equal opportunities...*; 1998). A második akcióprogram (1993-1996) célkitűzései változatlanok voltak, és jelentős eredményeket ért el. Ezen időszakban a Bizottság vezetői között a nők aránya 5-ről 15 százalékra nőtt, és a vezetés alacsonyabb szintjein arányuk már elérte a kinevezettek felét. A Bizottságban a nők aránya 1996-ban 46 százalék volt. A harmadik akcióprogram (1997-2000) már megerősítette a nők arányos részvételét minden szinten és minden alegységben.

¹⁰ A CEDAW (Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination against Women) nem tekinti diszkriminációnak a pozitív diszkriminációt.

C) A Nők IV. Világkonferenciájának terméke a „főáram-politika” (gender mainstreaming), amely azt az igényt fogalmazta meg, hogy az esélyegyenlőséget – közöttük a nemek esélyegyenlőségét is – a politikai döntéshozatali szervek minden politikai döntésük, akciójuk szerves részévé tegyék. Olyan szemléleti alapállást tükröz, amelyben kifejezésre jut, hogy minden politikai döntésnek van nemi („gender” – „társadalmi nem”)¹¹ vetülete, ezért egyetlen politikai döntés sem hozható anélkül, hogy annak hatását a nemek esélyegyenlőségére ne vizsgálnák (Koncz; 2001). A fejlett demokráciák tapasztalatai szerint a nőket megkülönböztetetten támogató rendszerek a szűk körű közvetlen pozitív diszkriminációtól a teljes körű megerősítő akciók, a csak nőkre kiterjedő támogatástól a nők és a férfiak esélyegyenlőségének, a partnerség elvének hangoztatása irányába mozdult az elmúlt öt évtizedben.

A nők tartózkodása a politikai szerepvállalástól

A pártok erőteljesebb női esélyegyenlőségi törekvéseinek hiánya mellett az európai átlagnál mérsékeltbb parlamenti részvételben nagy szerepet játszanak maguk a nők is. Karrier-elképzelésükben ritkán szerepel a politikai pálya, nem tolonganak a képviselőjelöltségért. Nem tolongtak a rendszerváltás első éveiben sem, amikor a politikusi pálya presztízse még nagyobb volt.

A nők magatartása a női lét sajátosságaival magyarázható. Karrieraspirációjukban a vezető szerep ritkábban jelenik meg, mint a férfiaknál. A nőkre a társadalmi munkamegosztásban betöltött sajátos szerepük miatt kettős feladat hárul. A családon belül még mindig a nők végzik az otthoni munkák nagy részét a kereső munka és gyermeknevelés mellett. Ez túlzott munkaterheket hárít rájuk, az utazással együtt többségük napi 11-12 órát dolgozik. Napjainkban is átlagosan hat és félszer több időt töltenek el a hagyományos háztartási feladatokkal, és másfélszer több időt fordítanak gyermeknevelésre, mint a férfiak (Életmód ...; 2000). A kétfajta – mindkettő önmagában is teljes embert igénylő – feladat csak társadalmi segítséggel látható el eredményesen. A kettős feladat ellátásának társadalmi feltételrendszere azonban hiányos nálunk, ezért a nők többsége inkább családi feladatait részesíti előnyben, a közéleti aktivitás, a politikai szerepvállalás rovására (Életmód ...; 2000).

A nők korlátozott színrelépését a politikusi pálya kiválasztási, kiválasztódási mechanizmusa – a kapcsolati tőke és az ismertség döntő szerepe – is megerősíti. A nők kapcsolati tőkéje a foglalkozási és vezetési hierarchiában elfoglalt helyük, a nőtársaikhoz való viszonyuk, valamint a családgondozási feladatok túlsúlya miatt, a férfiakénál gyengébb. A pozícióban levő nők egymás közötti kapcsolatára sokkal inkább a verseny, semmint a szolidaritás jellemző. Az azonos iskola, a klubtagság, az azonos sport és hobbi nemcsak azért nem köti őket össze, mert a nők ritkán klubtagok és sportot, hobbit ritkán űznek, hanem azért is, mert ezeket kapcsolatrendszerükben nem tartják fontosnak.

A nők – a férfaktól eltérően – általában nem tartják fontosnak a hatalomban való részvételt, idegenkednek a hatalmi versenytől, és nehezen tűrik az eldurvult hangnemet. A társadalmi munkamegosztásból rájuk hárított terhek miatt nem tudják vállalni a nagy

¹¹ A „gender” a hazai szakirodalomban is elterjedt kifejezés. A biológiai nemtől eltérően a „társadalmi nemet” jelöli, a nőket és a férfiakat a szocializáció során kialakult és rögzült szerepeivel jellemzi (lásd: „Nőszemközt. Feminizmus magyar módra” című tanulmányomban, *Társadalmi Szemle*, 1996. évi 8–9. sz. 128–132. old.).

időráfordítást és teljes készenlétet igénylő elfoglaltságot. Az iskolázottsági mutatók szerint van elég képzett nő, de a tapasztalatok szerint sem energiájuk, sem kedvük nincs – nagyobb számban – a politikusi pályán érvényesülni.

A választók preferenciái

A nők parlamenten belüli arányát végül a választók döntenek el, közvetlenül azzal, hogy kit választanak meg az egyéni választókeretekben, közvetve pedig azzal, hogy melyik pártlistára szavaznak. A követlen, személyre adott szavazatokkal a választók a férfiakat részesítik előnyben. A választók magatartása közös indítatásból táplálkozik: az esélyegyenlőség fontosságának fel nem ismeréséből, a nőekkel kapcsolatos konzervatív beállítódásból és a nők férfiaknál gyengébb ismertségéből. A nők iránti bizalom akkor javul, ha már bizonyítottak.

A hazai közgondolkodásban nem tudatosodott a nők és a férfiak esélyegyenlőségének szükségessége és előnye, mint ahogy az már erőteljesen megjelenik az Európai Unió tagállamaiban. Az EU-országok esélyegyenlőségi törekvéseit a közvélemény erőteljesen támogatja, sőt megköveteli. Egy 15 országra kiterjedő felmérés adatai szerint a megkérdezettek több mint négyötöde egyetértett azzal, hogy a nemek közötti esélyegyenlőség erősíti a demokráciát, elősegíti a személyes fejlődést és javítja az emberi kapcsolatokat (*Equal opportunities ...*; 1998). Nálunk a közvélemény megosztott a nők nagyobb politikai hatalombeli részvételét illetően. A fiatal, városi, iskolázott rétegek esélyegyenlőséget igénylő véleményét elnyomja a társadalom nagyobb részét alkotó hagyományos, konzervatív szemlélet.

Egy 1990-ben végzett felmérés a magyar közvélemény mélységeen konzervatív szemléletéről tájékoztat (*S. Molnár*; 1990). Sok jel utal arra, hogy a helyzet azóta sem változott lényegesen. A megkérdezettek közel négyötöde szerint a férfiakat jobban érdekli a politika. Majdnem felük szerint a politika a férfiak dolga, a nők feladata a család, háztartás ellátása. A véleményt nyilvánítók alig fele gondolja, hogy a női politikus is lehet népszerű, és 39 százalékuk szerint nem fordulhat elő, hogy egy nő is lehet annyira népszerű, mint a férfi. A kialakult helyzetet azonban jobban tükrözi az a vélemény, miszerint a megkérdezettek nagy többsége (90 százalék körül) a férfi politikusokban bíz jobban. A közvélemény idegenkedését a női politikusoktól jól kifejezi, hogy a megkérdezettek több mint fele ellenezte számuk, arányuk növekedését, növelését.

Korlátozza a nők tényerését a politikai döntéshozatali folyamatokban a férfiaknál gyengébb ismertségük, amiben döntő szerepet játszik a tömegtájékoztatás, amely a tapasztalatok és felmérések szerint a férfiakat többször szerepelteti, mint a nőket. Ez természetesen összefügg azzal is, hogy a vezető pozíciókban a férfiak vannak többségben, és tükrözi a formális és informális hatalmi viszonyokat, kapcsolatrendszert, időgazdálkodási sajátosságokat és értékpreferenciákat. Többnyire a férfiak képviselik frakciójukat, pártjukat, kormányzati beosztásukat a köz előtt. A férfiak a beosztás belső körein kívül is képviselik funkciójukat, a nők főként a belső kapcsolatrendszerben játszanak szerepet (*Koncz*; 1996).

A választók magatartásában részben a nőekkel szembeni jogosnak vélt fenntartás, részben a szocializáció során átörökített előítélet hatása jut kifejezésre. Érthető a választók azon feltevése, amit a nők maguk is megerősítenek azzal, hogy nem vállalnak pozíci-

ót, hogy a sok időt és energiát igénylő képviselői megbízást a háztartási és családi teendőkkel kevésbé terhelt férfiak jobban el tudják látni. Ez a feltételezés a gyermekes – főként kisgyermekes – nőkre általában helytálló lehet, ha hiányoznak a gyermekes nők bekapcsolódásának infrastrukturális feltételei. A választók azonban ezen túl is általánosítanak, a kisgyermekes nőkről alkotott kép előítéletként rögzül a köztudatban. Rávetül azokra a nőkre is, akiket családi kötelezettségeik nem akadályoznak az eredményes munkavégzésben.

A nők objektív helyzetéből, munkaterheléséből fakadó hátrányokat fokozza a női képességek szubjektív leértékelése, a nőkkel szembeni fenntartások továbbélése és újjak születése. A nemek szerinti munkamegosztás hagyományai, a munkák eredendően nőiesnek vagy férfiasnak ítélt jellege, a kialakult gyakorlat képességbeli különbségként való tükröződése a közgondolkodásban még napjainkban is erőteljesen érvényesül. Következmenyeként a női képességeket leértékeli a közvélemény, azaz bizonyos feladatokra eleve alkalmatlannak vagy a férfiaknál kevésbé alkalmasnak tartják a nőket. Ez megnyilvánul a nők előmenetelének korlátozottságában, a nőkkel szembeni bizalmatlanságban, amely a parlamenti és az önkormányzati választásokon választási esélyeik gyengeségében jut kifejezésre. Ezek a „falak” gátolják a nők politikai karrierigényét és karrieresélyeit.

Hazai kezdeményezések a női esélyek javításában

A nőszervezetek és más civil szerveződések döntő szerepet játszanak a női érdekek felismerésében, tudatosításban és védelmében. Nemzetközi tapasztalatok szerint a nőmozgalom és az ahhoz kapcsolódó civil szervezetek megalakulása és megerősödése az a politikai erő, amelyik a pártokban és a kormányban tudatosítja a nőpolitika és a női érdekvédelem kiépítésének szükségességét és kikényszeríti azok érvényesítését.

A nőmozgalom megerősödése a rendszerváltást követő időszak terméke. A kedvező társadalmi-gazdasági feltételek hiányában a mozgalmak szervező ereje gyenge, a nőtömegek érdeklődése csekély. Hiányoznak a nagyobb tömegeket mozgósító programok. A közös érdek felismerésének, a közös cél megfogalmazásának hiánya és az egyéni rivalizálása korlátozza a különböző nőszervezetek közötti együttműködést.

A fejlett piacgazdaságokban a nőmozgalmak megalakulása és megerősödése megelőzte a pártokon belüli nőtagozatok megalakulását, amelyek létrehozására a második világháborút követő időszakban került sor. A rendszerváltó országokban a rendszerváltás részeként párhuzamosan válik sokszínűvé a nőmozgalom és alakulnak meg a pártok és a szakszervezetek női tagozatai. Egyelőre ezek között szűk körű az együttműködési szándék és készség. Jó ellenpélda a hatékony együttműködésre az ideológiailag ugyancsak tagolt és hasonló történelmi előzményekkel rendelkező lengyel nőmozgalom.

A különböző pártokban, érdekvédelmi szervezetekben, nőmozgalmakban és főként azok vezető testületeiben való részvétel egyrészt azért döntő jelentőségű a nők aktivizálása szempontjából, mert olyan előiskolát jelent a résztvevők számára, amelyben a hatalomba kerülés és a hatalomgyakorlás módszerei részben megtanulhatók. Fontos másrészt azért is, mert a legfelsőbb döntéshozatali testületbe – a parlamentbe és a kormányba – ezeken keresztül vezet az út. Jó érdekérvényesítési terepek a különböző szakmai szervezetek és klubok is, amelyekben lobbizás folytatható fontos célok eléréséért. Az erősen megosztott nőtársadalom kiszorul ezekből a hatalomhoz vezető formális és informális há-

lőzatokból, ami nehezíti mind a hatalomba való bekerülésüket, mind az eredményes hatalomgyakorlást.

Az Európai Unió Magyarország csatlakozási feltételeinek tárgyalásakor többször kifogásolta a nők politikai vezetésbeli alacsony arányát. Lényeges változás azonban eddig nem történt, a „főáram-politikának” nálunk nyoma sincs. Az Európai Unió külső kényszere, a hazai nő- és más civil mozgalmak kényszerítő hatása esélyegyenlőség tekintetében még nem érvényesül. Külső kényszer híján a nők esélyegyenlőségi igénye mindig is a gazdasági érdekek függvényében és annak követelményei szerint formálódott és formálódik. A politikai vezetés a jelenlegi körülmények között nem érzi a női képességek hasznosításának hiányát, mert a korlátozott számú politikai vezető posztokra akadnak „rátermett” férfiak, akik teljesítményét nem akadályozták a hiányzó társadalmi feltételek, amelyek megteremtésére sem pénz, sem energia nem volt és ma sincs. A sajátos női látásmód pedig nem fér meg a politika világának mai normarendszerével, sőt szükségtelen zavart okoz. Ezen társadalmi erőterben formálódnak a nők politikai részvételi lehetőségei. Változás csak a demokratikus játékszabályok megerősödése nyomán az alulról jövő kezdeményezések felkarolása és a felülről történő támogatása útján valósulhat meg, amely biztatást és útmutatást ad pártoknak, jelölteknek és választóknak az esélyegyenlőség erősítése terén.

*

A nagy áttörést a nők parlamenti részvételét illetően a rendszerváltozás nem hozta meg, sőt lényegesen kisebb ma a női képviselők száma és aránya, mint a rendszerváltozás előtt volt. A női érdekek alig érvényesülnek a politikai küzdőtéren, ezért a nők a hatalom újraelosztásából kimaradnak. Így teremtődik meg az az ellentmondásos helyzet, hogy miközben a rétegérdekek felszínre kerülésében és érvényesítésében a társadalom demokratizálása létkérdés, aközben a demokratizálódó társadalom a politika perifériájára szorítja a hátrányos helyzetű rétegeket, közöttük a nőket.

Az európai összehasonlításban kedvezőtlen női parlamenti arányok alakulásában a folyamatban résztvevő felek mindegyikét felelősség terheli a jelölő pártokat, a jelöltként szóba jöhető nőket és a választókat egyaránt. A változás az alulról és a felülről jövő kezdeményezéseket egyaránt igényli.

IRODALOM

- ARIOLI, K. (1997): Quotas and gender equality. In: *Women in law and society*. National Research Program 35, Bulletin 3. Beijing plus five: 1995–2000: a preliminary assessment. (1999): Inter-Parliamentary Union, Inter-Parliamentary Union 102nd conference and related meetings. Berlin, 10–16 October
- Convention on the elimination of all forms of discrimination against women*. <http://www.feminist.org/research/cedaw.html>.
- Electoral systems – a worldwide comparative study. (1993): *Series Reports and Documents*, 28. sz. 143 old. és 52 old. melléklet.
- Életmód – időmérleg. Időfelhasználás 1986 és 1999 őszén*. (2000) Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- Equal opportunities for women and men in the European Union*. Annual report 1997. (1998) Equality between women and men. Directorate-General for Employment, Industrial Relations and Social Affairs. Office for Official Publication of the European Communities, Luxembourg.
- Interim report on the implementation of the medium-term community action programme on equal opportunities for men and women (1996–2000)*. (1999) Equality between women and men. Directorate-General for Employment, Industrial Relations and Social Affairs, Office for Official Publication of the European Communities, Luxembourg.
- KONCZ K. (1996): Nők a felsővezetésben. Politikusok önmagukról és a nőkről. *Társadalmi Szemle*, 55. évf. 2.sz. 53–63. old.
- KONCZ K. (1999): Esélyegyenlőség az Európai Unió prioritásai között. *Munkaügyi Szemle*, 43. évf. 5. sz. 19–24. old.

- KONCZ K. (2001): A foglalkoztatottság növelése és a munkanélküliség csökkentése. *Statistikai Szemle*, 79. évf. 1. sz. 64–83. old.
- Men and women in politics. Democracy still in the making.* (1997): A world comparative study. Inter-Parliamentary Union, Geneva.
- Nők és férfiak Magyarországon, 2000.* (2001). Központi Statisztikai Hivatal – Szociális és Családügyi Minisztérium, Budapest.
- Participation of women in political life.* (2000): Inter-Parliamentary Union, Secretariat, Geneva.
- Plan of action to correct present imbalances in the participation of men and women in political life. Adopted by the Inter-Parliamentary Council, the plenary policy-making body of the Inter-Parliamentary Union, at its 154th session* (1994). Inter-Parliamentary Union, Paris.
- RUKANIVA, M. A. ET AL. (2002): *Building national gender equality mechanisms in South East Europe. Stability Pact – Gender Task Force 1999-2001.* Regional Centre for Gender Equality, Zagreb.
- S. MOLNÁR E. (1990): *Kell-e több politikusnő.* Jel-Kép, 3. sz. 58–67. old.
- Symposium interparlementaire sur la participation des femmes au processus de prise de décision dans la vie politique et parlementaire. (1989): Inter-Parliamentary Union. *Série Rapports et Documents*, 16. sz.
- Towards a community strategy on gender equality (2001–2005).* (2001) Equality between women and men. Directorate-General for Employment, Industrial Relations and Social Affairs, Office for Official Publication of the European Communities, Luxembourg.
- Towards partnership between men and women in politics.* (1997): Inter-Parliamentary Union, New Delhi, 14-18. February, Geneva.
- Women and political power. (1992). Inter-Parliamentary Union survey carried out among the 150 national parliaments existing as of 31 October 1991. *Series Reports and Documents*. 19. sz. Geneva, 191 old.
- Women in transition, The MONEE Project* (1999). UNICEF, CEE/CIS/Baltics. Regional Monitoring Report, 6. sz.

SUMMARY

After the transition, women have been pushed into the background in all forms of political decision making processes in Hungary. The disadvantageous position of women has not improved considerably due to the fourth election in comparison to the international trend. In the European Union only Greece has a lower proportion of female MPs than Hungary. There is backwardness concerning the majority of the post-communist countries in Central Europe, too.

According to the earlier elections in 2002 women have gained seats from party lists. In individual constituencies a few women have been elected. The improvement of female position within the office-holders is considerable, but there is no woman in six parliamentary committees. Some characteristics are remarkable. Women are more educated than men and more women than men have two or more diplomas. The proportion of married women is lower, that of childless women or with one child is higher, with three and more children is lower in comparison with men.

The insufficient participation of women in the highest political decision making institution reflects the disadvantageous social position of women. We can find the direct causes in attitude of participants taking part in the process: parties, women candidates and voters. The parties do not propose in a sufficient number women as candidates, women do not accept nomination in a great number and the majority of electors do not vote on female candidates. An improvement can be realized only due to the pressure of mainstreaming policy of the European Union.

A TÖRTÉNETI STATISZTIKAI HELYSÉGNÉVTÁRAK ÉS A TÉRSÉGI SZEMLÉLET

DR. KOVACSICS JÓZSEF

A tanulmány Magyarország 19 megyéjéről a Központi Statisztikai Hivatal által kiadott történeti statisztikai helységnévtárak¹ tartalmát a Győr-Moson-Sopron megyei kötet alapján mutatja be. A szerző végigkíséri a megye területi, népességi és közigazgatási viszonyainak alakulását az Árpád-kortól napjainkig. Különös súlyt helyez a Trianon után megszűnt Moson megye és az 1950-ig önállóan létezett Sopron megye bemutatására, az Ausztriához, illetve Csehszlovákiához csatolt községek nemzetiségi viszonyainak ismertetésére.

Miután bemutatta a mai Győr-Moson-Sopron megye kialakulását, azokkal a tanulságokkal foglalkozik, amelyek a területátcsatolások, illetve a megyén belüli egyesítések, városokhoz történt csatolások, községegyesítések következtében félreértésre adhatnak okot a statisztikai publikációkban.

A befejező rész a területek elnevezéseit érinti. Így a nemzetiségi elnevezésekkel, a lakott helyek elnevezéseivel és a török időkben elpusztult falvak emlékei megörökítésének jövőbeni feladataival foglalkozik. Megállapítja, hogy a helynevekre vonatkozó nyilvántartás ún. alapnyilvántartás gondozása mind a gyakorlat, mind a tudományok szempontjából fontos.

TÁRGYSZÓ: Történeti helységnévtár. Területi statisztika. Településföldrajz.

A közigazgatási egységek fejlődésének és fejlettségének, társadalmi, gazdasági viszonyaiknak a feltárása bonyolult feladat. Talán legszembetűnőbben az jelzi a kérdés bonyolultságát, hogy azokat az információkat és fogalmakat, amelyekkel az igazgatás területi szervei dolgoznak, a különböző tudományokban másként értelmezik. Az urbanisztika és a településföldrajz a településeket vizsgálja, a hagyományos statisztikai mérés, a tízevenkénti népszámlálást kivéve, a közigazgatási egységekig hatol le. A település földrajzi fogalom, a község és a város jogi fogalom. Településen az embereket a maguk lakóhelyével és szűkebb értelemben vett életterével, földrajzi környezetével együtt értjük. A település tehát házak, építmények jelenlétét tételezi fel. Lehet, hogy az építmény szolgálati szerepet is betölt (például őrház, hajókikötő, laktanya stb.). Több egymás mellé épült ház utcát vagy utcákat alkot. Az utcákból álló települést nevezi a földrajz falunak, illetőleg városnak.

¹ Magyarország Történeti Statisztikai Helységnévtára. Kiadta a Központi Statisztikai Hivatal. A megyék szerint elkészült kutatás első kötete (Heves megye) 1991-ben jelent meg. A 19. kötet (Győr-Moson-Sopron) 2002-ben. A kutatást az OTKA, Pest megye kötetének elkészítését a megye önkormányzata is támogatta. A kiadványsorozat szerkesztője hálás köszönetét fejezi ki a Történeti Statisztikai Helységnévtár szerkesztésében közreműködő munkatársaknak, külön is kiemelve *Kigyósi Attilának* és *Madaras Gyulának* a szerkesztés során végzett munkáját.

A KIADVÁNYSOROZAT ELŐZMÉNYEI

A településhálózat területi egységeinek a méretezése, a községi és a városi centrumok kijelölése, mindmégannyi statisztikai, demográfiai szempont figyelembevételét teszi szükségessé. Elég ha a népességszámra, a családok számára, az ipartelepítés kapcsán jelentkező kommunális és munkaerő-problémákra utalunk. A közintézmények, a kereskedelmi és szolgáltató létesítmények méretezése ugyancsak statisztikai paraméterek alapján történik. Ezt a fontos szerepet ismerték fel a statisztikai szolgálat szakemberei már a statisztika korai, államtudományi időszakában. Államtudományt művelő statisztikusaink közül *Schwartner Márton* munkássága bizonyíték arra, hogy a statisztika milyen fontos szerepet tölt be az állam életében. „A statisztikának nagy az elméleti haszna, de még nagyobb a gyakorlati haszna, mert segítségével tudunk helyesen ítélni és cselekedni. A statisztika – írja *Jurjevich* a zágrábi, majd a budapesti egyetem tanára – nagyobb mértékben az élet tanítómestere, mint a történelem. Különösen szükséges azoknak, akik kormányoznak, már Cícero mondta: est senatori necessarium, nosse republicam” (azaz a szenátoroknak szükségeltetik ismerni a köztársaságot <a szerk.>). (*Jurjevich*; 1825)

Hazánkban a reformkort és a kiegyezést követő gyakorlati statisztikusok sikeres munkássága is jól tükrözi tudományunk szerepét az állami életben. A reformkorban, majd a kiegyezés utáni időszakban különös jelentőséggel bírtak az országleírások megyei monográfiák és a helységnévtárak. Ezek között *Fényes Elek* Geográfiai Szótára, *Keleti Károly* ilyen irányú tervei és munkássága és *Kőrösy József* megyei monográfiái, később *Jekelfalussy József* és *Buday László* munkásságában emelkedik ki a települések adatainak rendszerezésének és publikálásának fontossága.

Az első, 1873. évi helységnévtár *Keleti Károly* előszavával, jeles szerkesztőgárda munkájának eredményeként jelent meg. Az 1882. évi helységnévtárat *Kollerffy Mihály* tanácsossal együtt *Jekelfalussy* szerkesztette. Az 1892. évi, az 1895. és az 1898. évi helységnévtár is *Jekelfalussy József* igazgatása idején jelent meg.² Kiemelendőnek tartom azt a körülményt, hogy a *Jekelfalussy* igazgatósága idején és irányításával készült helységnévtárak nemcsak a szorosan vett népességi adatokat, hanem 1895-től az állami anyakönyvi adatokat és a közigazgatási beosztást is közölték, továbbá a szakigazgatási beosztásra, így a pénzügyi, kereskedelmi, honvédelmi területi beosztásra vonatkozó adatokat is tartalmazták. Csak évtizedekkel később váltak önálló kiadvánnyá az úgynevezett Tiszti cím- és névtárak, melyek létrehozását már *Fényes Elek* is tervezte. Ez a kiadvány ugyancsak igen hasznos tájékoztatást nyújtott a közigazgatásról és az ott dolgozó tisztviselőkről is. (1945 után az utóbbi kiadványok teljesen megszűntek, pedig nélkülözhetetlen szerepet töltenének be a tájékoztatásban.)

Jekelfalussy helységnévtár-szerkesztői tevékenységének van egy sajátos hozadéka is, mégpedig az, hogy az 1880. évi népszámlálás teljes községi anyaga az 1892. évi helységnévtárban jelent meg. Ez a helységnévtár a népességszám mellett a községek lakosságának anyanyelvi és vallási megoszlását is tartalmazza. Érdemes megemlítenem, hogy az 1895. évi helységnévtárban a nemzetiségek által használt város- és falunevek is megtalálhatók.

² Lásd *Orlicsek* (1964. 519–530. old.) A tanulmány 9. lábjegyzetében a következő olvasható: „A századfordulóig megjelent 7 helységnévtár (megjelenési éve: 1873, 1877, 1882, 1888, 1892, 1895 és 1898) a századforduló és az első világháború között négy kiadás (1900, 1902, 1907 és 1913), majd a felszabadulásig további 6 kötet (1922, 1926, 1933, 1937, 1941 és 1944), ...”. I.m. 525. old.

1996-ban, a magyar államiság ezeréves fennállásának ünneplése alkalmából felmerült, hogy készüljön a mai 19 megyéről (és Budapestről) olyan történeti helységnévtár, amely áttekintést ad a megyék kialakulásáról, a településekről. Tartalmazza a statisztikai forrásokban 1785 óta szereplő falvak (városok) neveinek első említésétől kezdve az összes névalakokat, még a külterületek elnevezéseit, a települések határában levő azonosítható elpusztult (beolvadt) falvakat is. Közöljön adatokat a népesség számáról 1785-től és 1880-tól a nemzetiségi (anyanyelvi) megoszlásáról, súlyt helyezve a trianoni határmegvonás során keletkezett változásokra, továbbá a közigazgatási, szervezeti változásokról, a települések jogállásában és beosztásában történt változásokról, valamint a települések egyházi anyakönyveinek őrzési helyeiről. Ezekben a kutatásokban – statisztikusok, levéltárosok, történészek, közigazgatási szakemberek munkájának eredményeként – mára mind a 19 megye történeti kialakulása, területi változásai nyomon követhetők, továbbá a községi törvénytől (az 1871. évi 20 tv.) a megyén belül a város- és község-hálózat alakulásáig, a községegyesítések, a városhoz csatolások, az új községek alakulása, névváltozásai is megtalálhatók. Mind a 19 megyei kötet névmutatót, térképeket és közigazgatási változásokat bemutató áttekintő táblákat is tartalmaz.

Az egyes megyék kialakulását, területi, népességi és közigazgatási változásait a történeti statisztikai helységnévtár megyei köteteiben mutatjuk be. Így tesszük Győr-Moson-Sopron megye esetében is, de ezúttal külön-külön tárgyaljuk az egykor önálló Moson, Sopron és Győr megyét, visszavezetve történetüket az Árpád-korig. Ugyanis a három történelmi megye tudományos igényű feldolgozása, a sorozat műfajának megfelelően, csak lexikonszerűen történhetett.

GYŐR-MOSON-SOPRON MEGYE KIALAKULÁSA

A Trianonig három önálló Győr, Moson és Sopron megye Árpád-korig visszanyúló történetének bemutatását csak a történeti múltba visszatekintve lehetett elvégezni oly módon, hogy a vármegyék történetét lexikális rövideggel külön-külön is feldolgoztuk önállóságuk elvesztéséig.

Mindhárom megye jelentős szerepet játszott a magyar történelemben. Kialakulásuk a honfoglalás idejére nyúlik vissza. Önálló megnevezésük, egyben közigazgatási önállóságuk részben területüknek a trianoni békeszerződés nyomán bekövetkezett szétszakítottasága következtében, részben az ezt követő közigazgatási változások folytán sokat változott s így a róluk szóló információk is csak akkor követhetők nyomon, ha áttekintjük, miként alakult ki a terület- és névváltozások után több történeti vármegyéből a ma létező Győr-Moson-Sopron megye.

Moson megye

Moson vármegye 1923-ig létezett saját határai között (1920 után csonka megyeként). Az 1923 és 1945 közötti években Győr-Moson és Pozsony közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegye, majd 1945 és 1950 között, névváltozás után, Győr-Moson vármegye részeként működött. 1950 után Sopron megyével egyesítve Győr-Sopron megye, majd 1990-től névváltozás után Győr-Moson-Sopron megye része.

Moson vármegyét már az Árpádok alatt említik az oklevelek (Györffy; 1987). Moson település első említése 1046-ban történt. Salamon királynak (1052–1087/88) a freisingeni püspökség részére kiadott adománylevele tanúsítja, hogy az adományozott püspökség a mosoni vár megerősítéséhez köteles hozzájárulni. Az itt szerveződött várispánság székhelye Moson volt. A határvédelem erősítésére királyaink oroszokat és besenyőket telepítettek le. A vár – *Bél Mátyás* szerint – az ún. Königsberg-királyi domb nevű magaslaton állhatott és Ottokár cseh király 1271. évi hadjárata során elpusztult (*Bél*; 1777).

A vármegye az Öreg- (Nagy-) Duna és a Mosoni Duna által körülvelt terület, a Szigetköz; a Csallóközben levő Csiliz-patak és az Öreg-Duna által határolt terület, a Csilizköz; a Lajta patak, a Fertő-tó, a Rába, a Rábca és a Mosoni Duna által határolt terület, a Tóköz; valamint a Kis-Alföld északi területén alakult ki. A vármegye határa a XVIII. század közepéig – amint azt ugyancsak Béla Mátyás Moson megyére vonatkozó leírásából ismerjük – csak kismértékben változott. 1773 és 1808 között két járása volt, a Lajtán inneni és a Lajtán túli járás. II. József közigazgatási reformja keretében 1785 és 1790 között Moson vármegye területe Győr vármegye területével volt összekapcsolva, de a király halálával a rendelkezést hatálytalanították. Az 1802. XIII. tc. Ilmic falut Sopron vármegyétől Moson vármegyéhez csatolták. A pozsonyi káptalannak a Mosonból átcsatolt Pócsfalu (Flanschendorf) nevű pusztáját már 1850-ben Pozsony vármegye Pozsony-ligetfalu községével egyesítették.

A nemesi vármegye átalakításáról az 1848. évi XVI. tc. rendelkezett. A szabadságharc leverése után Moson vármegyét a Soproni Kerülethez osztották be és járási főbiztos irányította. 1860 után ismét önálló Moson vármegye, az 1860. X. 20-án kelt Októberi Diploma visszaállította az 1847-es közjogi állapotokat, így a magyar Kancelláriát és Helytartótanácsot is, egyben a vármegye önkormányzatát. Székhelye Magyaróvár lett (*Major*; 1878).

1850 és 1860 között Moson vármegye déli területe Győr vármegyéhez tartozott. 1860 után ismét Moson vármegye, három járással. A vármegye határait Trianonig az 1884. évi VII. törvény cikk állapította meg. Ekkor Pozsony vármegyétől hét községet csatoltak Moson vármegyéhez. Ezek: Darnó, Kiliti, Kis-Bodak, Lipót, Püski, Remete és Zselyi.

1720-ban *Acsády Ignác* 5667 adózója alapján 35 054 főre tette a vármegye népességét, mely 1870-ben 81 370 fő, 1880-ban pedig 85 961 fő volt, ami 5,6 százalékos növekedést jelentett. A tényleges szaporodás ilyen arányát jelentősen befolyásolta az Amerikába történt kivándorlás. Az 1885. év végéig a megye 2960 lakosa hagyta el az országot.

A vármegye területe 1910-ben 1989 négyzetkilométer, (345 613 kh). Népessége ekkor 94 479 fő. Járásai közül 1920-ban a Nezsideri járásban 19, a Rajkai járásban 14, míg a Magyaróvári járásban 24 község volt.³

A vármegye három nemzetiség lakóhelye volt. A legnagyobb részt, 63,8 százalékot a német anyanyelvűek (55 001 fő) képviselték, 20,1 százalékot a magyarság (17 336 fő), míg a horvátok aránya 9,8 százalékot (8466 fő) tett ki. Magyaróvárhoz csatolták 1904-ben Lucsony kisközséget.

A trianoni békediktátum, illetve az azt becikkelyező 1921. évi XXXIII. tc. értelmében 1921. november végére Moson vármegye területének nagy része Ausztriához került. El-

³ Moson vármegye településneveinek törzskönyvezése a következő változásokat eredményezte (törzskönyvezett névalak-korábbi név): Dunakiliti–Kiliti, Dunaremete–Remete, Máriakálnok–Kálnok, Mosondarnó–Darnó, Mosonszentjános–Szent-János, Mosonszentmiklós–Szent-Miklós, Mosonszentpéter–Szent-Péter, Mosonszolnok–Szolnok, Zseli–Zselyi, Zselyi.

csatolták a teljes Nezsideri járást 19 községgel. Ezek: Barátudvar, Boldogasszony, Császárkőbánya, Féltorony, Gálos, Illmicz, Királyhida, Lajtafalu, Mosonbánfalva, Mosonszentandrás, Mosonújfalú, Nezsider, Nyulas, Pándorfalu, Pátfalú, Pomogy, Sásony, Valla és Védeny. A rajkai járásból 7 községet csatoltak el. Ezek: Köpcsény, Lajtakáta, Lajtakörtvélyes, Miklóshalma, Nemesvölgy, Németjáfalu, Zurány. A Magyaróvári járásból két községet, ezek Mosontarcsa és Mosontétény.

1. tábla

Moson vármegye népességének megoszlása anyanyelv szerint 1880–1920*

Év	Népesség	Ebből							
		magyar	német	szlovák	román	ruthén	horvát	szerb	egyéb
Trianon előtti terület									
1880									
fő	81 370	12 991	54 957	463	2	-	8 464	-	4 993
százalék	100,0	16,0	67,5	0,6	..	-	10,4	-	6,1
1890									
fő	85 050	20 787	54 729	493	2	1	8 424	4	610
százalék	100,0	24,4	64,3	0,6	..	..	9,9	..	0,7
1900									
fő	89 714	25 991	54 503	589	21	1	8 017	3	584
százalék	100,0	29,0	60,8	0,7	..	..	8,9	..	0,7
1910									
fő	94 479	33 006	51 997	735	5	7	8 123	2	604
százalék	100,0	34,9	55,0	0,8	..	..	8,6	..	0,6
Trianoni terület									
1920									
fő	53 227	29 117	20 734	220	8	1	2 961	20	166
százalék	100,0	54,7	39,0	0,4	..	..	5,6	..	0,3
Elcsatolt terület									
1920									
fő	48 418	6 930	35 764	258	30	1	5 186	4	245
százalék	100,0	14,3	73,9	0,5	0,1	..	10,7	..	0,5

* 1920 után Győr-Moson és Pozsony k.e.e. (közigazgatásilag egyelőre egyesített) vármegye adataiban található Moson vármegye adatai.

Az akkor Csehszlovákiához csatolt, Pozsony vármegyéhez tartozó községek Magyarországon maradt, a dunai szigeteken fekvő külterületeiből az 1921. évi 90.689. sz. BM rendelet nyomán három falu alakult. Ezek: Cikolasziget (Vajka elcsatolt község magyarországi külterületeiből, Cikolasziget, Nagysziget, Galambosziget, Nyárossziget, Valamint Süly elcsatolt községhez tartozó Öregsziget); Doborgasziget (az elcsatolt Doborgaz község külterülete); Sérfenyősziget (az elcsatolt Keszölcés magyarországi külterülete).⁴

⁴ A rendelet az ittmaradt Dunaszigeti határrészeket felsorolva ideiglenes körjegyzőség megalakításáról intézkedik, de nem emeli ki a három községnevet. Ezek a 306.205/1927 BM. sz. rendeletben kerülnek megnevezésre, majd az 52.111/1/1930 BM sz. rendelet véglegesíti a már használatban levő neveket. Az 1922. évi helységnévtár címszavainál még mindhárom község „telep” megjelöléssel szerepel.

Ugyancsak Magyarországhoz csatolták a következő külterületeket: Rajkához Nagyszigetet, (az elcsatolt Somorjától) és Gutorszigetet (az elcsatolt Gutortól). Doborgaz, Keszölcés, Süly, Vajka a második bécsi döntés után Komárom megyéhez került visszacsatolásra, ahonnan a második világháború után ismét Csehszlovákiához került.

Az elcsatolt terület 1087 négyzetkilométer, a megye területének 54,7 százaléka. A lélekszámbeli veszteség 46 074 fő (48,8%). A trianoni határok között megmaradt a korábbi 1910. évi 1989 négyzetkilométerből 902 négyzetkilométer (45,3%). A 94 479 lakosból 48 405 fő (51,2%). Az önállóságát veszített megye 1880 és 1920 közötti népességi adatait az 1. tábla alapján tanulmányozhatjuk. Az 1930 és 1950 közötti adatközlések Győr-Moson megyénél már összevonva jelentek meg.

Sopron vármegye

Sopron vármegye 1950-ig saját határai között létezett (1920-ban területe egy részét szintén elvesztette); 1950 után Győr-Moson vármegyével egyesítve Győr-Sopron megye, majd az 1990. évi névváltozás után Győr-Moson-Sopron megye része lett.

Már a rómaiak idején népes községek voltak Sopron környékén. Az Árpádok alatt épültek ki várai: Kismarton, Nagymarton, Szarvkő, Fraknó, Kabold, Kapuvár, Lánzsér, Locsmánd. Locsmánd vidéke külön várispánságot alkotott. A határszéli vármegye sok háborúskodásnak volt a színhelye, a határvédelemben fontos szerepet játszó várai és ezek határokon átnyúló fennhatóságú területei miatt is. A megye és az osztrák oligarchák között egészen a pozsonyi békéig, 1491-ig tartott a birtokper. A Sopron vármegyei várak egy része, így Fraknó, Kabold, Kismarton is a császár tulajdonában maradtak 130 évig. *Esterházy Miklós* 1626-ban kapott örökadományt Fraknóra és Kismartonra, és így került vissza Trianonig Magyarországra a két jelentős vár.

A vármegye területén több hiteles hely volt, ezek közül Zsigmond király idejében Csorna országos jelentőségű, hiteles hely lett. A megye teljes betelepülése, az örvidék kialakulásával párhuzamosan, eltartott a XI. század végéig. Határai Trianonig jelentősebben nem változtak, eltekintve attól, hogy az 1491. évi békeszerződés értelmében zálogként kétszer is osztrák kézre került. Egyes települések csak a XVII. század első felében kerültek vissza. Sopron vármegyének volt a XIX. század elejéig egy Moson megyébe benyúló területe – ez a Fertő-tó délkeleti oldalán Illmic falunak egy határrésze –, melyet az 1802. évi XIII. tc. Moson megyének ítelt.

Ami a vármegye népességét illeti, a történeti források a besenyőket említik, akik a határvédelemben játszottak fontos szerepet, várnépeik jórészt magyarok. Az Árpádok alatt megkezdődött a németek betelepülése is, és a XIII–XIV. században folytatódott.

1491 és 1626 között több Sopron megyei település mint zálogbirtok Ausztriához tartozott. Fraknó 1622-ben, Kismarton 1655-ben került Ausztriától végleg vissza Sopron vármegyéhez. A XVI. században három birtokosnak 100 portán felüli birtoka volt. A legnagyobb közülük *Nádasdy Tamás* országbíró, későbbi nádor, a 34 helységben fekvő 411 portájával. A nagybirtokosok között volt *Bakyth Péter* királyi kapitány, *Mária* királynő, mint a magyaróvári uradalom úrnője, aki Ruszt városának is tulajdonosa volt, *Teuffel Erasmus* községi kapitány és mások. A török idők után elsősorban Esterházy Miklós herceget kell kiemelni, aki a megye úrbéres népességének 67,3 százalékával rendelkezett. Fraknó várkastélyát 1622-ben építtette. Sopron vármegyében 11 uradalma volt, ez az úrbérrendezéskor 208

községet érintett. 46 nemesi falu közül 24-ben voltak úrbéresek, a többi nemesi települést nem írták össze. Sopron vármegyében 1551-ben 148 helységet írtak össze.

Bél Mátyás a megye öt járásában 25 városban és 207 faluban jelöli meg a településeinek a számát (*Bél*; 1777). Acsády Ignác az 1715/20. évi összeírás alapján adózóit 6062 főre teszi, népességét pedig 83 277 főre (*Acsády*; 1896).

Sopron vármegye területéből csak a Rábaköz volt török megszállás alatt tíz éven át, ezért az Újszerzeményi Bizottságnak nem volt jelentős szerepe.

A *Lexicon Locorum* 1773-ban 207 várost tüntet fel, köztük a Sopron, Ruszt és Kismarton szabad királyi városokat (ugyanannyit, mint Bél Mátyás) (*Lexicon Locorum...*; 1920). Elterjedt nyelvként 120 településen a magyart, 79-en a németet, 32 helységben a horvátot és 1 településen a szlavon nyelvet tünteti fel. Földrajzi fekvésének megfelelő neveken jelöli a vármegye járásait.

A XVIII. század közepének népességét a Mária Terézia úrbérrendezésével foglalkozó levéltári kötet 132 496 főre becsüli (*Felhő*; 1970), ötös családlétszámot feltételezve, 93 670 úrbéres és a rendezésből kimaradt lakosság (ez mintegy 30 százaléka az összlakosságnak) alapján. A 18 évvel később 1785-ben, II. József által elrendelt népszámlálás 158 868 lakost talált Sopron megyében. Ekkor Sopron – a tíz kerületre osztott Magyarország – egyik kerületi központja lett, így jelentősége megnőtt (*Thirring*; 1939). A Bach-korszak Kismarton és Ruszt önállóságát megszüntette, de 1860 és 1876 között ismét önállóak, majd az 1876. évi XX. törvény mindkettőt újra a megye alá rendelte. Sopron város ekkor már megyeszékhely lett.

Nagy Lajos három királyi városnak (Sopron, Ruszt, Kismarton) 37 oppidumnak és 202 falunak az adatait sorolja fel. Sopron lakosságát 12 501 főre teszi (*Nagy*; 1828).

Fényes Elek Sopron megye közigazgatási felosztásáról azt írja, hogy van 3 szabad királyi városa, 38 mezővárosa, ezek közül 15 magyar, 18 német, 3 horvát 1 horvát-magyar és 1 német-horvát. Falvainak száma 199. Közülük 105 magyar, 59 német, 26 horvát, 3 német-horvát, 2 magyar-német, 1 magyar-horvát. Népessége 194 734 lélek. Nyelvükre nézve: 83 678 magyar, 78 104 német, 27 046 horvát, 5886 zsidó, 20 görög (*Fényes*; 1836. 250. old.).

1836-ban öt szolgabírói járás volt. Ezek a Soproni alsó, a Soproni felső, a Répce-melléki, a Rábaközi alsó és a Rábaközi felső járás. A XIX. század végén 7 szolgabírói járás volt a megyében. Ezek: a Csepregi, a Csornai, a Felsőpulyai, a Kapuvári, a Kismartoni, a Nagymartoni és a Soproni járás. Sopron szabad királyi város (szkv) mellett Kismarton és Nagymarton rendezett tanácsú város (rtv) volt. A vármegye községeinek a száma 233, ebből 24 nagyközség és 209 kisközség. Az állami anyakönyvi hivatalok száma 93.

A következőkben bemutatjuk a községek számát, népességüket és a nemzetiség szerinti megoszlást: a lakosok száma 1870-ben 230 054; 1880-ban 245 787; 1890-ben 259 602 volt (*Thirring*; 1931). Népsűrűsége 73,3 fő/négyzetkilométer. Lakói közül 1890-ben 122 334 magyar (47,1%), 105 043 német (40,5%), 30 160 horvát (11,5%), e mellett 349 fő a tót (szlovák) és 181 fő az egyéb nemzetiségű.⁵

⁵ Sopron vármegye településneveinek törzskönyvezése során, 1906-ban, az alábbi változások történtek (törzskönyvezett névalak–korábbi név): Alsópor–Alsósópor, Babót–Babót–Ordód (Ordód Babót), Fertőboz–Boz, Fertőendréd–Endréd, Fertőhomok–Homok, Fertőrákos–Rákos, Fertőszéplak–Széplak, Fertőszergény–Szergény, Jobaháza–Jobbaháza, Kisgógánfa–Gógánfa, Lövő–Németlövő, Magyarkeresztúr–Tótkeresztúr, Nagylózs–Lózs–Lős, Peresztég–Németperesztég, Petőháza–Petőház, Rábakeczől–Keczől, Rábasebes–Sebes, Rábaszentandrás–Szent-András, Rábaszovát–Szovát, Rábatamási–Tamási, Répcecsásford–Csásford, Répcejánosfa–Jánosfa, Sopronbánfalva–Bánfalva, Sopronhorpács–Horpács, Sopronkövesd–Kövesd, Sopronnémeti–Németi, Sopronszécsény–Szécsény, Szil–Szill, Sopron–Szill, Vitnyéd–Vittnyéd.

A következő illusztráció bemutatja néhány elcsatolt település névváltoztatásáról szóló értesítést.

1. ábra. Hivatalos értesítés egyes települések törzskönyvezéskor történt névváltozásáról

Sopronvármegye közigazgatásának 3/13. sz. Gy. 3256/84. illeto-
leg 23/13. sz. Gy. 26107/84. számú határozata és a nagy-
méltóságú magyar királyi belügyministeri-
umnak folyó hó 16. án kelt 58.54/84. számú enge-
délye alapján a Sopronvármegyebeli
Nagy-Barom község neve "Kabar-Báránd"
Kis-Barom " " "Barisfalva"
Blugrabon " " "Almoóc"
Kálchornobon " " "Mészverem"
Klasztron " " "Borsmonostor"
Kuheries " " "Kémestelek"
Okca " " "Okca"
Weingrabon " " "Borosd"
Lindgrabon " " "Sopron-Hársfalva"
és Kinyitál " " "Sopron-Ujlaki-ra
váltották meg.

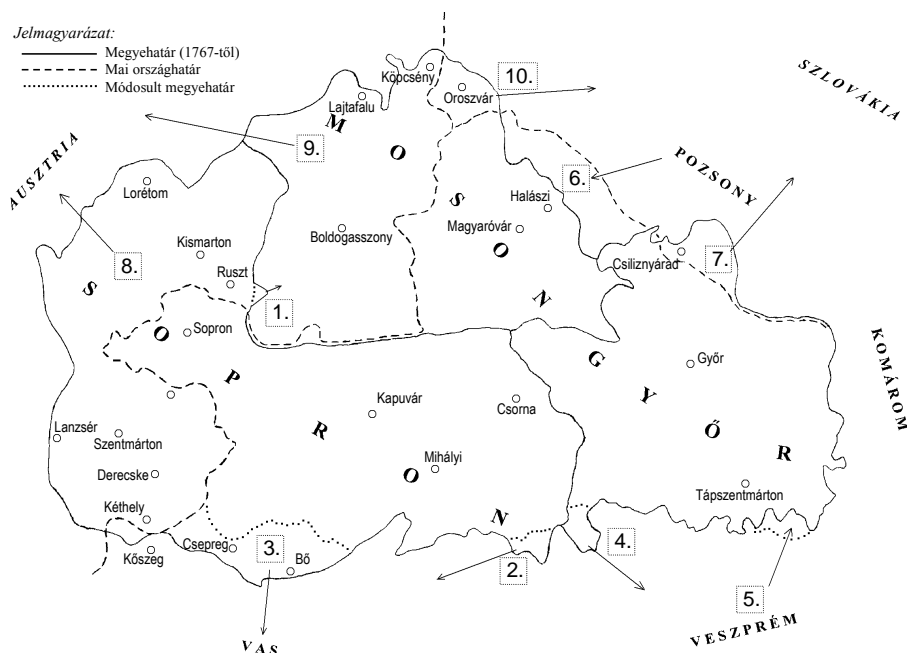
Mivel van szerencsém (Cimmet hivatalos közlönel-
let sives tudomás és megfelelő intézkedés végetl
azon megjegyzéssel értesíteni, hogy az új elnevezéseket

1895. évi január hó 1. én lépnek életbe, egyut-
tal pedig kérem, hogy ezen időtől kezdve
minden oly beadvánnyal, mely az illeto közsé-
get az új helyett a régi elnevezéssel illetve
hivatalból vizsgálásitani siveskedjék.
Sopron, 1894. évi július. hó 30. án.

A XIX. század végén nagy közigazgatási reformok történtek. Az 1871. évi XVIII. tc.-kel létrehozták a kisközség és nagyközség, valamint a körjegyzőség fogalmát, rendezték a helyneveket. Ettől kezdve most már folyamatosan – egészen 1950-ig, az önálló Sopron vármegye megszűnéséig – nyomon tudjuk követni a közigazgatási változásokat.

2. ábra A mai Győr-Moson-Sopron megye kialakulása a történeti vármegyék területéből

Megyék közötti átszatelések: 1. 1802-ben Sopron vármegyéből Illmitz Moson vármegyéhez; 2. 1850 és 1860 közötti időpontban Vas megyéhez: Léka, Várkesző, Egyházaskesző; 3. 1950-ben Vas megyéhez: Csepreg, Bük, Bő, Chernelhádamonya (Charnelháza és Damonya), Iklanberény, Horvátzsidány, Kiszsídány, Lócs, Nagygeresd, Nemesládony, Mesterháza, Olmód, Peresznye, Sajtoskál, Simaság (Felsőág, Simaháza), Tompaládony, (Berekalja, Tompaháza és Pórládony); 4. 1950-ben Veszprém megyéhez: Malomsok (Ómalomsok és Újmalomsok); 5. 1999-ben Veszprém megyétől: Bakonypeterd és Lázi.

Országhatárt érintő változások: 1. 1884-ben Pozsony vm.-től: Darnó, Kiliti, Remete, Kisbodak, Lipót, Püski, Zselyi, valamint 1920-ban Pozsony vm.-től Szlovákiához (Csehszlovákiához) csatolt települések itt maradt külterületei (A külterületek felsorolását lásd Doborgazsziget, Cikolasziget, Sérfenyősziget községek címszavainál); 2. 1918-ban Komárom vármegyéhez, onnan 1920-ban Szlovákiához (Csehszlovákiához): Balony, Csiliznyárad, Csilizpatak, Csilizradvány, Kulcsod, Medve, Szap; 3. 1920-ban Ausztriához került: Lórétom, Kismarton, Ruszt, Lanszér, Szentmárton, Derecske, Kéthely, Köpcseny, Lajtafalu, Boldogasszony; 4. 1947-ben Szlovákiához (Csehszlovákiához) került: Dunacsún, Horvátjárfa, Oroszvár.

Egyéb csatolások: 1950-ben Vas megyétől Kemenesszentpétert a megyéhez csatolták, majd 1954-ben Veszprém megyéhez került; 1954-ben a megyéből Veszprém megyébe került, majd onnan 1992-ben visszacsatolták Csikvándot, Gyarmatot és Szerecsényt.

1850 és 1860 között Sopron vármegyétől Vas vármegyéhez csatolták Léka, Egyházaskesző és Várkesző községeket.

Az 1920 utáni községegyesítések a következők: 1850 és 1860 között Babót községhez Ordód községet; 1871-ben Berekalja és Tompaháza községek Berektompaháza néven egyesültek; 1886-ban Felsőpásztorihoz csatolták Alsópásztori pusztát, így annak neve Alsó- és Felső-Pásztori névre változott; 1892-ben Nagycenk nagyközséghez csatolták Kiscenk községet.

Győr vármegyéhez csatoltak 1903 és 1908 között 47 katasztrális hold 636 négyszögöl területet, Vas vármegyétől pedig 1913-ban Sopron vármegye különböző községeinek területéhez közel 60 katasztrális hold lakatlan területet csatoltak át.

A trianoni határmegvonás után az Ausztriához csatolt Pomogy község Magyarországon maradt Antaltelephodály és Mexikó-pusztá nevé külterületeit Sarród községhez osztották be, majd 1931-ben Süttör és Kapuvár területéhez kerültek.

A trianoni tárgyalások során Sopron vármegyétől Ausztriához csatolt területet a térképünk megfelelő részéhez csatlakozóan jeleztük (Acsády; 1896).

Sopron vármegye 1920 és 1949 között

Sopron vármegyét a trianoni békeszerződés igen súlyosan érintette. Eredetileg Sopron városát és Sopron megye teljes nyugati felét Ausztriának ítélték. Ideiglenesen 1921 október 4-től november 26-ig Prónay Pál vezetésével „Lajtabánság” néven működött egy magyar államalakulat. A soproni népszavazás (1921. december 14.) eredményeként – mely után Sopron város a „Civitas Fidelissima” címet kapta – Sopron és Ágfalva, Balf, Fertőboz, Fertőrákos, Harka, Kópháza, Nagycenk, Sopronbánfalva 1922-ben visszakерült az anyaországhoz. Ugyanakkor Ólmod községet is Ausztriához csatolták, de 1922-ben újra visszakерült Sopron vármegyéhez.

A trianoni béke előtt Sopron vármegye területe 3127 négyzetkilométer volt, a békeszerződés után 1786 négyzetkilométer lett. Az Ausztriához csatolt Sopron vármegyei 1341 négyzetkilométeres területen a jelenlevő népesség száma 1910-ben 116 392, 1920-ban 120 471 fő. A népsűrűség 1910-ben 86,9 fő/négyzetkilométer, 1920-ban 89,0 fő/négyzetkilométer. A magyarul tudók száma az összes nem magyar ajkú népesség százalékában az 1910. évi 28,2 százalékából 22,6, az 1920. évi 33,0 százalékából 28,4 százalék lett.

2. tábla

Sopron vármegye népességének megoszlása anyanyelv szerint 1880 és 1941 között

Év	Népesség összesen	anyanyelvű							
		Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruthén	Horvát	Szerb	Egyéb
Sopron vármegye									
1880	245 787	109 798	97 677	250	16	2	27 691		10 353
1890	259 602	122 334	105 043	349	12	1	30 160	17	1 686
1900	279 796	136 616	109 369	515	22	4	31 317	12	1 951
1910	283 510	141 011	109 160	397	33	4	31 004	15	1 886 ^{a)}
1920	174 019	139 216	28 485	172	34	7	5 463	18	624 ^{b)}
1930	179 261	147 118	27 053	97	5	0	4 618	6	364 ^{c)}
1941	184 053	154 245	24 704	39	7	131	4 197	7	723
Sopron város									
1880	23 222	4 665	16 425	104	3	2	536		1 487
1890	27 213	8 104	17 390	171	7	0	804	13	724 ^{d)}
1900	33 478	13 540	17 924	279	13	2	946	9	765
1910	33 932	15 022	17 318	184	13	0	781	8	606
1920	35 248	17 166	16 911	85	19	4	733	11	319
1930	35 895	20 317	14 912	56	4	..	357	3	246
1941	42 255	29 103	12 633	18	6	123	205	1	166

(A tábla folytatása a következő oldalon.)

(Folytatás.)

Év	Népesség összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruthén	Horvát	Szerb	Egyéb	
										anyanyelvű
A vármegye Sopron város nélkül										
1880	222 565	105 133	81 252	146	13	-	27 155		8 866	
1890	232 389	114 230	87 653	178	5	1	29 356	4	962 ^{e)}	
1900	246 318	123 076	91 445	236	9	2	30 371	3	1 186 ^{f)}	
1910	249 578	125 989	91 842	213	20	4	30 223	7	1 280	
1920	138 771	122 050	11 574	87	15	3	4 730	7	305	
1930	143 366	126 801	12 141	41	1	..	4 261	3	118	
1941	141 798	125 142	12 071	21	1	8	3 992	6	557	
Elcsatolt terület										
1920	120 471	7 851	84 094	98	8	3	27 598	4	815	

^{a)} Ebből 409 fő cseh-morva, 71 fő vend, 46 fő cigány, 31 fő olasz; ^{b)} Ebből 249 fő cseh-morva, 174 fő cigány, 31 fő vend; ^{c)} Ebből 130 fő cseh-morva, 31 fő cigány; ^{d)} Ebből 20 fő vend; ^{e)} Ebből 17 fő vend; ^{f)} főleg cseh-morvák és lengyelek.

1920 és 1949 között az alábbi községegyesítések, -szétválások, -névváltozások mentek végbe: 1923-ban Garta községet Kapuvárhoz csatolták; 1927-ben Agyagos és Fertőszergény egyesült Agyagosszergény néven; 1928-ban Alsószakony és Felsőszakony Szakony néven egyesült; Alsóporhoz csatolták Makkoshetye községet; Röjtök és Muzsaj Röjtökmuzsaj néven, Káptalanvis és Nemesvis Répcevis néven egyesültek; 1929-ben Nagygeresdhez csatolták Kisgeresdet (ma Vas megye); 1933-ban Kisgógánfát és Dasztfalut Egyházásfaluhoz, Kislédecet pedig Sopronhorpácshoz csatolták; 1936-ban Szilhez csatolták Kistatát; 1939-ben Répcecsáford és Répcejánosfa Csáfordjánosfa néven egyesült; 1941-ben Berektompaháza és Pórládony Tompaládony néven egyesült, majd 1946-ban szétváltak (1950-ben ismét egyesültek); 1947-ben Harka neve Magyarfalva névre változott (majd 1990-től ismét Harka lett).

1950-ben Sopron megye önálló törvényhatósági léte megszűnt. Az 4343/1949/259/MT. számú minisztertanácsi rendelet nyomán hozott 5201/11/II-1/1950/BM. belügyminisztériumi rendelet értelmében 1950. március 16-án Győr-Moson vármegyéből és Sopron vármegyéből megalakult Győr-Sopron megye.

Győr vármegye

Győr vármegye 1923-ig saját határai között létezett. 1923 és 1945 között Győr-Moson és Pozsony k.e.e. (közigazgatásilag egyelőre egyesült) vármegye, majd 1945 és 1949 között a megye nevének megváltoztatása után Győr-Moson vármegye része. 1950 után Sopron megyével egyesítve Győr-Sopron megye, majd az 1990. évi névváltozás után Győr-Moson-Sopron megye része.

Győr vármegye esetében is, mint általában a királyi vármegyéknél, az ispánság és a várszervezet létrehozásához köthető a vármegye kialakulása. A falvak lakói a honfoglalás előtt avarok, szlávok és besenyők. Géza fejedelem idejében már fejedelemségi központ. A honfoglalók 900 táján szállták meg ezt a vidéket. Géza várjobbágyai voltak a vármegye első lakói, akikről feljegyezték, hogy Balony, Barbacs, Borba, Écs, Kapi, Malomsok, Novák, Nyúl, Réti, Ság, Szűz, Tarján nevű falvakban laktak és szolgáltak (*Győrffy*; 1985).

Géza fejedelem 997-ben alapította a pannonhalmi (Szent-Mártonhegyi) apátságot, az első bencés monostort. Fia, I. István, folytatva Géza egyházszerző tevékenységét,

Győrben megalapította a Szent Adalbert egyházat, majd 1083-ban a bakonybéli apátságot, amit a pannonhalmi apátságnak adományozott. Ez azt jelentette, hogy Győr vármegyének (Pannonhalmának) egy enclavéja alakult ki Veszprém megyében. Ez a helyzet a török hódoltság végéig fennállt. Az, hogy a vármegye határa más megye területére is kiterjedt, egészen a XIV. századig nem volt szokatlan dolog. Az is bizonyítható, hogy egyes nagybirtokosok falvaikat érdekeik szerint más megyéhez csatolták.

Győr első ispánját 1177-ben említik. Györffy György 1332 körül 125-re teszi a vármegye Árpád-kori falvainak a számát (Györffy; 1985), Csánki Dezső a Hunyadiak korában pedig 170-re (Csánki–Fekete Nagy; 1894, Fehér; 1874).

Az egyházak alapítása együtt járt megfelelő nagyságú birtok (falu) és a gazdálkodáshoz szükséges szolganép adományozásával. A pannonhalmi apátságnak a tatárjárásig 25 falu volt a birtokában. Történeti demográfiai vonatkozásokban, de a megyetörténet szempontjából is fontos ismereteket nyújt a pannonhalmi apátság alapítólevele, amely tájékoztatást ad az apátság korabeli társadalmi-gazdasági helyzetéről. A pannonhalmi apátságnak 1237 és 1240 között 94 birtoka volt, amit abból az összeírásból ismerünk, melyet Albeus nyitrai főesperes végzett IV. Béla kívánságára. Az összeírás tartalmazza a foglalkoztatottak számát és a háztartások adatait is. Az apátságnak Alsok faluban (Szentmárton) 57 szőlőművese, 4 harangozója és 2 kovácsa lakott. A tényleges uradalmi központ Nyalka (Himod) faluban volt, 193 háznéppel. Vének faluban 70 halászt írtak össze. Perecsén 38, Ilokon 33, Zászlón 30, Nyúl faluban és Tarjánban 30-30 volt a családok száma (Kovacsics; 1997).

A tatárjáráskor elnéptelenedett vidékre németek költöztek. A nemesi vármegye kerekei a XIII. század végére alakultak ki. 1594-ben török kézre került, 1598-ban foglalták vissza a német és a magyar csapatok. 1683-ban a Bécs ellen vonuló török-tatár hadak pusztították 1854–1860-ban pedig a Soproni koronakerület része lett.

Az egyházi birtok egészen a nemesi vármegye kialakulásáig fontos tényező volt a megye életében, mivel a világi birtokosokkal (Apor, Héder, Osli, Gúth-Keled) szemben, az egyházi birtokosoknál a törökök kiűzése után a birtokok tulajdonjogában nem következtek be olyan alapvető változások, mint a világi tulajdonosoknál. Idővel a király és az egyházak tulajdonában levő vármegyében több oligarcha szerzett nemességet, akik igyekeztek magukat kivonni az ispán fennhatósága alól. Ez a folyamat a főnemesek érdekeinek megfelelően vezetett a nemesi vármegye kialakulásához, amelyben a megyehatár állandóságának a védelme is egyre nagyobb szerepet játszott. Az 1500. évi IV. tc. már intézkedik a megyéktől elcsatolt területek visszacsatolásáról (Restitutio integrum). A törvény szándéka ellenére több megyében találkozunk még a XVIII. században is a megyehatárok módosításáról szóló vitákkal. Ilyen enclavé nemcsak Győr, hanem más vármegyékben is volt. A legtöbb ilyen vitás, illetve visszas esetet csak az 1896. évi XXII. tc. rendezte.

A török hódoltság másfél évszázada Győr vármegyében is nagy pusztulással járt. Győr város 1594-ben esett el. Lengyel Alfréd 77 elpusztult falu történetét írja meg és 42 elpusztult jelentéktelenebb helységnevet említ (Lengyel; 1944). A pusztítás mértékét jól kifejezi az egyházi összeírás 1696. évi adata, mely szerint mindössze 35 település volt lakott. Benépesülésük részben az elmenekült lakosság visszatérése, részben új telepések érkezésével kezdődik meg. Bél Mátyás, a török hódoltság utáni Magyarország legkiválóbb államtudományi szakértője 77-re tette a falvak számát. Városként csupán Győrt em-

líti, mely a XVII. század elején már kiváltságos mezőváros, 1743 óta szabad királyi város volt. Járásai: a Tóközi, a Pusztai, a Szigetközi járás.

A XVIII. század folyamán Győr vármegye is kapott új telepéseket. Így Csanakra, Gyarmatra, Gyírmótra, Kisbarátiba, Koroncóra, Medvére, Ötvenybe, Sövényházára, Tét és Vámos faluba német telepések jöttek.

A vármegye török uralom utáni helyzetét jellemezve *Acsády Ignác* munkájában felsorolja városait, faluit, adózó jobbágy- és zsellérnépességét. 1715-ben 2616, 1720-ban 2962 adózót írtak össze. Számukat a kihagyottak miatt Acsády 4896-ra becsülte. Így az adóköteles népességet 29 376 főre, a kihagyottakat 1185 főre, Győr vármegye népességét pedig 30 561 főre becsülte (*Acsády*; 1896).

A XVIII. század közepének viszonyairól az úrbérrendezés adatai nyújtanak tájékoztatást. A rendezés során 1 mezőváros, 66 falu és 1 kuriális község kapott urbáriumot. Az úrbéres népesség száma 27 500 fő volt. Ennek ötszörösét számolják össznépességként. Az 1773. évi *Lexicon Locorum* Acsádyval megegyezően összesen 77 falut említ, ebből 71 faluban a magyar, 5-ben a horvát, 1 faluban a szlapon, és ugyancsak 1 faluban a horvát-magyar nyelv volt az uralkodó.

Győr vármegye határai: északon Pozsony vármegye, keleti részén Komárom vármegye, délről Veszprém vármegye, nyugatról Moson vármegye és Sopron vármegye, valamint a Duna-Rába-Rábca és Marcal folyók.

Egyes Győr megyére vonatkozó források említést tesznek a XVIII. század végi járásairól, így a Sokoróaljai, a Tóközi, valamint a Szigetközi járások mellett a Csilizközi kerületről is (*Gecsényi*; 1978, *Bak*; 2000).

1785-ben a II. József uralkodása alatt végrehajtott első magyarországi népszámlálásban 74 431 fő volt a vármegye népessége, ebből Győr városban 13 431 fő lakott. A XVIII. század vége nemcsak a népszámlálás miatt érdemel említést, hanem II. Józsefnek az országot kerületekre osztó reformja miatt is. A tíz kerület közül bennünket a Dunántúli kerület érint, melybe Sopron, Vas, Zala, Komárom, Somogy, Győr, Fejér, Veszprém, Moson, Tolna, Baranya megye került Sopron székhellyel. Győr város a napóleoni háború idején 1809-ben megszállás alatt állt.

A XIX. század első felének közigazgatási helyzetéről Nagy Lajos és Fényes Elek munkáiból értesülünk. Nagy Lajos munkájában Győr szabad királyi város 14 472 lakosán kívül két várost, a 777 lakosú Hédervárt és az 1873 fős Szentmártont mint bencés várost említi. A községek népessége összesen 93 063 fő, kétezer lakosnál nagyobb falvai: Győrsziget 2700 lakossal és Tét 2558 lakossal (*Nagy*; 1828).

Fényes Elek a Nagy Lajosnál említett 3 városnak megadja a nemzetiségi megoszlását is. Győr szabad királyi várost magyar-német lakosságúnak, a másik két várost magyarnak jelöli (*Fényes*; 1836). Felsorolt 80 falut, melyekből 73 magyar, 3 német, 3 magyar-német vegyesen, egy pedig magyar-horvát nemzetiségű. Lakott pusztáinak száma 41. Győr vármegye népessége 1836-ban 84 380 magyar, 7412 német, 420 horvát, 2010 zsidó, összesen 94 224 fő. A települések száma járások szerint az alábbi: Tósziget és Csilizközi járásban: Hédervár város, 41 falu, 10 népes puszta; Sokoróaljai járás: 19 falu, 11 népes puszta; Pusztai járás: Szentmárton város, 20 falu és 20 népes puszta.

A Bach-korszakban, a szabadságharc leverése után, a magyar Kronlandot öt ún. Statthaltereii Abteilungra, azaz helytartósági területre és ezen belül megyékre osztották. A szabad királyi városokat, így Győrt is, a megyék alá rendelték, kivéve a kerületi székhelyeket.

lyeket. A Soproni kerületbe tartoztak az egyesített Győr-Moson megyén kívül Sopron, Baranya, Tolna, Somogy, Veszprém, Zala, Vas megyék. Az abszolutizmus alatt Csilizközt (Csallóköz) Komárom megyéhez csatolták.

Mint már említettük, Budapest és a törvényhatósági jogú városok mellett, az 1871. évi XVIII. tc. hozta létre a rendezett tanácsú város, a nagyközség (önálló jegyzőt tartó) és a közös jegyzőt tartó kisközség kategóriáját. Ettől kezdve minden terület a község hatósága alá tartozik. A rendi viszonyok korában a községek, illetve falvak vagyonszösségekből álltak (úrbéri vagy nemesi vagyonszösség). A község szervezeti beosztását először az 1876. évi XXII. tc. határozta meg. Azokat a városokat, melyek kis népességük miatt a törvényhatósági feladatokat ellátni nem tudták, az 1876. évi XX. tc. megfosztotta törvényhatósági joguktól.

A községi reform utáni vármegye közigazgatási szervezetéről az 1895. évi adatok alapján a következő információk tájékoztatnak. Megmaradt továbbra is a három járás, a Pusztai Gyórszentmárton székhellyel, amely városi jogállásának megszüntetésével nagyközség lett, a Sokoróaljai Tészentkút székhellyel és a Tósziget-Csilizközi járás Győr székhellyel. Három járásnak 92 992 lakosa volt, míg Győr törvényhatósági jogú városnak 22 795 fő, ami a vármegyében összesen 115 787 lakost jelentett.⁶

A trianoni békeszerződés értelmében az elcsatolt és a megmaradt Győr megye területi és népességi adatai 1920-ban a következőképpen alakult: megmaradt terület 1451 négyzetkilométer, lélekszám 131 400 fő, elszakított terület 83 négyzetkilométer (5,6%), lélekszám 4895 fő (5,3%). (Lásd a 3. táblát.)

A következő évtizedek – a vesztes első világháború után – döntő változást hoztak (1923. évi XXXV. tc.). A csonka Moson és Pozsony megyéket egyesítették Győr, Moson és Pozsony közigazgatásilag egyelőre egyesített (k.e.e.) vármegye elnevezéssel. 1918-ban a vármegyéből Komárom vármegyéhez csatoltak 7 községet, melyek 1920-ban Csehszlovákiához kerültek. Ezek, mint már említettük, Balony, Csiliznyárad, Csilizpatas, Csilizradvány, Kulcsod, Medve és Szap. Ezek már 1850 és 1860 között is Komárom vármegyéhez tartoztak.

A három járás helyett öt járásra osztották a kialakult megyét. A meglévő három mellett létrejött a rajkai és a magyaróvári járás. Magyaróvár rendezett tanácsú városi jogállását megtartotta. A vármegye népessége 1926-ban 194 231 fő volt. Az 1929. évi XXX. tc. 44. paragrafusában a rendezett tanácsú városok megyei városok lettek, így Mosonmagyaróvár is. A második világháború után az 526/1945. évi M.E. rendelet visszaállította a trianoni területen érvényben volt közigazgatási beosztást, a 4330/1945. M.E. rendelet pedig a vármegyék helyett a megye elnevezést vezeti be, amelynek keretében Győr-Moson-Pozsony k.e.e. vármegye elnevezése helyébe a Győr-Moson megye elnevezés került. Ekkor a megye négy járásra oszlott: Magyaróvári, Pannonhalmi, Sokoróaljai, Tósziget-Csilizközi járás. Mosonmagyaróvár megyei város lett. 21 nagyközség és 53 község volt a megyében. A megye területe 394 451 katasztrális hold, azaz 2270 négyzetkilométert tett ki.

⁶ A helynevek törzskönyvezése előtt 1896-ban Nagy-Écs-Mesterfa neve Écs-Mesterfa névre változott. Győr vármegye településeinek törzskönyvezésekor 1908-ban az alábbi névváltozások történtek (törzskönyvezett név–korábbi név): Alsóvámos–Vámos, Gyórsszonyfa–Asszonyfa, Gyórladamér–Ladamér, Gyórság–Ság, Gyórsóvényház–Sóvényház, Gyórszabadi–Szabadi, Gyórszemere–Szemere, Gyórszentiván–Szent-Iván, Győrújfalú–Újfalú, Gyórszámoly–Zámoly, Ötvenyisziget–Kunsziget, Rábacsécsény–Csécsény, Rábczakapi–Kapi, Sokorópátka–Pátka, Támokréti–Réti, Tényőfalú–Tényő, Tét–Tét-Szentkút. 1909-ben a törzskönyvezés során a Veszprém megyétől idecsatolt települések közül Péterd neve Bakonypéterdre változott, majd 1913-tól Bakonypéterd lett.

1888-ban Böny és Rétalap Böny-Rétalap néven egyesült, 1888-tól nagyközség; 1896-ban Nagy-Écshegyhez csatolták Nagy-Écs-Mesterfa kisközséget; 1904-ben Győr városhoz csatolták Gyórsziget és Révfalupataház nagyközségeket; 1908-ban Rábapatonához csatolták Ikrényt, de 1950 után újból önálló; 1917-ben a Pozsony vármegyei Bős nagyközségtől Ásvány községhez csatoltak 42 katasztrális hold 109 négyszögöl lakatlan területet. 1928 és 1940 között a következő változások történtek: 1928-ban Kismórichida és Nagymórichida Mórichida néven egyesült, Szőgyét Kisbajcsához csatolták; 1934-ben Csanakfalu, Csanakhegy és Ménfő Ménfőcsanak néven egyesült nagyközség; Tényőfalu és Tényőhegy Tényő néven egyesült; 1934-ben új község alakult Töltéstava néven, a Pér községhez tartozó Söptér pusztá, Táplány pusztá, és Töltéstava pusztából (1947-ben itt jegyzői kirendeltség is működött); 1936-ban Nagyécsfalu és Nagyécshegy Écs néven, Ráró és Ásvány Ásványráró néven egyesült; 1940-ben Nyúlfa és Nyúlhegy Nyúl néven; Kisbarátfa és Kisbaráthegy Kisbarát néven, Nagybarátfa és Nagybaráthegy Nagybarát néven egyesültek.

Győr-Moson-Pozsony közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegye néven a trianoni béke után megszűnt Moson és Pozsony vármegyék Magyarországon maradt községeit és a Győr megyei községeket egy megyeszintű igazgatási egységbe helyezték. Öt járása lett a megyének. A rajkai járásból szolgabírói kirendeltséget létesítettek Bezenye és Rajka nagyközségek, valamint Dunakiliti, Feketeerdő, Oroszvár, Horvátjárfalu és Dunacsún községek részvételével. Az egykori rajkai járás 25 községét a mosonmagyaróvári járásba osztották be.

Moson nagyközséggel 1939-ben egyesült Magyaróvár, Mosonmagyaróvár néven. 1934-ben Mosondarnó és Zseli községek Darnózseli néven egyesültek. Halászi nagyközséghez pedig Arak kisközséget csatolták hozzá.

Új község alakult 1946-ban Mosonszentjános, Jessemajor és Ujszadamajor nevű külterületi lakotthelyekből Várbalog néven, továbbá 1949-ben Mosonszentpéter Császárrét és Gulyaállás nevű külterületi lakotthelyekből, és Mosonszolnok Rónafő pusztából Újrónafő néven.

1923 és 1944 között Győr-Moson és Pozsony k.e.e. vármegye majd 1945 és 1949 között Győr-Moson vármegye és Sopron vármegye két önálló megyei közigazgatási egység volt. Az 526/1945. sz. M.E. rendelet visszaállította a trianoni határnak megfelelő beosztást és megszüntette az ország átmeneti területgyarapodása következtében érvényes közigazgatási beosztást. A 4330/1945 BM rendelet alapján a megyék új elnevezést kaptak. Megmaradt Sopron vármegye, de Győr-Moson és Pozsony k.e.e. vármegye neve Győr-Moson vármegye névre változott.

3. tábla

A trianoni béke következtében Magyarországtól elszakított terület megoszlása

Megye, város	Összesen	Ebből:		Magyarországon maradt (négyzetkilométer)
		Ausztriához	Csehszlovákiához	
		elcsatolt terület (négyzetkilométer)		
Győr vármegye	1480	-	83	1397
Győr tjv.	54	-	-	54
Moson vármegye	1989	1087	-	902
Sopron vármegye	3127	1341	-	1786
Sopron tvj.	129	-	-	129
<i>Együtt</i>	<i>6779</i>	<i>2428</i>	<i>83</i>	<i>4268</i>

Forrás: Az 1920. évi népszámlálás. Magyar Statisztikai Közlemények, Új sorozat 69. köt.

1947. október 15-én további terület- és népességcsökkenés érte a megye mosoni részét. 3137 fővel Csehszlovákiához (ma Szlovákia) csatolták Dunacsúny (688 fővel), Horvátjárfalu (647 fővel) és Oroszvár (1802 fővel) községeket. A három egykori megye területéből történt elcsatolást a 3. tábla mutatja.

Győr-Sopron megye

1950. március 16-i hatállyal az 1949. évi 4343/1949. (259). MT. sz. rendelet Győr-Moson és Sopron megyét egyesítette Győr-Sopron megye néven.

1950-ben a megyei beosztás módosítása és az első tanács törvény jelentette az első nagyobb közigazgatási változást az ország területi szerkezetében. A 25 megye összevonását 19 megyére a 4343/1949.(259). MT. rendelet szabályozta. A járási beosztást pedig a 144/1950. (V.20.) MT. sz. rendelet állapította meg.

Az 5201/11(II.1.) 1950. (II.12.) BM sz. végrehajtási utasítás, 1950. március 16-i hatállyal, elrendelte, hogy Győr-Sopron megye területe egyrészt Győr-Moson megye eddigi területét ölelje fel, ideértve Mosonmagyaróvár megyei várost is, másrészt – a Vas megyéhez csatolt Bük és Csepreg nagyközségek, valamint a bösi, horvátzsidányi, valamint nagygeresdi és sajtoskáli körjegyzőségekhez tartozó községek kivételével – Sopron megye eddigi területét, valamint Vas megyéből Kemenesszentpéter kisközséget foglalja magában. Székhelyéül pedig Győr megyei várost jelölte ki, s emellett Sopront is megyei városi ranggal ruházta fel. Győr-Sopron megye területe 410 340 hektár lett, népessége pedig 370 056 fő, így a népsűrűség 90,3 fő/négyzetkilométer. Az említett rendelet 1950-ben Sopron megyétől Vas megyéhez csatolt összesen 16 települést.

Vas megyéből Sopron megyéhez került egy község, Kemenesszentpéter, mely 1954-ben a megyétől Veszprém megyéhez került. Ugyancsak Veszprém megyéhez került 1954-ben Malomsok (Ómalomsok, Újmalomsok) Csikvánd, Gyarmat és Szerecseny. (Ez utóbbi három községet 1992-ben visszacsatolták.)

Módosult a megye településszerkezete a községegyesítések és -szétválások, a város-hoz csatolások és a külterület-átcsatolások során is. A Győr várost érintő változásokat a tanulmány végén, a tanulságok között foglaltam össze.

A megyében történt további változások: 1950-ben Sopron városhoz csatolták Sopronbánfalva nagyközséget, és Ágfalvától Görbehalom külterületet (453 fővel); Bányog és Rábaszovát Bányogszovát néven egyesültek; Pázmándfaluhoz csatolták Pázmándhegyet; Alsóvámos és Győrszabadi egyesült Vámoszabadi néven; Eszterháza (Fertőd) és Süttör egyesült Fertőd néven; Mosonszentjánoshoz csatolták Mosonszentpétert; Egyházásfaluhoz csatolták Keresztényt; Peresztoghoz csatolták Sopronszécsényt; Újkérhez csatolták Alszoport és Felsőport; Kajár és Kispéc Kajárpéc néven egyesült; 1951-ben Máriakálnokhoz került Halászitól Arak külterületi lakóhely (271 fővel); Rábaszentmihálytól Kisbabóthoz került Ánghely külterületi lakóhely (13 fővel); 1953-ban Sopronhoz került Balfól Balf-gyógyfürdő; 1966-ban Horvátkimle és Magyarkimle Kimle néven egyesült; 1969-ben Cikolasziget és Sérfenyősziget (1937-től benne Doborgasziget községgel) Dunasziget néven, Kisbarát és Nagybarát Győrújbarát néven egyesült; 1970-ben Mosonszentjános és Pusztasomorja Jánossomorja néven egyesült; 1973 és 1988 között Lébény és Mosonszentmiklós Lébénymiklós néven együtt alkotott községet; 1973 és 1990 között Rábacsécsény és Rábaszentmihály községek Rábaújfalun néven együtt alkotott községet; 1973 és 1990 között Kisfalud Mihályihoz tartozott; 1979 és 1991 között Farád község Csornához tartozott; 1985-ben Sopronhoz csatolták Balf, Beledhez csatolták Vica községet; Gönyű külterületéből megalakult Nagyszentjános község; 1992-ben Ravazd külterületéből megalakult Tarjánpuszta község; az 1888-ban egyesítéssel létrejött Bönyrétafal szétvált Böny és Rétafal községekre.

Az ország és Győr-Sopron megye közigazgatási szervezetében az 1990. évi LXI. törvény (Moson vármegye nevének visszaállítása), valamint a helyi önkormányzatok és szerveik megalakítására és a köztársasági megbízott intézményére vonatkozó 1991. évi XX. törvénycikk jelentette a döntő változást. További változást hozott a megyei közigazgatási hivatalok létrehozásáról szóló 1996. évi 191/1996 (XII.17.) sz. kormányrendelet.

Győr-Moson-Sopron megyében 2002. január 1-jén 175 területi közigazgatási egység volt, köztük Győr és Sopron megyei jogú város, hat város (Csorna, Fertőd, Kapuvár, Mosonmagyaróvár, Pannonhalma, Tét), hét nagyközség (Beled, Bősárkány, Fertőszentmiklós, Hegyeshalom, Jánossomorja, Lébény és Szany) és 160 község. A megye területe 408 870 hektár, népessége 2001. február 1-jén 434 870 fő volt.

ÁLTALÁNOSÍTHATÓ TANULSÁGOK

A megyéket érintő területi tagolás mellett a statisztika kisebb területi egységek összesítése útján is mindig törekedett az információkat vizsgálni. Ilyen kisebb egység volt a járás.

A járás (processus) fogalmat már a XI. században ismerték és használták, szolgabírói, alszolgabírói megnevezéssel. A XVI. századtól a járások már a központ településéről kapták nevüket. A vármegyékben, a török hódoltság utáni újjászervezés időszakában, több szolgabírói kerületre, processusra, azaz járásra oszlott. A járásokhoz tartozó községek beosztása már a XVIII. század folyamán rögzítődött, bár a járások elnevezése, a hozzájuk tartozó községek száma többször változott. A járások feladata a községek feletti elsőfokú hatáskör gyakorlása volt, az utasításokat 1950 előtt az alispántól kapták. 1950 után, a tanácsrendszer bevezetésével, a járások önálló területi egységekké (járási tanácscsá) váltak, a megyei tanácsok és a végrehajtó bizottságaik alárendeltségében működtek, emellett irányították a községi tanácsokat.

Térségi kapcsolatok

A megyék területét és így a járásokat is az 1343/1949(259). MT. sz. rendelet alapján 1950-től rendezték. Az 1971. évi tanács törvény értelmében a járási tanácsok megszűntek, bizonyos igazgatási funkciókat a járási hivatalok vettek át. Az 1970-es évek közepétől megkezdődött a városkörnyéki igazgatási rendszer kialakítása: az ún. „várostérségek” 1984. január 1-jétől vették át a területi igazgatás koordinálását.

A közigazgatás helyi szervezetrendszerében fontos változás volt a városkörnyék (nagyközségkörnyék) fogalmának és a vonzáskörzetükbe eső községek összefoglaló szervezetének a létrehozása 1990-ig. A rendszerváltozással azonban megszűnt a városkörnyéki szervezet és fokozatos statisztikai területi összefoglaló jelleggel kistérség elnevezést kaptak.

1984-től Győr-Sopron megyében is megszűntek a járások, helyükbe a városkörnyéki-nagyközségkörnyéki elnevezésű közigazgatási szervezet lépett. Csorna város városkörnyékének területe 71 751 hektár, népessége 42 414 fő; Győr megyei város városkörnyékének területe 112 303 hektár, népessége 194 951 fő; Kapuvár városkörnyékének területe 36 282 hektár, 27 427 fő; Mosonmagyaróvár városkörnyékének területe 93 152 hektár, népessége 71 108 fő, Sopron városkörnyékének területe pedig 87 734 hektár, népessége 94 087 fő.

Változást hozott az 1996. évi 191/1996. (XII. 17.) sz. Kormányrendelet, melyben a megyei közigazgatási hivatal lett a kormány új területi szerve. A területi szervezetben történt változások nyomán 2001-ben 2 megyei jogú város, 6 város, 7 nagyközség, 160 község, összesen 175 település volt a megyében.

A kistérségekkel kapcsolatban nem hagyhatunk figyelmen kívül egy olyan, az 1940-es években végzett jelentős tudományos kutatást, amely hasznos lehet mind a statisztikai kistérségek kialakításánál, mind a kistérségekből álló, erős kohézióra építő, regionális határok kialakításánál. Az egykori kutatást a napjainkban sokat idézett *Bibó István* vezette az Állam- és Jogtudományi Intézetben. A munkában részt vett *Erdei Ferenc* is. A publikáció *Bibó István és Mattyasovszky Jenő* szerkesztésében jelent meg Budapesten 1950-ben, Magyarország városhálózatának kiépítése címen (*Bibó–Mattyasovszky*; 1950).

A kutatás olyan városhálózat kialakítását tervezte meg, amelyben a kistérség községeiből a város egy nap alatt oda-, visszautazással elérhető távolságban fekszik. Város pedig az a település, amely az élet összes alapvető szolgáltatását nyújtani tudja. A falu, a község sem él egyedül, főként ha lakói szükségszerűen keresik más falvak, városok közösségét, mert ott van a templom, az iskola, az orvos, a posta, a kórház, a bolt, az áruház, a mozi, vagy ott találja megélhetését, ott keresi kenyerét, vagy ott van a rokonság, a barát. Így alakul ki a város és a táj kapcsolata, amely ősidők óta hol kisebb, hol nagyobb csoportját fűzi össze a falvaknak, s teremti meg a településegységek vonzáskörzetét, rajzolja ki a térképen azokat a falvakat, amelyek egy-egy nagyobb, jelentősebb település vonzáskörzetében élnek. Minél szervezettebb ez az együttélés által teremtett kapcsolat, annál jobban szolgálhatja a vonzáskörzetben élő emberek sorsát.

A községek, jegyzőségek

A községek szakszerű működése érdekében – osztrák mintára – már a kiegyezés után megkezdték a körjegyzőségek kialakítását. A községi igazgatási struktúra előkészítésében döntő szerepe volt a Statisztikai Hivatalnak. A jegyzőségi rendszer intézményét azonban csak 1886-ban vezették be. Az 1886. évi XXII. törvény 15. paragrafusának b) pontja úgy rendelkezik, hogy a kisközségek közös jegyzőt tartanak. Ennek feltételét 50 állandóan a községben megtelepedett családban – ami mintegy 300 lakosnak felelt meg – határozta meg. További kritérium volt, hogy legalább 19 községi választópolgár helyben lakjék. A nagyközség, tehát az önálló jegyzőt tartó község alsó népességszámát 1500 főben határozták meg. (E keretekre ma sincs tekintettel a községszervezés!)

A községek racionális működéséhez már a múlt század végén a népességi keretek mellett a területi minimumot is meghatározták. Ez 200-tól 2500 hektárnyi területet kívánt meg a községi keret feltételeként. A jegyzőségi székhelyek kijelölésében közrejátszottak az etnikai szempontok, de azok a szerepkörök is, amelyeket a falu a feudális viszonyok között betöltött: így a vásártartó helyek, a malmok, a plébániák, a nagyobb templomos helyek, az egykori uradalmi központok, szerepet játszott még a kijelölésben a megközelíthetőség, a centrális fekvés, különösen a kisközségek esetében. Egyes katolikus községekben a község annyira összeforrott az egyházközséggel, hogy annak ügyeit is a képviselőtestület intézte.

A kisközségek a történelem során mindig keresték a nagyobbakkal a kapcsolatot. Erre ösztönözte őket a nagyobb községek szerepköre, nagyobb piac, fejlettebb intézményháló-

zat, iskolák, kereskedelmi létesítmények stb. A községek között a közigazgatás is igyekezett minimalizálni a területi, népességi és intézményi tekintetben fennálló különbségeket. A második világháború előtti régi körjegyzői beosztás kiválóan példázza ezt a helyzetet. 1950-ben az eddig kismemizett kis falvak is önálló önkormányzatot kaptak. Hamar belátták azonban, hogy intézmények nélkül, főleg lakosság nélkül és hatáskör nélkül mit sem ér az önkormányzat, ha mindent magasabb szinten és nem a helyszínen döntenek el, illuzórikussá válik a községi önállóság.

A termelőszövetkezetek kibontakoztatásával ismét változtak a községek közötti erőviszonyok. Ahova a tsz-központ került, az a község jobban fejlődött, mint a tagközségek. A közigazgatás is megpróbálta megszervezni az egyre zavarosabbá váló községi struktúrát. 45 év alatt többet változott a községek igazgatási beosztása, mint azelőtt 80 év alatt. Mivel a kormányzat belátta, hogy minden községet nem tud ellátni intézményekkel és nem tud minden község részére önálló helyi igazgatást biztosítani, kijelölték a körzeti központokat. Elvileg a központoknak követniük kellett volna a piacvonzást, azaz úgy kellett volna szervezni a tanácsi beosztást, hogy az megfeleljen a községek természetes gazdasági vonzásának. A tényleges piac nélkül azonban csupán a hatalmi viszonyok befolyása erősödött meg és ennek függvényében változott a községi igazgatási struktúra is. A községi szakigazgatási beosztás 1950-től igen nagy változáson ment keresztül. 1980-ra már a községi tanácsi szervezet struktúrája kísértetiesen hasonlított a községek 1945 előtti jegyzőségi (körjegyzőségi) beosztásához. Anélkül, hogy a jegyzői beosztást optimálisnak tartanánk, meg kell állapítanunk, hogy a dunántúli aprófalvas megyékben csakis a jól kiválasztott, központi fekvésű, az érintett községek által könnyen elérhető szakigazgatási központokra épülhetett és épült az igazgatási struktúra.

A régiók

Magyarország csatlakozása az Európai Unióhoz napjainkra elkerülhetetlenné tette a régiós közigazgatási hálózat létrehozását. A kölcsönök és támogatások 2006-ra csak olyan régiós hálózat számára nyílnak meg, ahol a régió megválasztott képviselői döntenek a régió pénzeszközeiről.

A magyar regionális területi beosztás, a kistérségek merev megyei beosztását tükrözően, szigorúan követi a trianoni megyehatárokat. Ez, különösen az eddigiekből megállapíthatóan, Győr-Moson-Sopron megyénél okoz a politikusok számára is érzékelhető problémát. Győr ipari parkjában nyolc ország 81 vállalata telepedett le. Budapest után itt a legmagasabb a GDP értéke.

A Központi Statisztikai Hivatal már az országgyűlés által elfogadott területfejlesztésről szóló 1996. évi XXI. tv. előtt is közölt bizonyos „regionális” adatokat a (Dunántúl, Alföld, Észak és Budapest például az 1993., 1994., 1995. évi) Területi Statisztikai Évkönyvben.

A jelenlegi regionális beosztást az Országgyűlés 1998. március 18-i ülésén a következő hét régió szerint jelölte ki:

1. Nyugat-Dunántúli régió (Győr-Moson-Sopron, Vas és Zala megye határai között);
2. Közép-Dunántúli régió (Veszprém, Fejér és Komárom-Esztergom megyék határai között);
3. Dél-Dunántúli régió (Baranya, Somogy és Tolna megye határai között);
4. Észak-Magyarországi régió (Nógrád, Heves és Borsod-Abaúj-Zemplén megye határai között);

5. Közép-Magyarországi régió (Budapest és Pest megye határai között);
6. Dél-Alföldi régió (Bács-Kiskun, Csongrád és Békés megye határai között);
7. Észak-Alföldi régió (Jász-Nagykun-Szolnok, Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye határai között).

Szerző nem végzett vonzási, ellátottsági vizsgálatokat a régióhatárookra vonatkozóan, de szükségesnek látja annak figyelembevételét, hogy a régióhatárok a kistérségek (legalább a nagyobb városok) vonzáskörzetére épüljenek, és mozaikszerűen a kistérségek vonzáskörzete jelölje ki a régiós hovatartozást is. Ez a fajta szemlélet nyilvánvalóan több módosítást eredményezne még a mai régióhatárok terén is. A mai régióhatárok nem veszik mindig tekintetbe a városok vonzáskörzeteit ellátó övezeteit. Példa erre az a népi kezdeményezés, amely egyrészt Győr-Moson-Sopron megye egyes községeinek, másrészt Veszprém és Vas megye községeinek lakosságától indult el. Hasonló törekvést fedezhetünk fel. Mindezekről a kérdésekről a napi médiahírekből értesülhetünk.⁷

Az Európai Unió regionális térképe eltekintve az országhatároktól, tájilag-gazdaságilag összefüggő nagy területeket fed le (például Alpok-Adria régió) (Kovacsics; 1996). Számunkra követendő eljárás az lehet, hogy vagy szomszédainkkal egyeztetve törekszünk a nagyobb régiók kialakítására, vagy legalább a mai beszükkült megyékből úgy alakítunk ki kistérségeket, hogy azok a kistérségek tényleges vonzását kövessék. Mindkét megoldás szükségessé teszi a mai merev megyehatárok lebontását.

A régiók kialakítása olyan bonyolult, a trianoni határt is figyelembe vevő, urbanisztikai feladat, mely érinti a mai megyehatárokat, azon belül a város- és község-hálózatot, annak ellátottságát, közlekedési, földrajzi, termelési, infrastrukturális helyzetét, és egyben a térség etnikai viszonyait.

Nem hagyható figyelmen kívül, hogy a békeszerződés következményeképpen egyes városok szerepköre összezsugorodott. Az Unióba történő belépésünk során megvalósulhat, kiteljesedhet a nagyváros funkciója, amit elő fog segíteni a kormány által a kistérségek és a régiók számára biztosított fejlesztés. Más kérdés az, hogy az Európai Unióba történő belépésünk után a szomszédos államokkal létesülő kapcsolatokban mennyire veszik majd figyelembe a Trianonban megbontott kistérségi kapcsolatokat és az egykori megyehatárokat. Ez nyilvánvalóan nem csupán településföldrajzi kérdés. Megvalósulását a gazdasági, közlekedési és intézményi kapcsolatok mellett elősegítheti a többnemzetiségű táj értelmiségének a közös történelmi múltat feltáró munkája (Markó; 2002).

Területi statisztikai adatközlések

A bemutatott megyei történelmi demográfiai áttekintés azt a tanulságot is hordozza a területi statisztikusok számára, hogy a hosszú idősorok esetében külön sorban kellene feltüntetni Győr-Moson-Sopron megye demográfiai és mai területi statisztikai adatait: 1920-ig Moson, 1950-ig Győr és Sopron megye adatait. Ha pedig a valós helyzetet tükröző történelmi szemlélet valamilyen okból nem fogadható el, legalább lábjegyzetben kellene utalni arra, hogy a beolvadt megyék önállósága mikor és milyen okok következtében szűnt meg.

⁷ Lásd Bilecz E.: Ország régió, megyeország. *Népszabadság*. 2002. szeptember 5. és Szakítani akarnak a jászok. *Népszabadság*. 2002. július 24., Választások új megyében. *Népszabadság*. 2002. október 19.

A legtöbb városra, így Győr városára is igaz az a megállapítás, hogy népességnövekedésük alapvetően a szomszédos községek beolvasztásából származik. Ez a tény önmagában is szükségessé teszi, hogy az adatközlés során a városhoz csatolt községek (külterületek) népessége külön is felsorolásra kerüljön. A népességi statisztika törekedett erre, hiszen nem egy népszámlálás még számlálókörzeti adatokat is közölt. A területi statisztikában pedig nélkülözhetetlenek a városokhoz csatolt terület népességéről szóló számlálókörzeti adatok is. Ha valamilyen okból nem részletezhető a megszűnt település adata, lábjegyzetben mindenképpen utalni kellene a csatolt községekre (külterületekre).

A 4. táblában Győr város közigazgatási úton történt terület- és népességgyarapodását mutatjuk be.

4. tábla

Győr város növekedése terület és népesség hozzácsatolásával

A csatolt terület			A csatolás	
neve	nagysága (katasztrális hold)	népesség- száma (fő)	hatályba- lépésének idő- pontja (év, hó, nap)	elrendeléséről intézkedő jogszabály száma
A városhoz csatolt volt községek				
Győrsziget	569	5490	1904.	1904. évi XXXVII. tc.
Révfalupataház	1096	3064	1904.	
Pinnyéd	500	455	1950. IX. 6.	5203-7/1950/IX.6./BM sz. r.
Bácsa	954	1194	1966. X. 1.	NET 23/1966 (VIII.26. sz. határozat)
Gyirmót	1485	1206	1970. VII. 1.	NET 20/1970. (17. sz. határozat)
Győrszentiván	5271	6745	1970. VII. 1.	
Ménfőcsanak	1436	5009	1970. VII. 1.	
A városhoz más községtől csatolt külterületi lakotthelyek				
Kisbácsa (Bácsa községtől)	195	1260	1952. VII. 1.	11.7-1/1952 II/7. BM r.
Kismegyery, Likócs, Likócspuszta (Győrszentivántól)	3470	471	1954. IV. 1.	111.7-3/5/1954. M.T. r.
Hecsepuszta (Győrszentivántól)	92	213	1959. XII. 31.	NET 204/1959 sz. határozat
Galántai út (egy része) Sárvai úti gátórház, Vízügyi Igazgatóság la- kóháza (Vámoszabaditól)	19	32	1960. IX. 1.	NET 165/1960 sz. határozat
Galántai út (egy része) (Vámoszabaditól)	20	41	1965. IX. 2.	NET 14/1965 sz. határozat
Sárápuszta (Vámoszabaditól)	217	176	1967. I. 1.	NET 35/1966 sz. határozat

A közigazgatási helynevek

A közigazgatás területi szerveire vonatkozó elemzésünk során Győr-Moson-Sopron megyére vonatkozóan feltártuk a helynevekkel kapcsolatos problémákat is. Mindennapi életünkben hajlamosak vagyunk ezt a kérdést elhanyagolni, pedig nemcsak az egyén elnevezését kell nagy gonddal kezelni, hanem fontos a közösség, a településre vonatkozó név pontosítása is.

Az elpusztult városok és falvak, az egykori települések nevének, történetének a megőrkítése, múltjuk feltárása történelmi örökségünk része. Nem túlzás, ha azt állítom,

hogyan az elpusztult helynevekből összerakhatjuk ezeréves település- és népességtörténetünket. A mai országhatáron belüli területen a XVIII. század első évtizedéig ezernél több lehetett az elpusztult települések száma. Egyedül Baranya megyében 278 falu pusztult el, tűnt el a török idők alatt, de legfőképpen a felszabadító háborúk során. E települések egykori helyét meg tudjuk határozni, meg tudjuk állapítani, hogy melyik mai községek határában állott az egykori település. Így elvileg nincs akadálya annak, hogy emléktáblával jelöljük meg az elpusztult falu nevét. A régi településnév megőrkítése véleményem szerint erősítené a község vagy város népének összetartozását, a szülőföld szeretetét, a helyesen értelmezett lokálpatriotizmust.

A helynevek rendezésének a szükségessége az 1896. évi millennium alkalmával merült fel. Sok volt az azonos nevű helynév (Szentistván, Szentlászló stb.), ami nemcsak a levelezés, a postai érintkezés során és a hivatalos kapcsolatokban okozott gondot, de a földrajztudományt, a térképészetet és a nyelvtudományt is érintette. Ekkor alkotta meg az Országgyűlés az 1898. évi IV. tc-t a község- és egyéb helynevekről (*Magyar Törvénytar* 1899. 19–20. old.), mely elrendelte a teljes magyar helynévállomány felülvizsgálatát, és levéltárosokból, történészekből, demográfusokból, nyelvészekből, közigazgatási szakértőkből létrehozta az Országos Községi Törzskönyvbizottságot. (A törvény 4.§-a szól a Központi Statisztikai Hivatal által szerkesztendő állandó törzskönyvről, melynek vezetésében a Hivatal az Országos Törzskönyvbizottság támogatja.) Ez a testület tett javaslatot a belügyminiszternek a városok, községek neveinek rendelettel történő hiteles elnevezésére. Az országos helynévrendezés után sem szűnt meg a bizottság ténykedése, hiszen új községek alakultak, községek kerültek a városhoz, vagy az összeépült községek egybeolvadtak, és ilyenkor szükség volt a szakértő testület közreműködésére. A bizottság egészen 1954-ig működött. Megszűnése azért következett be, mert élő személyekre kívánták egyes községek nevét felcserélni (például *Rákosi Mátyás*, *Gerő Ernő* stb.), s ehhez a tudótestület nem kívánt hozzájárulni. Például Eszterházát átkeresztelték volna Gerőfalvára, Mátyásdomb, Rákosi Mátyásról elnevezve, Fejér megyében ma is létezik.

A földnyilvántartás és a térképészet igényeinek a kielégítésére egy évtizeddel később a Földművelésügyi Minisztériumban (FM, később FVM) létrehozták a Földrajzinév-bizottságot, amely névadási, névváltoztatási ügyekben véleményt nyilvánít. A helynevek gondozásának a feladatát azonban nem rendezték jogszabályban. Nincs megoldva a történeti nevek gondozásának a kérdése, sem a községi névtáblákkal kapcsolatos helynévkérdés. Új problémát vetnek fel a nemzetiségek által használt elnevezések. Gondot jelent a városok által „elnyelt” községnevek és a nagyobb külterületi lakotthelyek elnevezésének, ezek megőrzésének, egyáltalán a magyar helynévkincsünknek mint kulturális örökség gondozásának az ügye.

A külterületi lakotthelyek elnevezésének problémái

1898 és 1912 között csupán a város- és községnevek rendeleti úton történő megállapítását végezték. A városok és községek határában levő lakotthelyek közül csak a kiemelt jelentőséggel, idegenforgalmi nevezetességgel rendelkező, közlekedési csomóponton, országos jelentőségű létesítmény helyén elhelyezkedő egykori lakotthelyek törzskönyvezése történt meg. A kérdést talán jobban megvilágítja, ha néhány külterületi név kapcsán mutatjuk be a problémát. Törzskönyvezhetőnek, tehát megőrkítendőnek ítélte a Törzs-

könyvbizottság az Örkényhez tartozó Várady-telep nevét, mely korábban Zsírospusztá néven szerepelt. Törzskönyvezett névként kívánták nyilvántartani a Pest megyei Kerepes községhez tartozó Korona-telep, Holland-telep, Széphegy-telep és Zsófia-telep neveket. Ma már egyiket sem találjuk meg a Helységnévtárakban, nyilván belterületekké váltak. A Sopronhoz tartozó Sopronpuszta (ahol a vasfüggönyt szétvágják), méltó lenne a megörökítésre. Több külterületi név politikai változások miatt változott meg. Így a Tanácsköztársaság ideje alatt változtatták meg a Soroksár községhez tartozó Soroksárpéteri (Pestszentimre) nevét Marxfalvára. Ugyanezen időszak alatt változtatták az 1897-ben Soroksárhoz tartozott Gubacs külterületből alakult Erzsébetfalva község nevét Leninváros névre. A Tököl községhez tartozott Horthy-liget nevet 1946-ban változtatták Szilágyi-telep névre. Az elmondottak rávilágítanak arra, hogy időszerű volna legalább a népességszámukat tekintve jelentősebb a 100 lakosnál népesebb külterületek neveit a kataszteri elnevezésekkel egyidejűleg felülvizsgálni és érvényesíteni a város- és községrendezési, az igazgatási, a postai kézbesítési, a statisztikai számlálókörzeti szempontokat is.

Nem nevezhető tudományosnak az a gyakorlat, amely a mindenkori jegyző vagy polgármester emlékezetére bízta a lakotthelyek elnevezését, megoldhatatlan, azonosítási problémát okozva a népszámlálásnak, a választással összefüggő munkának, az urbanisztikának.

A kifejtettek alapján megállapítható, hogy a helynevek gondozása napjainkban megoldatlan. A megszűnt, beolvadt, egymással összezsugorított és egy községet alkotó települések és az elpusztult települések ügye központi intézkedést igényel. Minden igazgatási ág érintett e témakörben, de legfőképpen a Belügyminisztérium és a Központi Statisztikai Hivatal. Utóbbi a hivatalos helységnévtárakat és a történeti statisztikai helységnévtárakat is szerkeszti. E két szerv munkáját támogathatná az 1954-ben megszüntetett Országos Helynévbizottság tudós nyelvész, levéltáros, urbanista, demográfus és más, gyakorlati szakemberek közreműködésével, annak érdekében, hogy az ország helynevei valóban nemzeti kulturális örökségünk részei legyenek, és hogy a nevek a területrendezési tervekben is megjelenjenek.

*

Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy a helynevekre vonatkozó nyilvántartás *alapnyilvántartás*, amit ugyanúgy kellene gondozni, mint a népesség-, a lakcím-, vagy a teleknyilvántartást, vagy más igazgatási célú nyilvántartásokat. Amíg azonban az előbbieket csak igazgatási célokat szolgálnak, a helynévnyilvántartás fontos információkat hordoz a nemzet sőt a nemzetiségi tudat szempontjából is.

A történeti statisztikai helységnévtár tanulságai kapcsán szükségesnek tartom kiemelni a települések első említésének az idejét. Ez az adat – ha megismerhető – alkalmas arra, hogy jelentős közösségformáló tényező legyen. Ugyanilyen szerepet tölthetne be az elpusztult vagy megszűnt falunév névtáblával történő megörökítése. Az én szóhasználatomban ezek temetetlen falvak. Az ünnepélyes névtábla elhelyezésekor a falu egykori lakóira emlékezhetne a mai község közössége.

IRODALOM

ACSÁDY I. (1896): Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában 1720/21. *Magyar Statisztikai Közlemények*, Új Folyam XII. Budapest.

- BAK B. (szerk.) (2000): *Magyarország Történeti Helységnévtára, Győr megye 1773–1808*. KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat, Budapest. 189 old.
- BÉL M. (1777): *Compendium Hungariae Geographicum Posonii et Cassoviae*. Editio Tertia.
- BIBÓ I. – MATTYASOVSKY J. (szerk.) (1950): *Magyarország városhálózatának kiépítése*. Budapest.
- BODOR, A. DR. (1933): Keleti Károly és a falu-kutatás. *Magyar Statisztikai Szemle*, XI. évf. 11. sz. 897–899. old.
- CSÁNKI D.–FEKETE NAGY A. (1894): *Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában*. Magyar Tudományos Akadémia Kiadó, II. köt. Budapest.
- FEHÉR I. (szerk.) (1874): *Győr megye és város egyetemes leírása*. Győr városa. Budapest.
- FELHŐ I. (1970): *Magyarország birtokviszonyai Mária Terézia korában*. Magyar Országos Levéltár. Budapest.
- FÉNYES E. (1836): *Magyar országnak, s' a' hozzá kapcsolt Tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben*. 1–6. köt. Trattner Károly ny. Pesten.
- GECSÉNYI L. (1978): Győr megye gazdasági-társadalmi helyzetének néhány kérdése a XVII–XVIII. század fordulóján. Arabona Évkönyv 19–20. köt. Győr.
- GYÖRFFY GY. (1985): *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*. II. köt. Akadémiai Kiadó, Budapest. 133. old.
- GYÖRFFY GY. (1987): *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*. III. köt. Akadémiai Kiadó, Budapest. 564–571. old.
- JURJEVICH J. (1825): *Theoria Statisticae Zagrabiae*. Kézirat.
- KÍGYÓSI A. (1998): A magyarországi helységnévtárak története. *Statisztikai Szemle*, 76. évf. 12. sz. 1028–1042. old.
- KOVACSICS J. (1955): A területszervezés kérdései. *Allam és igazgatás*. 1. sz.
- KOVACSICS J. (1977): A közigazgatás statisztikája és organometriája. Tankönyvkiadó. Budapest.
- KOVACSICS J. (1996): A határokon átnyúló régió szerepe a pusztuló falvakban. *Demográfia*, 39. évf. 4. sz. 291–332. old.
- KOVACSICS J. (2001): Nemzeti kulturális örökségünk a helységnév. *Falu, város, régió*, 44. évf. 5. sz. 3–5. old.
- KOVACSICS J. (szerk.) (1997): *Magyarország történeti demográfiája (896–1995)*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- LENGYEL A. (1944): *Pusztult falvak, eltűnt helynevek Győr megyében (1000–1711)*. Győr városa. Győr.
- Lexicon universorum regni Hungariae. Locorum populosorum anno 1773. officiose coniectum*, Budapestini, 1920. Kézirat. (Magyarország helységeinek 1773-ban készült hivatalos összeírása, Budapest. 1920.)
- NAGY, L. (1828): *Notitiae politico-geographicae inlyti Regni Hungariae*. Tom 1., 2. Buda.
- MAJOR P. (1878): *Moson megye monographiája*. Nyomatott Cseh Sándornál. Magyaróvár.
- MARKÓ P. (2002): A nemzeti identitás és az Alpok-Adria Munkaközösség szerepe az egységesülő Európában. *Vasi Szemle*, VI. évf. 4. sz. 428–430. old.
- ORLICSEK J. (1964): A Központi Statisztikai Hivatal helységnévtár-szerkesztő tevékenysége. *Statisztikai Szemle*, 42. évf. 6. sz. 519–530. old.
- THIRRING G. (1931): Sopron népességének fejlődése és összetétele. *Magyar Statisztikai Szemle*, 7. évf. 5. sz. 407–453. old.
- THIRRING G. (1939): *Sopron városa a 18. században*. Sopron sz. kir. város kiadása. Sopron.

SUMMARY

The study gives an overview on the Historical Statistical Local Register, about 19 counties of Hungary, published by the Hungarian Central Statistical Office based on the Győr – Sopron – Moson county volume. The author follows the development of the regional, population and administrative relations of the county from the Árpád-period till now. It especially stresses the introduction of the county Moson (cancelled after Trianon) and of the county of Sopron being independent until 1950. The paper also presents the ethnical division of the villages later annexed to Austria and Czechoslovakia. Following the introduction of the formation of the Győr – Moson – Sopron county the study summarises those conclusions which can cause misunderstandings in the statistical publications because of regional annexations, village unifications.

The final part of the paper deals with the addressing of territories such as the ethnical names and the problems of the future recording of the memory of the villages destroyed during the Turkish occupation. It states that the administration of place-names' records gains importance both in practical and scientific aspects.

BESZÉLGETÉS VITA LÁSZLÓVAL

Vita László 57 éves, a Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem (BKÁE) Statisztika tanszékének vezetője. Egyetemi tanulmányait a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem terv-matematika szakán végezte, ahol már igen korán eljegyezte magát a statisztikával: harmadéves hallgató korától demonstrátorként részt vett a Statisztika tanszék oktató- és kutatómunkájában. Az egyetem elvégzése után a Központi Statisztikai Hivatalban (KSH) kezdett dolgozni, de mindvégig megtartotta kapcsolatát az oktatással. 1972-ben egyéves ösztöndíjat nyert el az Egyesült Államokba, ahol egyebek közt *Blalock* professzor műhelyében ismerkedett a szociológia és társadalomkutatás legkorszerűbb statisztikai eszköztárával. A KSH-t követően a Tervgazdasági Intézet kutatója lett, ahol ugyancsak statisztikai témákkal foglalkozott. A lakossági jövedelmek statisztikájával és eloszlásával foglalkozó kandidátusi értekezését 1985-ben védte meg. 1982-től a Statisztika tanszék főállású oktatója, 1987-től egyetemi docens, majd 1993-tól egyetemi tanár. 1992-ben nevezték ki a Statisztika tanszék vezetőjévé, mely tisztséget jelenleg is viseli. Tagja a Magyar Statisztikai Társaságnak (MST), az MTA Statisztikai Bizottságának és a Nemzetközi Statisztikai Intézetnek (ISI). Az akadémiai bizottságban titkárként, majd alelnökként, az ISI-ben pedig egy cikluson át vezetőségi tagként tevékenykedett.

Vita Lászlóval mint a statisztika oktatásban meghatározó szerepet betöltő tanszék vezetőjével a statisztika oktatásának időszerű kérdéseiről beszélgettünk.

Kezdjük az alapokkal, a statisztikának a közoktatásban elfoglalt helyével. Tudom, hogy ez nem az Ön szakterülete, ám nyilván van véleménye róla.

Úgy gondolom, hogy a statisztika alapjainak ismerete, elsősorban az adatok olvasásának, megértésének képessége manapság szinte mindenki számára nélkülözhetetlen, ezért annak elsajátíttatását már igen korán, akár az általános iskolában meg kell kezdeni. Örvedetes, hogy a Nemzeti Alaptantervben (NAT) és a helyi tantervek és a NAT között kapcsolatot teremtő kerettantervben egyaránt megjelen-

nek a statisztika bizonyos elemei, jóllehet nem önállóan, hanem a matematika és a társadalomismeret műveltségi területek részeként. Félő ugyanakkor, hogy a statisztikai alapismereteket arra nem mindig kellően felkészített matematika- és történelemtanárok tanítják. Azt azonban mindenképpen sajnálatosnak tartom, hogy a NAT és a kerettanterv kidolgozásakor ebben a kérdésben nem konzultáltak a statisztikus szakmával, amit szerintem leginkább az MTA Statisztikai Bizottsága képvisel. Így fennáll annak veszélye, hogy a statisztikának nem a legalapvetőbb és a legfontosabb elemei jelennek meg a közoktatásban.

Korábban a közgazdasági és kereskedelmi szakközépiskolákban a statisztika önálló, meglehetősen nagy súlyú tárgyként szerepelt. Ma már azonban a legtöbb he-

lyen csak egy komplex gazdasági tárgy részeként, erősen redukáltan van jelen. Ugyanakkor a jelenlegi helyzetnek új – pozitív – vonása az, hogy elsősorban az ún. postsecondary képzés keretében többféle fajta és szintű statisztikai képzés is létezik. A középiskolai és főiskolai képzés között elhelyezkedő kétéves akkreditált iskola-rendszerű felsőfokú szakképzésben például többfajta statisztikai szak is megtalálható. Ezek szakmai színvonalát egy-egy felsőfokú intézmény garantálja. Mindemellett a közép- és felsőoktatás között számos más, statisztikai profilú tanfolyam, képzés jelenik meg. Sajnos ezek mára már jószerivel áttekinthetetlenek, és programjaik nemegyszer a minimálisan szükséges koordinációt is nélkülözik.

Térjünk át a felsőoktatásra! Egyetért Ön azzal a nézettel, miszerint a felsőoktatásban még a mainál is szélesebb körben kellene oktatni statisztikát, jóllehet tudjuk, hogy ezen a téren az utóbbi évtizedben nagy fejlődés következett be?

Tökéletesen, sőt úgy is fogalmazhatnék, hogy minden főiskolai és egyetemi szakon kellene valamiféle statisztikát oktatni. A mai, információktól áthatott világot egyszerűen nem lehet se megismerni, se megérteni, ha valaki nem tudja, legalább alapfokon olvasni és értelmezni a különféle statisztikai adatokat, mutatókat, ábrákat, táblázatokat, s nincs tisztában azzal, hogy hol lehet hozzájutni az alapvető statisztikai információkhoz. Valóban nem igen tudnék olyan területet mondani, ahol erre ne lenne szükség. Természetesen az egyes intézményekben oktatott anyagok tartalmának, terjedelmének, mélységének erősen differenciálnak kell lennie, és mindig igazodnia kell az adott szakterület igényeihez. Kiváltképp fontosnak érzem ezt a gazdasági felsőoktatásban, ahol a statisztika kulcs-

fontosságú tárgy. Egy néhány évvel ezelőtt végzett felmérés szerint ez a sokszínűség a magyar statisztikai felsőoktatásban fenn is áll. Ugyanezen felmérés szerint azonban a felsőoktatásban tanuló diákoknak csak mintegy egyhatoda részesül valamiféle statisztikai képzésben, ami roppant kevés.

Véleménye szerint mi a fő akadálya annak, hogy az oktatás ilyen irányú kiterjesztése megvalósuljon?

Mindenek előtt szemléleti akadályokról beszélhetünk, hiszen sok területen még ma sem ismerték fel a statisztika kiemelkedő fontosságát az új gazdaságban és társadalomban. A gazdasági felsőoktatásban azonban a statisztika szerencsére már elfoglalta az őt méltán megillető helyet a tantervekben.

A továbblépés útjában sok akadály van. Ezek mindegyikét nem áll módomban itt elemezni, de az egyik akadályra mindenképpen utalni szeretnék. Ez pedig az oktatóhiány. A már említett felmérés tanúsága szerint az egyes egyetemeken, főiskolákon főként közgazdászok, matematikusok, mérnökök, vagy jogászok oktatják a statisztikát. A felmérésből emellett még az is kitűnt, hogy az oktatók között egészségtelenül alacsony a fiatalok aránya, s attól tartok, hogy ebben a tekintetben azóta sincs változás. Tudomásom szerint az is gyakori, hogy a statisztika oktatását nem főállású oktatókra bízzák. Ez égetően szükségessé teszi az oktatói utánpótlásról való gondoskodást. Többek között ezt a célt próbálják szolgálni a tanszékünk által gondozott alkalmazott statisztika fő- és mellékszakirányok is, melyek mind elméleti, mind gyakorlati szempontból lényegesen elmélyítik, illetve kiegészítik a közgazdászhallgatók alapozó képzésben szerzett statisztikai ismereteit. Sajnos azonban ezek ma nem elég vonzóak a hallgatók szá-

mára, s különösen nem az az egyetemi oktatói pálya. Remélem, hogy e tekintetben lassú javulás következik be, nem utolsósorban az oktatói fizetések mostani, s remélhetőleg a jövőben is folytatódó emelésének hatására. Emellett azonban – mint arra később még visszatérek – természetesen az is elengedhetetlen, hogy az adott szakirányok tanterve és tárgy kínálata egyre korszerűbbé és vonzóbbá váljék.

Megítélésem szerint a statisztika felsőoktatáson belüli további terjedését és a statisztika-oktatás hatékonyságának emelését az is jól szolgálja, ha megalakulna a felsőoktatásban statisztikát oktatók valamilyen szakmai testülete, melynek keretében rendszeressé válhatna az oktatók közötti tapasztalat- és eszmecsere. Egyértelműen erről győznek meg a kollégákkal folytatott beszélgetések és saját nemzetközi tapasztalataim is. Az ISI-nek például van egy külön statisztikaoktatási szekciója, amely két évente konferenciákat rendez. E konferenciák nagyon jól és hatékonyan szolgálják a statisztikaoktatás ügyét. Ilyen szakmai összefüggésre azonban már nálunk is volt példa a 80-as évek második felében, amikor *Nyitrai Ferencné dr.*, a KSH akkori elnöke, szakmai eszmecsere-re hívta össze a felsőoktatásban tevékenykedő statisztika-oktatókat. Most újból időszerű lenne ennek megismétlése és rendszeressé tétele valamilyen formában. Talán célszerű lenne, ha a hosszú szünet után, a KSH elnöke hívná össze az oktatókat, mert így e kezdeményezés kellő súlyt kapna. Ezen az összefüggés után már – többek között – meg lehetne találni a rendszeres folytatás alkalmas módját is. Ennek jó keretétül szolgálhatna például az Magyar Statisztikai Társaság is.

A statisztika oktatásának alapanyaga jőszerűen nemzetközileg hallgatólágon elfogadott standard. Ezért beszéljünk in-

kább egy kicsit az oktatás módszereiről, technikájáról!

A statisztika oktatásának talán egyik legérdekesebb kérdése az, hogy mennyire és hogyan kapcsoljuk be az oktatásba a számítástechnikát, az informatikát. Most nem a saját oktatásunkról beszélek, arról később majd külön ejtek néhány szót. Általánosságban elmondható, hogy manapság a statisztika oktatása aligha képzelhető el számítógépes környezet nélkül, hiszen az adatelemzés, a különféle módszerek hasznának azonnali kézzelfogható megtapasztalása, vagy akár egyes elméleti állítások szimulációs demonstrálása mind megköveteli az intenzív számítógép-használatot. Azt azonban látni kell, hogy a számítógépes oktatás, ha azt komolyan és magas szinten akarjuk végezni, felettébb munkaigényes. Ahhoz, hogy jó és valóban értékes számítógépes órákat tartsunk, sok előkészítő munkára van szükség, és egy oktató legfeljebb ha egy 20 fős csoportot tud egyszerre oktatni. Ha pedig belegondolunk abba, hogy a hallgató-oktatóarány milyen radikálisan megnőtt az utóbbi években, akkor megértjük a nehézségeket. Ezt a problémát sokhelyütt úgy hidalják át, hogy a statisztikát valamilyen adatkezelő programcsomag (többnyire az EXCEL) alkalmazásaként tanítják. Sajnos ennek az a hátulütője, hogy a technika mögött gyakran éppen a lényeg sikkad el, a statisztikai gondolkodás és szemlélet. Holott a statisztika jóval több, mint az egér mozgatása és a kattintgatás!

Azt hiszem, nem árulunk el titkot, ha megemlítjük, hogy a BKÁE Statisztika tanszékén sem sikerült e téren megtalálni a helyes arányokat.

Ez sajnos igaz. De ha már ez szóba került, szívesen beszélnék kicsit részletesebben

ben is saját tanszékünk eredményeiről és problémáiról, hiszen ezeket első kézből ismerem, s talán ez esettanulmányként is szolgálhat az általánosításhoz.

Rendben van. Beszéljünk hát a BKÁE Statisztika tanszékéről, hiszen még mindig ez az ország legnagyobb statisztikai tanszéke, és bár központi szerepe az egyre sokasodó vetélytársak közepette csökken, még mindig van egyfajta bázisintézmény szerepe.

Igen, így van. A mi tanszékünk, amellett, hogy ellátja a BKÁE egyre növekvő és differenciálódó igényeit, minden bizonnyal kisugárzással van a más, hasonló profilú intézményekben folyó statisztikaoktatásra. Nem hivatalosan deklarált, hanem informális kapcsolatokra, hatásokra gondolok: a különböző statisztikai tanszékeken gyakran oktatnak a mi munkatársaink is, az ott oktatók egy jelentős része a mi tanszékünkön kezdte pályafutását vagy legalábbis itt tanulta a szakmát, tankönyveinket, oktatási segédleteinket széles körben használják, illetőleg egy sor saját jegyzet, könyv alapját képezik. Ez örömmel tölt el bennünket, ám tisztában vagyunk azzal, hogy ez egyben nagy felelősség is, hiszen ha mi hibázunk, annak számos „tovagyűrűző” hatása lehet.

Mi mondható az oktatás tartalmáról?

Alapoktatásunk, amelyik minden közgazdászhallgató számára kötelező, eléri, sőt inkább meghaladja a nemzetközi standardokat. A szokásos témák mellett súlyt helyezünk arra, hogy hallgatóink már az alapozó statisztika keretein belül megkapják a legszükségesebb gazdaságstatisztikai ismereteket is. Így nemzetközi viszonylatban a szokásosnál nagyobb súlyt adunk az indexszámítás elméletének és alkalmazá-

sának (árollók, deflálás, GDP-számítás és a GDP indexei, nemzetközi összehasonlítások módszerei), az időszerelemzés egyszerűbb módszereinek, valamint a reprezentatív mintavétel kérdéseinek (minta tervezése, nemválaszolások, hiányzó adatok pótlása). Ezek a témák általában nem szerepelnek más országok statisztikai alapoktatásában. Emellett azt is el kell mondanom, hogy bár alapvetően nem matematikai megközelítést alkalmazunk, hiszen a formulákat nem vezetjük le, formálisan nem diszkutáljuk, mindig arra törekszünk, hogy mégse pusztán receptkönyvet adjunk, hanem megismertessük a hallgatókkal az egyes módszerek, eljárások, formulák logikáját, működését, azaz nemcsak a hogyan, de a miért kérdésre is választ próbálunk adni.

Míg tehát, nyugodtan állíthatom, hogy az alapozó képzésben oktatásunk világszínvonalú, korántsem mondható ez el a felsőági (graduate) és kiváltképp nem a továbbképző (postgraduate) kurzusainkról. Minden évben visszatérő gondot okoz az, hogy az alkalmazott statisztika szakirányra van-e elegendő jelentkező, ennek függvényében a képzés egyáltalán beindulhat-e, s ha igen, akkor milyen tárgykínálattal. Sajnos ezek a felsőági tárgyak nem minden esetben eléggé kiérlelték, s néha bizonyos, más tanszékek által meghirdetett tárgyakal való átfedésektől sem teljesen mentesek. Ennek oka részben a tartósan bizonytalan helyzet, részben pedig a tanszék oktatóinak az alapoktatással való túlterheltsége. Ezért az alapoktatás tananyagainak nemrég befejezett megújítása után a jövőben e képzések tananyagainak korszerűsítésére és vonzóvá tételére kell koncentrálni erőfeszítéseinket. Ehhez azonban elengedhetetlen lenne a tanszék megerősítése néhány fiatal, elkötelezett oktatóval. Remélem, hogy erre módunk is lesz a közeljövőben.

Ez már átvezet az oktatás technikai kérdéseire. Hogyan tudják kezelni a megnövekedett hallgatói állományt?

Nehezen. Mint ismeretes, az induló évfolyamok létszáma az utóbbi években közel 1000 főre nőtt, és ennek a nagy hallgatótömegnek kell két féléven át előadásokat, gyakorlatokat és vizsgákat szervezni. Ez nagyon nagy terhet ró a tanszékre, azt is mondhatnám, hogy az alapoktatás erőnk döntő részét leköti. Ilyen körülmények közt nagyon nehéz a korszerűbb oktatási formákra váltani, pedig ez egyre elkerülhetetlenebb. Alapoktatásunkban nem szerepel számítógépes gyakorlat, ez pedig manapság már anakronizmus. Eddig a munkaerőkorlátok mellett az is nehézséget okozott, hogy nem volt elegendő számú gép a tömegoktatáshoz. Most, az ún. Sóház épületének felújítása után közel 400 munkaállomás áll ilyen célokra rendelkezésre, ami ezt már lehetővé tenné. Szerencsére a tavaly életbe lépett tantervi reform részben ellensúlyozza a számítógépes gyakorlatok bevezetéséhez hiányzó tanszéki oktatókapacitást. A tantervi reform ugyanis az elmúlt tanévtől kezdve az első és a negyedik félévre csoportosította át az alapozó statisztika oktatását. Ebben a rendszerben az első félévben a hallgatók a leíró statisztika és az indexszámítás elemeivel ismerkednek meg, a negyedik félévben pedig az indukzív statisztika legfontosabb eszközeit tanulmányozzák. Ez lehetőséget ad arra, hogy már a második és a harmadik félévben oktatott szak- és módszertani tárgyak is építsenek a hallgatók statisztika tudására. Az is elérhető továbbá, hogy az informatika keretében az EXCEL programcsomag oktatását jórészt statisztikai feladatokon keresztül valósítsák meg. Ennek többszörös haszna van: a hallgatókban az eddiginél jobban rögzülnek a statisztikai ismeretek, a hallgatók már korán megismerik a sta-

tisztikai eszköztár hasznát, s nem utolsósorban tanszékünk mentesül a gépes oktatás részünkről jelenleg megoldhatatlannak látszó feladatai alól.

Oktatásunk további kényes pontja az, hogy a statisztika még nem épült be kellően a felsőéven oktatott szaktárgyakba, ami óhatatlanul a statisztikai ismeretek elfelejtésével jár. Erre a megoldás csak az lehetne, ha más tanszéki kollégáink egyre inkább építenének a hallgatók első két évben szerzett statisztikai ismereteire. Ez egyes esetekben (például marketing, pénzügy, szociológia) már most is így van. E gyakorlatot azonban szinte minden más tárgyra kívánatos lenne kiterjeszteni, hiszen, mint mondtam, a statisztika alkalmazása egyre inkább átszövi a tudomány és a gyakorlat minden területét.

Az időnk és terjedelmünk véges, ezért az oktatás témáját talán lezárhatjuk. Van még olyan kérdés ezzel kapcsolatban, amiről szívesen beszélne?

Talán egy olyan kérdés van, ami nem kapcsolódik ugyan szorosan az oktatáshoz, mégis úgy érzem, szólni érdemes róla. Ez pedig a statisztikai kultúra terjesztése, közelebbről a statisztikai adatoknak és elemzési eredményeknek a széles közvéleménnyel való közérthető s egyszerűsített szakszerű közlése. Mivel ebben kitüntetett szerepük van a médiumoknak, igen fontosnak tartanám, az újságírók, riporterek, szerkesztők és más médiszakértők felvértezését az ehhez szükséges statisztikai ismeretekkel, mert az ő nem szakszerű, nemegyszer kifejezetten hibás vagy félrevezető statisztikai megnyilvánulásaik negatív hatásai szinte beláthatatlanok, s nagyban hozzájárulnak a statisztikáról és a statisztikusokról alkotott előítéletek és gyakran egyáltalán nem hízelgő kép kialakulásához. Ezt leginkább talán a felsőok

tatási intézmények továbbképző intézetei tudnák vállalni szorosan együttműködve a KSH-val.

Csak az újságírókról, riporterekről és szerkesztőkről beszélünk? Ha hallgatjuk a rádiót, nézzük a tévét vagy újságot olvassunk, szembeötlő, hogy a közélet szereplői, politikusok, honanyák és honatyák milyen gyakran használják hibásan és félreérthetően a statisztikai adatokat és fogalmakat. Őket nem kellene továbbképzésben részesíteni?

Dehogynem! Jó lenne, ha a közszereplők is részesülhetnének valamiféle statisztikai képzésben, továbbképzésben. A statisztikai kultúra terjesztésének és fejlesztésének, s ezen belül a média- és közszereplők képzésének azt kellene céloznia, hogy széles körben felismerhetővé, illetve elfogadhatatlanná váljon a statisztikai információk félremagyarázása és hozzá nem értésből vagy éppen sanda szándékból adódó, másokat megtévesztő közzététele, mert ez nem más, mint a statisztikával való visszaélés, ami megengedhetetlen. Ez pedig viszszevet oda, ahonnan elindultunk: egyetemes érdekünk a statisztika minél korábban elkezdődő és minél szélesebb körben történő oktatása.

Befejezésül kérem, szóljon valamit személyes terveiről, ambícióiról!

Tanszékvezetői kinevezésem 2005-ig szól, ezen a dátumon túl egyelőre nem gondolkodom. A hátralevő időszakban fő feladatomban azt tartom, hogy átsegítsem a tanszék az elengedhetetlen fiatalítás és a tartalmi-módszertani megújulás nehézségein. Ami legközelebbi szakmai célkitűzéseimre illeti, azon kívánok intenzíven dolgozni, hogy a gazdaságstatisztika ismét elnyerje méltó helyét az egyetemi oktatásban. Az ehhez szükséges új szemléletű gazdaságstatisztikai tan- és szakkönyvön egyik munkatársammal együtt dolgozom. Ebben a könyvben átfogó és rendszerezett tárgyalását adjuk a gazdaságstatisztika legfőbb nemzetközi szabványainak. Reméljük, hogy a könyv 2004-ben megjelenik, és hozzájárul majd a gazdaságstatisztika egyetemi tanterven belüli régi rangjának visszanyeréséhez. 2005 után? Abban reménykedem, hogy sikerül a tanszék vezetését zökkenőmentesen jó kezekbe adni, és akkor megszabadulva egy sor adminisztratív teherrel már újra „csak” a statisztikát művelhetem.

További munkájához sok sikert és jó egészséget kívánok, és köszönöm a beszélgetést.

GAZDASÁGMODELLEZÉSI SZAKÉRTŐI KONFERENCIA

A Gazdaságmodellezési Társaság (GMT) ez évben Balatonfüreden 2002. szeptember 25. és 27. között rendezte meg szokásos, immáron hetedik szakértői konferenciáját. A konferenciát *Meszéna György* egyetemi tanár (Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem – BKÁE), a GMT elnöke nyitotta meg, majd *Halm Tamás*, a Magyar Közgazdasági Társaság (MKT) főtitkára köszöntötte a résztvevőket és a fennállásának 40 éves évfordulóját ünneplő GMT-t. A találkozó ezúttal is a modellezés legszélesebben értelmezett területeit fogta át a szinte teljesen matematikai jellegű elméleti modellezési feladatoktól a köznapi életben is gyakorta felmerülő döntési problémákig. Az igen széles spektrumból ezúttal csak a statisztikához és ökonometriához kapcsolódó előadásokról ejtünk néhány szót; az előadások teljes tematikus áttekintését a *Sigma* közgazdasági-matematikai folyóirat fogja közzétenni.

Időrendben az első ilyen témájú előadást *Tarján Tamás* (Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Kutató Központ – KTK) tartotta, aki előadásában a Maddison-gazdaságok hosszú távú növekedési pályáját elemezte. A Maddison-gazdaságok azok (mára már fejlett) gazdaságok, amelyekre Maddison többé-kevésbé összehasonlítható hosszú távú időszakokat állított össze. Az előadó *Jánossy György* és *Kornai János* nyomán, megkísérelte a vizsgált országok százhusz éves növekedését egy egyszerű modellel az emberi tőke, a fejlettség és az érettség (Human capital, Advancement, Maturity – HAM) függvényében leírni.

Horváth Csilla a Groningeni Egyetem PhD-hallgatója dinamikus rendszerek elemzését végezte el idősorok és keresztmetszeti adatok kombinálása segítségével. Az előadás, melynek társszerzője *Jaap E. Wieringa* volt, a VAR modellek hátrányát kiküszöbölendő paneladatokat alkalmazását mutatta be olyan esetre, amelyben az időbeli megfigyelések gyakorlatilag korlátlanul növelhetők, ám térben csak kevés megfigyelési egység áll rendelkezésünkre. (Jelleg-

zetesen ilyen feladat adódik áruházcsoportok marketingelemzésekor, amikor a heti vagy akár napi sűrűségű megfigyelések csak néhány, kisszámú áruházzal kombinálhatók.) Az előadás elsősorban az ilyen esetekben alkalmazható ökonometriai technikákat tekintette át.

Az első munkanap talán legnagyobb érdeklődést kiváltó előadását *Dombi József* (Adixo Kft.) tartotta Kvantitatív információk modellezése címmel. A szerző, aki professzionális szoftveres, azt mutatta be, hogy miként lehet a számítógép adta lehetőségekkel az eddigieknél lényegesen jobban kihasználva láthatóvá tenni nagy adatbázisok szerkezetét, sokdimenziós feladatokat vagy éppen a tőzsde napi ingadozásait. Bemutatójában szerepelt egy mozgatható ábrázolás, amely egy gépkocsi-értékesítés sokrétű feladatához kapcsolódott. Egy igen érdekes, Bolyai-féle felületen történő ábrázolás segítségével egy vállalat számviteli összefüggéseit kívánta könnyen áttekinthetővé tenni a szerző, egy mozgó ábra segítségével pedig folyamatában mutatta be az egyes értékpapírok forgalmának és árának tőzsdei ingadozásait, a mozgások dinamikus kapcsolatát.

Egy másik szekcióban ugyancsak *Dombi József* az adatösszefüggések vizsgálatának egyes statisztikai elméleti kérdéseit elemezte. A manapság kifejlődő eszköztárra (fuzzy elmélet, neurális háló, tanuló algoritmusok) támaszkodva, az asszociációs sztochasztikus kapcsolat jellemzésének új mutató típusát dolgozta ki. Ez az eljárás nagy adatbázisokon is gyors és az összefüggések jellegéről azonnali információt eredményez.

A konferencián külön szekcióban jelentkeztek a Magyar Nemzeti Bank (MNB) kutatói, akik közül ketten statisztikai-ökonometriai modellt mutattak be. *Várpalotai Viktor* a fogyasztói árindex előrejelzéséhez készített modellt, amely elsősorban a költségelemek hatása begyűrűződésének leírására épít. Tételen vizsgálta az egyes elemek súlyát, jellegét, a hatás begyűrűződésének időbeli lefolyását; mindezt ökonometriai technikákkal, egyebek között osztott

késleltetésű modellelemekkel. A költségelemek mellett a modell figyelembe veszi a termelékenység, valamint a szabályozórendszer egyes elemeinek változását is. A számszerűsített modell empirikusan jó előrejelzési tulajdonságokat mutatott, és ennek alapján a szerző annak a reményének adott hangot, hogy a jövőben a modell számítási eredményeit az eddigieknél nagyobb súllyal veszik figyelembe az MNB inflációs prognózisainak kialakítása során.

Darvas Zsolt előadása az árfolyamváltozásoknak az inflációra gyakorolt hatásait vizsgálta négy EU-tagságra pályázó ország (Csehország, Lengyelország, Magyarország, Szlovénia) példáján. A feladat nehézségét az adta meg, hogy egyrészt az árfolyam-begyűrűzés intenzitása időben és térben változó, másrészt a megfigyelt országok jelentős strukturális változásokon mentek keresztül a vizsgált periódusban, ami egyben azt is jelentette, hogy esetenként az árfolyam-begyűrűzésre közvetlenül ható tényezők is változtak (például árfolyamrendszerek megváltozása). Ezért a szerző mindezeket a nehézségeket egy változó paraméterű, a Kalman-szűrőre támaszkodó modell segítségével kísérte meg leküzdeni.

Sajátos helyet foglal el ebben a sorban *Pitlik László* (Szegei Egyetem) és szerzőtársainak munkája, amely a magyar mezőgazdaság információs hátterét vizsgálta. Az előadás legjelentősebb mondanivalója az volt, hogy súlyos számszaki ellentmondások vannak a legegyszerűbb, mezőgazdaságra vonatkozó adatokban is, ami megnehezíti, hacsak nem teszi teljesen lehetetlenné a modellezést. Az előadó megítélése szerint ezek az ellentmondások még hangsúlyozottabban vannak meg a magyar mezőgazdaságra vonatkozó, nemzetközi publikálású adatbázisokban.

A konferencián külön szekciót szenteltek a rendezők a tisztán statisztikai jellegű modellezés kérdéseinek, melyben először *Armai Zsolt és Ligeti Csák* (Postabank és Takarékpénztár) közös munkáját mutatták be. A modell sokváltozós statisztikai módszerek, elsősorban diszkriminancia-analízis segítségével vizsgálta, hogy a fedezet nélküli lakossági hitelek esetén melyek azok a kockázati tényezők, amelyeket egy hitelezőnek kiváltképp figyelembe kell vennie. Az eredmények értékeléséhez, a modell érvényességének teszteléséhez több különböző megközelítés szintézisére és különféle kontrollvizsgálatokra volt szükség.

Kovács Erzsébet, a BKÁE docense arra a kérdésre kereste a választ, hogy a fejlett országokban képződő nyugdíjalapokat hol kell befektetni ahhoz, hogy magasabb hozamokat lehessen elérni. Az általános közfelfogás és elméleti megfontolások azt diktálnák, hogy ezeket az alapokat egyrészt gyorsan

fejlődő, másrészt lehetőleg kis kockázatot hordozó országokba kell kihelyezni. Az előadás a többváltozós statisztika eszköztárának sokoldalú alkalmazásával sem tudott egyértelmű eredményre jutni a tendenciák megítélésében. Negatív eredménye ellenére, miszerint az alapok fejlődő országokba való kihelyezése nem oldja meg a fejlett országok öregedő népességéből adódó gondokat, egy sor érdekes, és más vizsgálatokban sikerrel alkalmazható részeredményt ismertett a szerző.

Mihályffy László (Központi Statisztikai Hivatal – KSH) előadásában a KSH mintákon alapuló felvételei elemzésének egyes kérdéseivel foglalkozott. A megoldandó probléma az volt, hogy a kalibrált becslések esetén a közvetlen és a hányados típusú értékösszeg-becslések varianciája (melyet jackknifemódszerezrel becsült a szerző) között a vizsgált esetek nagy részében olyan nagyságrendi reláció állt fenn, miszerint az összetett becslés bizonyult az esetek nagy részében pontosabbnak (kisebb becsült mintavételi variancia). Az előadás megmutatta, hogy ennek az eredménynek melyek a szükséges feltételei és mik a következményei. A problémát és eredményeit a szerző a munkaerő-felvétel munkanélküliségi adatain keresztül mutatta be.

A konferencia, a szűkebb szakmai programok mellett, a modellező szakma kötetlen találkozója is volt. Ennek talán legjelesebb megnyilvánulása az a kerekasztal-beszélgetés volt, amelyet a GMT, illetve annak elődje az MKT Matematikai-közgazdasági szakosztálya megalakulásának 40. évfordulója megünneplésére szerveztek. A kerekasztal-beszélgetést Meszéna György vezette, és bevezetőjében a tervmatematika szak megalakulásának eseményeit idézte fel. Ezt követően a hozzászólók, a társaság alapító tagjai (*Augusztinovics Mária, Bod Péter, Szép Jenő*) elmondták emlékeiket azokról az időkről, amikor meg kellett küzdeni a matematikai módszerek alkalmazásának szakmai és politikai elismertetéséért. *Martos Béla*, aki hosszú időn keresztül a *Sigma* főszerkesztője volt, a lap megindításának körülményeiről beszélt, és beszámolt annak történetéről. Ezt követően a jelenlegi főszerkesztő, *Vörös József* (Pécsi Tudományegyetem – PTE) mondott néhány szót a folyóirat jelenéről, jövőjéről, nehézségeiről és eredményeiről. A beszélgetés során *Hulyák Katalin*, a modellezés sikertörténetén belül nem hallgatta el azokat a kellemetlen eseményeket, amelyek egykor az ökonometriát és az azzal foglalkozókat érintették. Saját életpályáján keresztül mutatta be az egyes ökonometriai műhelyek tevékenységét és ismétlődő kálváriáját.

A konferencia adott alkalmat arra, hogy átadják a GMT által 2000-ben alapított Kerekó Béla-díjat,

melyet ebben az évben *Hunyadi László*, a BKÁE Statisztika tanszékének tanára, a *Statisztikai Szemle* főszerkesztője vehetett át ünnepélyes keretek között a GMT elnökétől. Ugyancsak ez alkalommal jelentkezett egy új szakmai csoportosulás, a Gazdaságinformatikai Kutatási és Oktatási Fórum, melyet egyik vezetőségi tagja, *Raffai Mária* (Széchenyi István Egyetem) mutatott be.

Végezetül szólni kell arról, hogy a GMT ez évi konferenciájának szervezői teendőit ezúttal is a Ligeti Csák vezette szervezőbizottság látta el, a már megszokott igen magas színvonalon. Szerencsés volt

a helyszín megválasztása, jól szervezettek voltak a szekcióülések, kitűnő volt az ellátás és színvonalas kulturális élményt nyújtott az orgonahangversennyel egybekötött tihanyi kirándulás. Már sokszor leírtuk, de nem árt ismételni, hogy ezek, a szakmai munkához csak távolról kötődő kérdések valójában igen lényegesek egy konferencia sikerét és általános hangulatát, légkörét tekintve. Ezúttal mind a szakmai, mind pedig a szervezési színvonal magas volt, ezért minden szempontból kellemes és sikeres találkozó élményével gazdagodtunk.

H. L.

MAGYAR SZAKIRODALOM

HUNYADI LÁSZLÓ – VITA LÁSZLÓ:

STATISZTIKA KÖZGAZDÁSZOKNAK

Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 2002. 770 old.

A könyv a „Statisztikai módszerek a társadalmi és gazdasági elemzésekben” c. sorozatban jelent meg, tartalma és felhasználhatósága azonban túlmutat a sorozat keretein. Módszertani alaptankönyv a közgazdászok részét vevők számára, de szakkönyvként kiinduló alapokat jelenthet a statisztikai módszereket a társadalmi-gazdasági környezet bármely területén alkalmazó szakembereknek.

A könyv végigvezeti az olvasót a statisztikai módszertan elemein a legegyszerűbb leíró statisztikai módszerektől kezdve a matematikai statisztikai módszerekig.

Az 1. *Alapfogalmak* című fejezet gyakorlati példákon keresztül szól a statisztika mibenlétéről, legfontosabb fogalmairól. Az ismérvek és a mérési skálák együtt tárgyalása felhívja a figyelmet arra, hogy a különböző ismérvfajták, illetve mérési szintek más-más elemzést tesznek lehetővé. Foglalkoznak a szerzők az adatszerzés nehézségeivel és az adathasznosítás módjaival is. A statisztikai alpműveletek között megismerkedhetünk a sokaság pontos definiálásának problémáival, a viszonyszámok használatával és a grafikus ábrázolás céljával, alapelveivel, valamint formáival.

A 2. *Információsűrités eszközei* fejezetcím mögött a statisztikai módszertan általános törekvése húzódik meg, azaz, hogy az adatgyűjtés eredményeként keletkező tömeges adathalmaz informálódásra még nem alkalmas, a nagy adattömeg eredeti formájában áttekinthetetlen. Az adathalmaz rendezésében kitüntetett szerepet kap a mennyiségi ismérték szerinti osztályozás. Végigjárhatjuk az információ-

tömörítés teljes útját a csoportosítástól, a mennyiségi sor különböző típusainak felépítésén át, a kvantilis értékekig és a grafikus ábrázolásig. A következőkben a gyakorisági eloszlások jellegzetességének bemutatása épít a valószínűség-számításból ismert különféle valószínűség-eloszlásokra és azok jellemzőire. Ugyanakkor empirikus adatokon keresztül, a statisztika tudományában szokásos jelölésrendszernek megfelelően vezeti végig az olvasót a helyzetmutatókon, a szóródási mutatókon, a koncentráció elemzésének lehetőségein, míg végül eljut az alakmutatókig. Ebbe a komplex szemléletmódba illetve a számtani átlag mellett megismerkedhetünk az egyéb átlagfajtákkal, a középértékek közötti választás dilemmájával, valamint a momentumok módszerével is. A heterogén összetételű sokaságokat részekre is bonthatjuk, mivel az egyes részekre kapott elemzési eredmények, s főleg azok egymással való összevetése újabb értékes információt adhat a vizsgált jelenségről.

Módszertanilag ezekhez az információkhoz a rész- és összetett viszonyszámok, illetve a rész- és fő-átlagok segítségével juthatunk, amelyekre építve közvetlenül megismerkedhetünk a szórásnégyzet összetevőkre bontásával. Csak ezt követően kerül sor a sokaság több ismérték szerinti vizsgálatára és az ismérvek közötti sztochasztikus kapcsolat elemzésére. Az aszociáció és a vegyes kapcsolat vizsgálata a hagyományos szemléletben történik, a korreláció vizsgálatánál azonban már itt megismerkedünk a szorossági mérőszámok mellett, a kapcsolat természetét leíró regressziófüggvénnyel és a legkisebb négyzetek módszerével történő paraméterbecsléssel is.

Az *Összehasonlítás standardizálással és indexszámítással* című 3. fejezet a különböző sokaságok térben és időben való összehasonlításával foglalkozik. A tényszerű összevetést kibővítve az eltérések okaira is keresve a választ, egymással összehasonlít

ható adatokat, mutatószámokat oly módon vehetünk egybe, hogy bizonyos feltevésekkel, csakis a bennünket érdeklő szempontból tesszük különbözővé azokat. Így kereshetjük az összefüggéseket a tényleges adatok, mutatószámok és a különféle feltevések érvényesítése mellett számított fiktív adatok, mutatószámok összehasonlításával kapott eredmények között. A standardizálás módszerével megismerhetjük a különbségfelbontás lehetőségeit és a standardizáláson alapuló indexeket. Szorosan ehhez a témakörhöz kapcsolva, újszerű megközelítésben, ebben a részben ismerkedhetünk meg az érték-, az ár- és a volumenindexekkel is. Ez lehetővé teszi a gyakorlati, gazdaságstatisztikai alkalmazások bemutatása mellett a két indexkör, a főátlag-, részátlag- és összetételhatás-indexek, valamint az érték-, ár- és volumenindexek, közvetlen összekapcsolását is.

A *Mintavétel* című 4. fejezet átvezet a leíró statisztikából a következtető statisztikába. Felvázolja az adatokhoz jutás nehézségeit és hangsúlyozza a reprezentatív mintavétel szerepét a statisztikai munkában. Foglalkozik a mintavétel megszervezésének és gyakorlati lebonyolításának kérdéseivel is. Mindezek mellett elméletileg megalapozza a véletlen minta jellemzését és a mintajellemzők fontosabb tulajdonságait. Ezt követően részletesen megismerkedhet az olvasó a véletlenül alapuló független, azonos eloszlású (FAE), az egyszerű véletlen (EV), a rétegezett (R), a csoportos (CS) és a többlépcsős (TL) mintával, illetve azok jellemzőivel. A nemvéletlen mintavételi eljárások ismertetéséről sem mondtak le a szerzők, tekintettel azok gyakorlati alkalmazására, de felhívják a figyelmet az általánosítás korlátaira. Az alkalmazás oldaláról közelítve a mintavételt, az egyik leglényegesebb probléma általában az adathiányos helyzet, amit legtöbbször a nemválaszolások okoznak. Ennek a problémának az áthidalására is kapunk néhány javaslatot.

A *Statisztikai becslések* című 5. fejezetben lépésről lépésre végigjárhatjuk a mintából számított mutatókból a sokasági jellemzőkre való következtetés útját. Közben megismerkedhetünk a becslési alapfogalmakkal. A becslőfüggvény tulajdonságain keresztül feltárul az olvasó előtt a becslés elméleti háttere. A pontbecslés módszerei között megtaláljuk a legkisebb négyzetek elvét, a momentumok módszerét, és a maximum likelihood becslési eljárást. Az intervallumbecslést a FAE-mintán keresztül mutatja be a tankönyv, mintegy alapesetnek tekintve azt. A FAE-minta, amelyre a klasszikus statisztikai következtetések épülnek, nagyminták esetén közelítő érvénnyel sok esetben használható, a gyakorlatban azonban ritkán fordul elő, ezért foglalkozni kell a véges sokaságból vett mintákkal és az azokból törté-

nő becslések elméletével is. Ebben az esetben számolnunk kell bizonyos speciális tulajdonságokkal, de az eltérések nem akkorák, hogy megakadályoznák e két terület egységes tárgyalását. A reprezentatív mintából történő becslési eljárásokat ebben a szemléletben a specifikumok kiemelésével mutatja be a könyv. Találkozhatunk még ebben a részben a gyakorlati statisztikai munka számára hasznos általános közelítő eljárásokkal és egyéb becslési módokkal is.

A *Hipotézisek vizsgálata* című 6. fejezetből megtudjuk, hogy amennyiben olyan típusú kérdésre keressük a választ, hogy egy mintavétel eredménye inkább alátámasztja, vagy inkább cáfolja a sokaságra előzetesen megfogalmazott állításunkat, a hipotézisvizsgálat módszereit kell alkalmaznunk. A szerzők bemutatják, hogy milyen lényeges feltételei, kellei vannak a mintavételre alapozott ellenőrzésnek; majd lépésről lépésre végigvezetik az olvasót a hipotézisvizsgálat menetén, részletesen bemutatva azok elméleti hátterét is. Különösen nagy hangsúlyt kapnak a hipotézisvizsgálat során elkövethető hibák. A statisztikai próbákat a mintanagyság szerinti csoportosításban ismerhetjük meg. Természetesen külön rendezve az egymintás, kétmintás és a több független mintás próbákat. A korábbi tananyagoktól eltérően, külön alfejezet szól a kismintás nemparaméteres próbákról, amelyben a próbákat kizárólag a próbafüggvényük természete szerint csoportosítva találhatjuk meg. Idetartozik a binomiális próba, az előjelpróba, a sorozatpróbák és a rangösszegpróba. Végezetül pedig néhány gyakorlati tanácsot is kap az olvasó a hipotézisvizsgálati eljárások elvégzéséhez.

A *Idősorok elemzése* című fejezet kiinduló gondolata, hogy olyan módszereket tartalmaz, amelyekben a sokaság és a minta elemeinek sorrendisége adott, nem felcserélhető, mivel a sorrendiség is fontos információt hordoz. Ezek általában az időben lejátszódó folyamatoknál fordulnak elő. Bonyolultság szerinti sorrendben haladva először az egyszerűbb elemzési eszközökkel, átlagokkal, viszonyszámokkal ismerkedhetünk meg, majd az idősorlemzés modelljei következnek. Két eltérő szemléletű modelleszáddal ismerkedhetünk meg: a determinisztikus és a sztochasztikus idősorlemzéssel.

A determinisztikus idősorlemzés alapelve, hogy az idősorok hosszú távon érvényesülő, eleve determinált pályát követnek. Az elemzés fő célja ebben az esetben az idősor egyes komponenseinek elkülönítése és az idősor várható alakulásának előrejelzése. A sztochasztikus idősorlemzés ezzel szemben elsődlegesen a rövid távú hatások elemzésével foglalkozik. A véletlen hatását a folyamatok szerves

alkotóelemének tekinti, ezért a véletlen változóra építve a modellezés megalapozott valószínűségi háttérrel kap. A Dekompozíciós idősormodellek I–II. című alfejezetben jellegzetesen determinisztikus modellekkel találkozhatunk, amelyek az idősorok négy fő, egymástól elkülöníthető komponensének, a trend, a szezonhatás, a ciklikus komponens és a véletlen összetevőnek számszerűsítésével foglalkoznak. A rövid távú idősorelemzés egyik elterjedt módszere a simító eljárások alkalmazása, amelyeket szemléletes példákon keresztül ismerhetünk meg. A sztochasztikus idősorelemzés legegyszerűbb és a gazdasági gyakorlatban legelterjedtebb ágát az ARMA (autoregresszív és mozgóátlagos) modellek jelentik. Ezek rövid leírása csak az érdeklődés felkeltésére szolgál.

Korreláció- és regressziószámítás a 8. fejezet címe. Ebben a részben kiteljesedik a 2. fejezetben csak felvillantott probléma a mennyiségi ismérvek közötti kapcsolat szorosságának és természetének vizsgálata, azaz a korreláció- és regressziószámítás eszköztára. A téma lehetőséget ad a korábbi módszertani ismeretek összefoglalására, szintetizálására, mivel szinte minden korábban tárgyalt módszertani elemet felhasználunk az elemzések során. Ugyanakkor a modellalkotás első lépéseit is megtesszük a regressziós modellek megfogalmazása során. Ebből a megközelítésből kiindulva az alapfogalmak pontos definiálása után a két- majd a többváltozós regressziós modellek vizsgálatával találkozhatunk. A feldolgozás során végigvonnak a becslési eljárások alkalmazása és a regressziós eredmények ellenőrzése,

valamint összefonódik a kapcsolat szorosságának mérése és a modellalkotás. Értelemszerűen idetartozik a regressziós együtthatók összefüggésének, a parciális korrelációs együtthatóknak, a minőségi ismérvek kezelésének és a multikollinearitás problémájának vizsgálata is. Végezetül pedig külön hangsúlyt kap a modellválasztás kérdése, amelyből kitekinthetünk a gazdasági-társadalmi modellezés egyéb területeire is.

A statisztika a társadalom szolgálatában című 9., zárófejezet szorosan kapcsolódik a módszertani alapkönyvhöz, amely a statisztikai információ-rendszer néhány általános kérdésével és a hivatalos statisztikai szolgálat működésének rövid leírásával foglalkozik. Befejezéséppen pedig mindehhez csatlakozik a statisztikai tevékenység etikájáról szóló rész.

A könyv módszertani alapmű. Szerkezete követi a statisztikai könyvek hagyományait, újszerű vonása azonban, hogy a szokásosnál nagyobb figyelmet fordít a gazdaságstatisztika egyes makroszintű vonatkozásaira (indexszámítás, nemzetközi összehasonlítások, a GDP-számítás egyes kérdései). A módszertani ismeretek feldolgozását pedig a fejezetek végén szereplő összefoglalók és gyakorló feladatok, valamint a kapcsolódó képletgyűjtemény segíti.

A kötetet segédanyagot tartalmazó Függelék, részletes tárgymutató, irodalomjegyzék és angol nyelvű tartalomjegyzék teszi teljessé.

(Ism.: *Sándorné Kriszt Éva*)

STATISZTIKAI HÍRADÓ

SZEMÉLYI HÍREK

Megbízás. *Helt Ferenc*, a KSH elnökhelyettese 2002. szeptember 1-jei hatállyal megbízta *Söpkéz Gusztávot* a Műszaki és Ellátási főosztályon a főosztályvezető-helyettesi feladatok ellátásával.

Elnöki dicséret. *Dr. Mellár Tamás*, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke *dr. Bánszegi Katalint*, a Jogi és Igazgatási osztály főosztályvezető-helyettesét az informatikai biztonsági szabályzatok kvalifikációs munkájáért, a hatálybaléptetés szervezéséért; *Bodo-vics Tamást*, az Informatikai főosztály főosztályvezető-helyettesét a központi adatfeldolgozó rendszerek biztonsági kockázatának feltárásáért és a működőképes szabályozás kialakításában való közreműködéséért; *Kisdi Jánost*, az Informatikai főosztály vezető főtanácsosát az Informatikai Biztonsági Projekt sikeres levezetéséért, a projektirányítási feladatok szakszerű ellátásáért; *Mogyorós Imrét*, a KSH Hajdú-Bihar Megyei Igazgatóság igazgatóját az igazgatósági informatikai biztonsági kockázatok feltárásáért és a működőképes szabályozás kialakításában való közreműködéséért; *Badó Józsefet*, a Költéségetési főosztály ny. vezető főtanácsosát a létszám- és bérgazdálkodás területén végzett kiemelke-

dő munkájáért; *dr. Dobák Dezsőt*, a Pénzügyi főosztály ny. főosztályvezető-helyettesét a közbeszerzések lebonyolításában és a Monitoring Bizottságban végzett kiemelkedő munkájáért; *Csizmazia Károlynét*, az Életszínvonal- és Emberierőforrás-statisztikai főosztály ny. osztályvezető-helyettesét 50 éves hivatali szolgálati évfordulója alkalmából, lelkiismeretes és megbízható munkájának elismeréseként; *Mészáros Geyzát*, a Társadalomstatistikai főosztály vezető főtanácsosát a nonprofit szervezetekkel kapcsolatos önálló kiadvány megjelentetésében végzett kiemelkedő és kitartó munkája elismeréseként; *Virágh Esztert*, az Összeírás-kommunikációs és Képzési osztály főtanácsosát az „Adatgyűjtés A-tól Z-ig” szakmai tanfolyam meghonosításában, valamint sikeres megrendezésében és lebonyolításában végzett odaadó munkájáért; *Krizl Józsefnét*, a KSH Tolna Megyei Igazgatóság főmunkatársát több évtizedes magas színvonalú szakmai tevékenységéért, a mezőgazdasági statisztika területén nagy felelősséggel végzett példamutató munkájáért; *Klinecz Dezsőné*, a KSH Nógrád Megyei Igazgatóság főmunkatársát három évtizedes szorgalmas és lelkiismeretes munkája, életútja elismeréseként *elnöki dicséretben* részesítette.

SZERVEZETI HÍREK – KÖZLEMÉNYEK

Újjáalakult az MTA Statisztikai Bizottsága. A Bizottság doktori tudományos fokozattal rendelkező tagjai megválasztották a szakma és a felhasználói kör PhD, illetve kandidátusi tudományos fokozattal rendelkező tagjai közül az MTA Statisztikai Bizottságának tagjait a 2002–2005 közötti ciklusra. Az új összetételű Bizottság 2002. szeptember 24-én tartotta első ülését *Nyitrai Ferencné dr.* vezetésével. A 30 fős bizottság megválasztotta tisztségviselőit az új ciklusra. Elnökké *dr. Mellár Tamást*, a Központi Statisztikai Hivatal elnökét, elnökhelyettesévé *dr.*

Belyó Pált, az ECOSTAT igazgatóját, titkárává pedig *dr. Lakatos Juditot*, a Központi Statisztikai Hivatal főosztályvezetőjét választották meg.

A Magyar Statisztikai Társaság Nemzetközi Statisztikai Szakosztálya 2002. október 9-én rendezvényt tartott az Európai Statisztikusok Értekezletének 50 éves jubileuma alkalmából, a szervezet tevékenységének és a Központi Statisztikai Hivatal nemzetközi kapcsolatainak bemutatásáról. A rendezvényen *dr. Szilágyi György* Az ENSZ-EGB Eu-

rópai Statistikusok Értekezletének 50 éve címmel, *Bálint Csabáné* A KSH Nemzetközi kapcsolatainak és az EU integrációjának aktuális kérdései címmel tartott előadást.

Jubileumi jutalmak. Közszolgálati jogviszonyban töltött idejük alapján 2002. szeptember 26-án a Központi Statisztikai Hivatal következő dolgozói részesültek jubileumi jutalomban.

40 éves szolgálatért: *Borsi Lászlóné* (Életrészt- és Emberierőforrás-statisztikai főosztály), *Dobay Katalin* (Területi és Koordinációs főosztály), *Gittlár Ferencné* (Iparstatisztikai főosztály), *dr. Kartali Jánosné* (Elnökhelyettesi titkárság), *Nyáry Lászlóné* (Iparstatisztikai főosztály), *Szecsődi Ákosné* (Szolgáltatásstatisztikai főosztály), *Varga Lászlóné* (Népszámlálási főosztály).

35 éves szolgálatért: *Bán Imre* (Szolgáltatásstatisztikai főosztály), *Dudás Ferencné* (Népesedési, Szociális és Egészségügyi Statisztikai főosztály), *dr. Frucht Józsefné* (Iparstatisztikai főosztály), *Hársfai Ferencné* (Költségvetési főosztály), *Józsa Gáborné* (Informatikai főosztály), *Kecskés Csaba* (Mezőgazdasági Statisztikai főosztály), *Nagy Lajosné* (Mezőgazdasági Statisztikai főosztály), *dr. Szabó Sarolta* (Elnöki titkárság), *Szoukup István* (Életrészt- és Emberierőforrás-statisztikai főosztály), *Vékony László* (Központi TÜK osztály).

30 éves szolgálatért: *Borbás Margit* (Életrészt- és Emberierőforrás-statisztikai főosztály), *Bruckner Józsefné* (Pénzügystatisztikai főosztály), *Dávid Pálné* (Statisztikai Mintavételi és Módszertani osztály), *Demecs Lászlóné* (Nemzeti Számlák főosztály), *Galántai Katalin* (Nemzetközi főosztály), *Győri Imrené* (Pénzügyi főosztály), *Hargitainé Bárczi Orsolya* (Iparstatisztikai főosztály), *Horváthné Miskolczi Klára* (Műszaki és Ellátási főosztály), *Hübner Endréné* (Pénzügystatisztikai főosztály), *Ivanné Mód Ágnes* (Életrészt- és Emberierőforrás-statisztikai főosztály), *Kissné Kozma Katalin* (Pénzügystatisztikai főosztály), *Mogyorósi Ferencné* (Műszaki és Ellátási főosztály), *Molnárfi Erika* (Életrészt- és Emberierőforrás-statisztikai főosztály), *Orgoványi Emília* (Informatikai főosztály), *Szemes Mária* (KSH Veszprém Megyei Igazgatóság), *Széllné Bánhegyi Rita* (Személyügyi és Oktatási osztály), *Szilárdné Barczik Katalin* (Műszaki és Ellátási főosztály), *Szitytya Ferencné* (Tájékoztatási főosztály), *Tóthné Benkő Mária* (KSH Komárom Megyei Igazgatóság), *Tóth Lászlóné* (Pénzügyi főosztály), *Végh Zoltán* (KSH Békés Megyei Igazgatóság).

25 éves szolgálatért: *Bodrogi Hedvig* (Informatikai főosztály), *Obermayer Edit* (Informatikai főosztály), *Paczári Miklósné* (Iparstatisztikai főosztály).

Krekó Béla-díj adományozása. A Gazdaságmodellezési Társaság, a gazdaságmodellezésben elért eredmények elismerésére 2000-ben alapított Krekó Béla-díjjal tüntette ki *dr. Hunyadi Lászlót*, a Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem tanárát, a *Statisztikai Szemle* főszerkesztőjét.

Dr. Csahók István (1941–2002). 2002. szeptember 6-án elhunyt *dr. Csahók István*, a KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat főigazgatója.

Pályafutását a Gazdaságkutató Intézetben kezdte tudományos kutatóként, több évig képviselte a magyar statisztikát a nemzetközi koordinációt végző KGST-titkárságon, majd 1983-tól a KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat főigazgatója volt. 1972-ben kandidátusi tudományos fokozatot szerzett, 1996-tól a Magyar Tudományos Akadémia Statisztikai Bizottságának tagja és 1997–2002 között titkára volt. Szakmai munkáját *Fényes Elek emlékéremmel* és a *KSH szolgálatáért aranygyűrűvel* ismerték el 1997-ben.

Dr. Csahók Istvánnak több írása jelent meg a *Statisztikai Szemlében*, és részt vett a Statisztikai Irodalmi Figyelő rovat szerkesztésében. Emlékét megőrizzük.

Dr. Kepecs József (1928–2002). 2002. október 10-én, 74 éves korában, elhunyt *dr. Kepecs József*, a Központi Statisztikai Hivatal ny. főosztályvezetője. Több évtizedes hivatali szolgálata során aktív részese és egyik irányítója volt az 1945 után végrehajtott valamennyi népszámlálásnak. Jó szervezőképessége, munka iránti elkötelezettsége nagyban hozzájárult az összeírások sikeres lebonyolításához.

Dr. Kepecs Józsefnek több tanulmánya jelent meg a *Statisztikai Szemlében*. Emlékét megőrizzük.

A Fényes Elek-emlékhely avatása. A 2002. augusztus 31. és szeptember 1. között tartott, VIII. Érmelléki őszi Székelyhíd c. rendezvény egyik jelentős eseménye volt a Fényes Elek-emlékhely avatása a romániai Csokalyon. A nagy magyar statisztikus lebotott szülőháza helyén kialakított emlékpark első létesítménye egy falusi ház kontúrjait szimbolizáló fal volt, melyen elhelyezték Fényes Elek emléktábláját.

Az eseményen részt vettek az erdélyi Fényes Elek Társaság tagjai, a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság, a Csokaly községi önkormányzatok és az Érmelléki Református Egyházmegye küldöttei. Jelen volt a területi RMDSZ parlamenti szenátora is. Az ünnepségen részt vevő magyar küldöttség a Központi Statisztikai Hivatal és a Magyar

Statisztikai Társaság nevében köszöntötte a megjelenőket és megkoszorúzták Fényes Elek emléktábláját. A küldöttség tagjai *Kovács János*, a KSH ny. szakfőtanácsosa, *dr. Lakatos Miklós*, a KSH főosztályvezető-helyettese és *Mogyorós Imre*, a Hajdú-Bihar Megyei Igazgatóság igazgatója voltak.

Nemzetközi konferencia a turizmusról. 2002. szeptember 25. és 27. között Budapesten tartották a 6. Nemzetközi turizmussal foglalkozó fórumot az EUROSTAT, az OECD és a Központi Statisztikai Hivatal rendezésében. Az „Átfogóbb turizmussal készült statisztikával a jobb döntéshozatalért” című rendezvény megnyitó ünnepségének elnöke *dr. Mellár Tamás*, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke volt. Az elnökségben *Enrico Giovanni*, az OECD, *Bettina Knauth*, az EUROSTAT képviselője és *Pál Béla*, a turizmusért felelős politikai államtitkár foglalt helyet.

Az első napon tartott plenáris ülés elnöke *John J. Lenon* (Egyesült Királyság) volt. A kerekasztal-megbeszélésen a turizmus fontos kérdéseivel és kulcsterületeivel foglalkoztak 2002-ben és azon túl. Ezt követően a résztvevők négy szekcióülésen folytatták munkájukat. A második napon tartott második plenáris ülés elnöke *Alain Dupeyras*, az OECD turizmus programjának vezetője volt. Az ülést ezúttal is négy szekcióülés követte. A harmadik napon tartott plenáris ülésen *H.-W. Schmidt*, az EUROSTAT képviselője elnökölt. Az ezután tartott öt szekcióülés egyikén hangzott el *Falussy Béla Puskás Lászlóval* közösen írt tanulmánya „Turizmus az időmérlegben Magyarországon” címmel.

A konferencia résztvevői számos kulturális programban is részt vettek, majd a 27-én tartott záróünnepséggel befejeződött a turizmus szakembereinek nemzetközi találkozója.

A Nemzetközi Jövedelem- és Vagyonkutató Társaság (International Association for Reserach in Income and Wealth) 2002. augusztus 19. és 23. között tartotta 27. általános konferenciáját a Stockholm közelében levő Djurönasetben. Az első napi plenáris ülésen az „Új Gazdaság” (New Economy) témájával foglalkozó előadások hangzottak el. A délutáni szekcióüléseken a szegénység mérésével és értelmezésével, valamint a negyedéves nemzeti számlákkal kapcsolatos kérdéseket vitatták meg. A következő plenáris ülések témája a megtakarítások, az aktívák és passzívák mérése volt, míg a szekcióülések résztvevői a vagyoneloszlással, illetve a nemzeti számlákkal és a monetáris politikával foglalkoztak. A konferencia napirendjén szereplő következő plenáris ülés témája az árak, a termelékenység és a fogyasztás nemzetközi összehasonlításánál tapasztalt

új fejlemények voltak. A szekcióülések egyrészt az emberi tőkével, az aktívakkal és a passzívakkal, másrészt a kormányzat szerepével, valamint a mikroszimulációval foglalkoztak. Az ún. benyújtott tanulmányokat három makro- és mikro gazdasági témákkal foglalkozó szekcióban tárgyalták meg. A negyedik szekció a 2003. évi IPC-vel (International Comparison Project of Comparison of Gross Product and Purchasing Power) kapcsolatos kérdésekkel foglalkozott.

A konferencián részt vevő magyar küldöttség tagjai *dr. Pozsonyi Pál*, a Központi Statisztikai Hivatal főosztályvezetője, *Bedekovics István*, a Központi Statisztikai Hivatal főosztályvezető-helyettese, *Élteső Ödön*, a Központi Statisztikai Hivatal ny. osztályvezetője, *dr. Szilágyi György*, a Magyar Statisztikai Társaság tiszteletbeli elnöke, *Havasi Éva*, a Központi Statisztikai Hivatal osztályvezetője és *dr. Ékes Il-dikó*, az ECOSTAT Gazdaságelemző és Informatikai Intézet osztályvezetője voltak.

Megjelent a Magyar statisztikai évkönyv 2001, a Központi Statisztikai Hivatal legátfogóbb kiadványa, mely hagyományos szerkezetben mutatja be az ország társadalmi-gazdasági helyzetének alakulását. A bevezetésként közreadott hosszú távú idősorok 40–50 év távlatában adnak képet a népesség, népmozgalom, a háztartások jövedelme és fogyasztása, a lakásépítés, a társadalombiztosítás, az egészségügy, az oktatás, a kultúra, a bűnözés, a gazdasági aktivitás, a mezőgazdaság és az ipar stb. legfőbb mutatóiról. Az ágazatonkénti részletes adatokon kívül megtalálhatók a kötetben a tárgyévi földrajzi éghajlati és közigazgatási adatok is. Külön fejezet tartalmazza a számítástechnika, a honvédelem, határőrség és rendőrség, valamint az országgyűlés adatait. A hazai eredményeket nemzetközi adatösszeállítás teszi teljessé.

A táblafejek, valamint a Függelék szövege angol nyelven is megjelent.

(Magyar statisztikai évkönyv 2001. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 2002. 1647 old.)

Külkereskedelmi statisztikai évkönyv. A 2001. évre vonatkozó külkereskedelmi statisztikai adatokat tartalmazó kiadvány az összefoglaló idősoros táblákat követően a külkereskedelmi forgalom adatait, majd a külkereskedelmi egységérték-indexeket adja közre. Ezt követően nemzetközi adatok és módszertani megjegyzések, valamint a külkereskedelmi forgalom alakulását bemutató grafikonok találhatók a kötetben. A kiadvány kétnyelvű.

(Külkereskedelmi statisztikai évkönyv. 2001. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 2002. 413 old.)

Megjelent a CANSTAT Statistical Social Bulletin új száma. Az EU-tagjelölt országok statisztikai hivatalai által szerkesztett nemzetközi kiadvány az általános jelzőszámokat követően részletesen tartalmazza a társadalmi és gazdasági mutatókat. Az angol és magyar nyelvű kötetet szójegyzék és módszertani megjegyzések egészítik ki.

(CANSTAT Statistical Bulletin 2002/1. Hungarian Central Statistical Office. Budapest. 2002. 128 old.)

A népesedési helyzetről ad képet a Népeség-tudományi Kutatóintézet Kutatási jelentések 72. kötete, mely *Valkovics Emil* utolsó, befejezetlen munkájának kollegái által történt végső formába öntése. A dolgozat annak a szándéknak megvalósulása, melynek értelmében már 1997-ben elhatározták a kutatók a legsúlyosabbnak ítélt népesedési problémák összefoglalását, jellemzését. Véleményük szerint a kötetben foglalt népesedési problémákkal kapcsolatos elemző megállapítások ma is érvényesek.

(*Tóth Pál Péter–Valkovics Emil*: Népesedési helyzetünk. KSH Népeség-tudományi Kutatóintézet Kutatási Jelentések. 72. Budapest. 2002./2. 113 old.)

Az önkormányzatok és a nonprofit szervezetek 2000. évi kapcsolatáról ad áttekintést a Társadalomstatisztikai főosztály kiadványsorozatának 34. kötete. A téma vizsgálatával első ízben 1996-ban foglalkoztak. Jelen elemzés és adattár a 2000. évről szóló újabb vizsgálat eredményeit összegzi. A főbb fejezetek: 1. az önkormányzati alapítású nonprofit szervezetek; 2. a nonprofit szervezetekkel való együttműködés a közfeladatok ellátásában; 3. a nonprofit szervezeteknek nyújtott önkormányzati támogatások; 4. a nonprofit szervezetek hozzájárulása az önkormányzatok működéséhez; 5. az együttműködési formák a városokban. A kötetet táblanyag, módszertani leírás és a Függelékben közzétett kérdőív egészíti ki

(Az önkormányzatok és a nonprofit szervezetek kapcsolata 2000. 34. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 2002. 129 old.)

A kommunális ellátás 2001. évi adatait tartalmazó adattár első része hosszú távú idősorokban mutatja be az országos összefoglaló adatokat. A második rész az energia- és vízellátásról, csatornázásról, a város- és községgazdálkodási szolgáltatásokról, a városi utakról ad átfogó képet. A kiadványt módszertani útmutató, Függelék és ábrák egészítik ki. A táblák fejléce és oldalrovatai, valamint a teljes szövegrész angol nyelven is megjelent.

(A kommunális ellátás fontosabb adatai, 2001. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 2002. 300 old.)

A nonprofit szektorról szóló kiadványok sora két új kötettel gazdagodott. Az első a nonprofit magyarországi szervezetekről való rendszeres adatgyűjtés 2000. évi adatait tartalmazza. Az adatgyűjtemény a fogalmak és az adatforrások részletes leírását és a 2000-re vonatkozó adatgyűjtés legfontosabb megállapításait követően bő táblázatos anyag segítségével mutatja be a szektor méretét, szerkezetét, hozzájárulását a nemzetgazdasági teljesítményhez, gazdasági súlyát, a finanszírozási jellemzőit, munkavállalói, önkéntes és segítő tagjait. Végül a főbb mutatók 1993 és 2000 közötti alakulását bemutató táblák kaptak helyet a kötetben. A kiadványt módszertani és szakirodalmi melléklet és Függelék (kérdőív) zárja.

(Nonprofit szervezetek Magyarországon, 2000. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 2002. 207 old.)

*

A nonprofit szervezetek önkormányzati támogatása 2000-ben című adattár összesített és településsoros adatokat tesz közzé a 2001 folyamán végrehajtott teljes körű adatfelvétel eredményeiről. Az adatfelvétel témája az önkormányzatok és a nonprofit szervezetek kapcsolata volt, melynek megismeréséhez vizsgálták az önkormányzatok közvetlen részvételét nonprofit szervezetekben; az önkormányzatok által alapított alapítványokat, közalapítványokat és közhasznú társaságokat; az önkormányzatok és a nonprofit szervezetek közötti szerződéses kapcsolatokat; a nonprofit szervezeteknek az önkormányzatok által nyújtott anyagi és természetbeni támogatásokat; az önkormányzatoknak a nonprofit szervezetek által nyújtott anyagi és természetbeni támogatásokat; a nonprofit szervezetek részvételét az önkormányzatok döntéshozó munkájában; az önkormányzatok és a nonprofit szervezetek közötti kommunikáció hivatalos formáit.

(A nonprofit szervezetek önkormányzati támogatása 2000-ben. Településsoros adattár. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 2002. 96 old.)

Társadalmijelzőszám-füzetek c. sorozat legújabb kötete a kriminálstatisztikának a statisztikán belüli meghatározását és helyét, a bűnügyi statisztika rendszerét, az ún. latenciát és kutatási módszereit, valamint a bűnözéssel kapcsolatos társadalmi jelzőszámok körének bővítési javaslatait tartalmazza. A melléklet a mutatószám-rendszert mutatja be.

(Kriminálstatisztikai indikátorok, mutatószámok. Társadalmijelzőszám-füzetek. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 2002. 44 old.)

Az önkormányzatok ingatlanvagyonáról szóló 2002. évi időszak tájékoztató első adattára 1995-ben jelent meg az 1994. évi Társadalomstatisztikai

füzetek 12. számában. Jelen kiadvány a 2002. év elejére vonatkozó adatokat tartalmazza, de a könnyebb felhasználhatóság érdekében, a legfőbb ingatlantípusokra vonatkozóan közli az 1999 és 2002 közötti időszakra vonatkozó idősorokat is, valamint az adat-szolgáltatásokból (OSAP 1616 sz.) legfontosabbnak ítélt információkat. A táblákban szereplő fogalmak az Országos Településrendezési és Építési Követelményekben (OTÉK) található meghatározásokkal azonosak. Az egyes ingatlantípusok állapotának felmérését az önkormányzatok a kataszter felállításkor végezték el. A bevezetés, valamint a fogalmak és módszertani megjegyzések angol nyelven is megtalálhatók.

(Az önkormányzatok ingatlanvagyonára 2002. Időszaki tájékoztató. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 2002. 96 old.)

Statistikai Módszertani Füzetek 40. száma a munkaerő-felmérés 2002. évi módszertanával foglalkozik. Részletesen bemutatja a magyarországi munkaerő-felmérések kialakulását, vonatkozási körét és gyakorlatát. Ismerteti a munkaerő-felmérés fogalmainak tartalmát és a mintavételt. Képet ad az adatfelvétel tervezéséről, folyamatáról, az adatközlésről és a tájékoztatásról. A Függelék a különböző alkalmazott osztályozási rendszereket, kiegészítő felvételeket tartalmazza. A kiadvány a kérdőíveket is közzéteszi.

(A munkaerő-felmérés módszertana 2002. Statisztikai módszertani füzetek. 40. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 2002. 69 old.)

A Módszertan az üzleti statisztikához című kiadvány a Nemzetközi Statisztikai Dokumentumok 8. füzeté a biztosítási szolgáltatások statisztikájának módszertani kézikönyvét foglalja magába. Általános módszertani keretet ad mindazok számára, akik a biztosítási szolgáltatások statisztikájával kapcsolatos adatgyűjtéssel, -rendezéssel, -átadással és -elemzéssel foglalkoznak. Fő fejezetei tartalmazzák a megfelelő

statisztikai egységeket és nomenklatúrákat; az illetékes nemzeti hatóságoktól begyűjtendő mutatók és más, még tanulmányozás alatt levő mutatók körét; a biztosító intézetek termelési számláját, biztosítva a kapcsolódást a nemzeti számlákhoz, valamint egy átfogó fejezetet a biztosítási szolgáltatások statisztikáinak másodlagos felhasználási területeiről.

(Módszertan az üzleti statisztikához. A biztosítási szolgáltatások statisztikájának módszertani kézikönyve. Nemzetközi Statisztikai Dokumentumok 8. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 2002. 185 old.)

A Nemzetközi Statisztikai Dokumentumok 6. kötete a Gazdasági és Környezeti Számlák Integrált rendszerének (SEEA) tervezetét tartalmazza. A kézirát a közel sem végleges angol nyelvű dokumentum fordításával elő kívánja segíteni a szakemberek közeljövőbeli felkészülését. A KSH munkatársai a kézikönyv véglegesített kiadványának elkészítéséhez várják a témakör iránt érdeklődők észrevételeit.

(Gazdasági és környezeti számlák integrált rendszere (SEEA). Nemzetközi Statisztikai Dokumentumok 6. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 2002. 349 old.)

A Nemzetközi Statisztikai Dokumentumok c. sorozat 7/1. és 7/2. kötete az Eszközmérésről szóló OECD-kézikönyvet és az Állóeszköz-statisztikai kézikönyvet tartalmazza. Az előbbi az eszközállomány, az állóeszköz-felhasználás és a tőkeszolgáltat mérést, az utóbbi pedig – az előzőhöz kapcsolódóan – a KSH módszertani fejlesztéseit, valamint azokat a tartalmi meghatározásokat mutatja be, amelyek az Európai Unió Nemzeti Számlarendszerében (ESA 1995) az állóeszköz-statisztikát érintik. E kézikönyv elsődleges célja, hogy a tárgyalt kérdéskörök közérthetőek, és a gyakorlatban használhatóak legyenek.

(Eszközmérés OECD – kézikönyv. Az eszközállomány, az állóeszköz-felhasználás és a tőkeszolgáltat mérése. és Állóeszköz-statisztikai kézikönyv. Nemzetközi Statisztikai Dokumentumok 7/1. és 7/2. Központi Statisztikai Hivatal OECD. 2002. 139 és 104 old.)

KÜLFÖLDI STATISZTIKAI IRODALOM

A STATISZTIKA ÁLTALÁNOS ELMÉLETE ÉS MÓDSZERTANA

BETSON, D. M. – CITRO, C. F. – MICHAEL, R. T.:

A HIVATALOS STATISZTIKAI SZEGÉNYSGMÉRÉS AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN

(Recent developments for poverty measurement in U.S. official statistics.) – *Journal of Official Statistics*, 2000. 2. sz. 87–111. p.

Bár számos országban megvalósult a szegénység statisztikai mérése, az Egyesült Államok annak a néhány országnak egyike, ahol államilag elfogadott, hivatalos szegénységiküszöb-számítás folyik és ennek alapján kormányzatilag finanszírozott szegénységnyhító programok működnek. A szegénység mérésének jelenlegi módszerét az 1960-as években dolgozták ki. Hivatalos szegénységi küszöbnek (poverty line) azt a jövedelmi határt tekintjük, amely alatt élők szegények.

A szegénységi ráta a szegények össznépességen belüli arányát fejezi ki. A szegénységi küszöb megállapítása a javak és szükségletek felmérésével történik.

A hatvanas években a négytagú családra számított szegénységi küszöb fogalmát széles körben elfogadták. Használata azóta is elterjedt a szociálpolitika alakításában, elemzési célokra és nemzetközi összehasonlítások céljára egyaránt. A szegénységi küszöb fogalma bevonult a köztudatba. A hivatalosan használt szegénységmutató felülvizsgálatának igénye már a nyolcvanas években felmerült, és a Kongresszus egy bizottságot hívott össze a küszöbérték használhatóságának és érvényességének felülvizsgálatára. Ez a Panel on Poverty and Family Assistance (a továbbiakban Panel), a hivatalos statisztikai szolgálat és a Tudományos Akadémia kép-

viselőiből álló testület kapott megbízást a módszer felülvizsgálatára és továbbfejlesztésére. A Panel tagjai amerikai egyetemi kutatók voltak, és a szegénységkutatás elismert szakértője, *Anthony Atkinson*, az Oxfordi Egyetemről is részt vett a munkában. A kutatások az Egyesült Államok hivatalos statisztikai szerveinek – Census Bureau, BLS (Bureau of Labor Statistics) – és más kormányzati intézményeknek a közreműködésével és finanszírozásával folytak.

A felülvizsgálatot 1992 és 1994 között végezték. A vizsgálat eredményéről szóló jelentésben megállapították, hogy a korábbi mérési módszer átalakítása elkerülhetetlen. Jelen tanulmány összefoglalja a bizottság által javasolt fejlesztéseket a szegénységmérés terén, és az ajánlásokat a nemzetközi szakirodalmat is figyelembe véve vizsgálja. Empirikus adatok alapján bemutatja az új módszer bevezetésének várható hatásait, valamint összefoglalja azokat a Panel által kezdeményezett kutatásokat, melyek végül a szegénység mérésének új módszeréhez vezettek.

A vizsgálat idején az Egyesült Államokban egy sor olyan szegénységiküszöb-értéket használtak, melyeket egy adott típusú család rendelkezésre álló jövedelmével összevetve meghatározták, hogy a háztartás szegény-e vagy sem. Az értékeket évente a fogyasztóiár-indexszel egyeztetették. A család típusonként eltérő küszöbértékeket a család éves pénzjövedelmével összehasonlítva határozták meg a szegénységi státust. A jövedelmi adatok a CPS (Current Population Survey) 50 ezer háztartásból álló mintán folyó jövedelmi felvételéből származtak. A küszöbértékeket a Census Bureau publikálta és az ennél kisebb családi jövedelmet tekintették a különböző állami juttatásokra és segélyprogra-

Megjegyzés. A *Statisztikai Irodalmi Figyelő* rovatot a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat állítja össze. A rovat minden hónapban *Külföldi Statisztikai Irodalom* fejezetet (külföldi statisztikai és demográfiai könyvek és cikkek ismertetését *Retlich Béla* szerkesztésében), páratlan hónapban *Bibliográfiát* (a könyveket az MSZ 3423/2–84. az időszaki kiadványokat az MSZ 3424/2–82 szabvány szerinti feldolgozásban), páros hónapokban *Külföldi folyóiratszemlét* tartalmaz.

mokban való részvételi jogosultság kritériumának. A küszöbértéket eredetileg *M. Orshansky* határozta meg 1963-ban, ez egy három- és többtagú család esetén a minimális ételkészlet háromszoros volt. Az egy- és kéttagú háztartásokra a küszöbérték számítása ettől némileg eltér. Az ételkészlet-minimumot az USDA (az Egyesült Államok Mezőgazdasági Hivatala) határozta meg az alacsony jövedelmű háztartások ételkészlet-kiadásainak elemzése nyomán, egy 1955-ben végrehajtott felvétel alapján. Az USDA által meghatározott számos minimumérték közül az ún. Economy Food Plan szolgált a szegénységi küszöb meghatározásához. Ezt egyszerűen megszorozták hárommal és ez tette ki a minimális szintű megélhetéshez szükséges nettó jövedelem összegét.

1963-ban a küszöb (két felnőttből és két gyerekből álló háztartásokra) 3100 amerikai dollár volt. A fogyasztóiár-indexszel továbbvezetett érték 1998-ban 16 530 dollár lett.

A küszöbérték ily módon való meghatározásának már a kezdetektől számos gyenge pontja volt, melyek az Egyesült Államok mélyreható társadalmi-gazdasági változásainak és szegénységpolitikájának következtében a hatvanas évek közepétől kezdve egyre nyilvánvalóbbá váltak.

A kutatási jelentés szerzői ezzel kapcsolatban megállapították, hogy bármely más alternatív szegénységmérési módszernek a következő három fő követelménynek kell eleget tennie:

- mindenki által elfogadható és érthető kell legyen,
- statisztikailag megalapozottnak és védhetőnek kell lennie,
- biztosítania kell, hogy a számítás a rendelkezésre álló adatforrások felhasználásával elvégezhető legyen.

A szerzők a továbbiakban ismertetik a bizottság azon ajánlásait, melyeket az új típusú számításoknál figyelembe kell venni.

A kutatók javasolják a Census Bureau-nak az alternatív küszöbérték-számítást, és az árindekszel való továbbvezetést mind a hagyományos, mind pedig az új módszer felhasználásával számított küszöbök esetén, valamint párhuzamos számítások elvégzését a SIPP (Survey of Income and Program Participation) és a CPS adatok alapján is.

Javasolják továbbá a küszöbérték-számítás rendszeres, tízévenkénti felülvizsgálatát, az árindekszámitások esetében már működő gyakorlat szerint, és ennek beillesztését a statisztikai költségvetés tervezésébe.

A küszöbérték meghatározása a CEX (Consumer Expenditure Survey) fogyasztási adatainak segítségével történik. Az ételkészlet, a ruházkozás és a lakásszükséglet minimális költségeit a

medián bizonyos százalékában határozzák meg. Ehhez járul még egy szerény összeg az egyéb költségekre. Ezt a küszöbértéket a mindenkori legfrissebb kiadási adatok alapján kell aktualizálni.

A szerzők bemutatják többféle alternatív küszöbérték-számítás eredményeit. A tanulmány további részében számításaik alapján összehasonlítják egyes társadalmi csoportok relatív helyzetének változását az új és a régi módszer szerint számított küszöbértékek esetén.

Az alternatív módszerek egyike a CEX adatai alapján történő meghatározás, mellyel a legszükségesebb kiadások értékét a kiadások mediánjának 78-83 százalékában határozzák meg, így az 1992-es évre számítva, amikor az adatok rendelkezésre álltak, a szegénységi küszöb 13 700 és 15 900 dollár közötti érték volt a 2+2 típusú családokra. Az alsó értéknél kevesebbet költött az alapvető szükségleti cikkekre a családok 30 százaléka, a felső határ alatt a 35 százaléka. Az összes többi módszerrel számított küszöbérték összehasonlításon ennél magasabb értéket mutatott. A szakértői becslés (*Renwick-Bergmann*), a véleményfelmérésen (Gallup) alapuló szubjektív szegénységi küszöb, a relatív szegénységi küszöb (a medián jövedelem 50 százaléka), a Schwartz és Volgy féle szakértői becslés 15 100-tól 18 100 dollárig terjedő intervallumban állapította meg a küszöbértéket. Ugyanebben az évben a panelmódszer szerint átszámított hivatalos szegénységi küszöb volt a legalacsonyabb, mindössze 12 ezer dollár. Ezzel a szerzők bizonyítottak tekintik, hogy a hivatalos küszöbérték-számítás nem veszi tekintetbe az életszínvonal általános növekedését, csak az árváltozásokat. Reálértékben a szegénységi küszöbértékek a javasolt újraszámítás szerint kevésbé emelkednének, mint egyéb módszerekkel számítva, de az átszámítást megnehezíti, hogy 1980 előttről nem állnak rendelkezésre konzisztens fogyasztási adatok. A Gallup-féle adatok, melyek 1947-ig visszamenőleg rendelkezésre állnak, alátámasztják a szubjektív szegénységmérési koncepcióját, mivel a szubjektív szegénységi küszöb százalékos növekedése azonos időszakban kisebb volt, mint a medián jövedelem növekedése. 1957 előtt a relatív és a szubjektív küszöbérték is alatta maradt a hivatalos szegénységi küszöbnek, míg ettől kezdve fordított tendencia figyelhető meg. Az általános életszínvonal-növekedés a jövedelmi helyzet javulását eredményezte. Megfigyelhető az is, hogy a szubjektív küszöbérték mindig lassabb ütemben nőtt, mint a relatív.

A bázisnak tekintett 2+2 típusú családokra vonatkozó küszöb meghatározása után más összetéte-

lú családokra is ki kell a küszöbértéket számolni. Ezt különböző faktorok (ekvivalencia-skála) használatával érik el, amit a hivatalos szegénységi-küszöb-számítás nem alkalmaz, és a belőle implicit módon levezethető skálának számos rendellenessége fedezhető fel. Az empirikus módon kiszámított érték magasabb lehet például a kétagú, egy-
szülős család esetén, mint az azonos taglétszámú házaspáros családnál, amennyiben a gyermek ezekben a családtypusokban többet fogyaszt, mint a felnőtt. Viszont a családtagok számának növekedésével nem mindig csökken a küszöb értéke, mivel nem mindig tudják a családok a méretgazdaságosságból adódó előnyöket élvezni (például közösen vásárolni, bizonyos javakat megosztva használni). Mivel a szakirodalomban sincs egységesen elfogadott ekvivalencia-skála, a Panel a következő skála használatát javasolja: minden felnőtt 1 fogyasztási egységet képvisel, a 18 éven aluli gyermekek fogyasztását pedig 0,7 egységnek tekintik. A fogyasztási egységek összegét egy ún. méretgazdaságossági faktorról (melynek értéke konstans 0,75) megszorozva kiszámítható a család ekvivalencia-értéke.

A küszöbértékek területi kiigazítására a Panel javasolja a lakásköltségek indexálását, városi és nemvárosi területekre településnagyság szerint és földrajzi egységek (régiók) szerint is a tízévenkénti censzus adatainak felhasználásával. A lakásköltségek kiigazítására a Városfejlesztési és Lakásügyi Minisztériumban az imputált lakbér becslésére kidolgozott módszert ajánlják. Az egyéb költségek területi eltéréseinek beépítésére a küszöbérték-számításba javasolják egy kutatás indítását a közeljövőben.

A jövedelem fogalmának egységes definíciója különösen fontos a küszöbértékek számításánál és minden más szegénységkutatásban. A szerzők részletesen ismertetik a rendelkezésre álló jövedelem számításánál figyelembe vett tételeket.

Az egészségügyi ellátás költségeinek értékelésével kapcsolatosan a vélemények megoszlanak, mindenesetre az Egyesült Államokban, ahol az egészségügyi ellátás nem mindenki számára általánosan elérhető, nem lehet eltekinteni az egészségügyi kiadások számbavételétől. Erre a Panel a következő módszert javasolja: két vagy több mutatót kell kidolgozni és beépíteni a számításba, családmérettől függően az olyan családok számára, amelyeknek van, illetve amelyeknek nincs megfelelő egészségügyi biztosításuk és általánosan nagyobb a kockázatuk a tekintetben, hogy nem tudják finanszírozni az esetleg felmerülő orvosi ellátás költségeit. A szegénységi státus megítélésénél tehát nem elhanyagolható szempont az egészségügyi biztosítás megléte,

avagy hiánya, mert ez utóbbi jelentősen csökkentheti a rendelkezésre álló jövedelmeket.

A Panel által javasolt szegénységmérés módszer kizárólag az anyagi helyzetre összpontosít, nem veszi figyelembe a szegénység, a társadalmi kirekesztettség egyéb közismert koncepcióit, illetve elhatárolja magát a jóléti és társadalmi kirekesztettség faktorok figyelembevételétől. A javasolt módszer egyértelműen a gazdasági depriváció, más néven az anyagi javaktól való megfosztottság, a pénzben kifejezhető nélkülözés mérését tűzte ki célul, mégpedig oly módon, hogy a mérés elve és eredménye körül társadalmi egyetértés alakuljon ki. Nem könnyű meghatározni az anyagi jellegű depriváció, illetve a szükségletek fogalmát, de abban megegyeznek, hogy a fogyasztás társadalmi meghatározottságát tekintetbe kell venni a minimális szint meghatározásánál. Az élet-színvonal általános növekedésére is tekintettel kell lenni, ezt teszi a relatív módszer, amikor a szegénységi szintet a mindenkori átlagjövedelem valamely százalékában állapítja meg. Ugyanakkor jelentős hátránya az ily módon történő küszöbszámításnak, hogy a fogyasztási szint változásába beleérti a nem létszükségleti cikkek, luxuscikkek fogyasztását is. Ennek elkerülésére a Panel a kvázi-relatív aktualizálást ajánlja, vagyis a küszöbértéket rendszeresen kiigazítják, a lakás-, az élelmiszer- és a ruházati kiadások növekedésének megfelelően. Sok érv szól amellett – és a közérthetőség szempontjából bizonyosan jobb lenne –, hogy a szegénységi küszöböt mintavételen alapuló felmérés adataiból szubjektív módszerrel állapítsák meg. A bizottság módszertani problémák miatt mégis elveti ezt az ötletet a hivatalos szegénységmérés szempontjából.

Ami a rendelkezésre álló jövedelemforrásokat illeti, a Panel felülvizsgálja az aktuális koncepciókat, megkülönbözteti a jövedelmi szegénység, illetve a fogyasztási szegénység fogalmát. Bizonyos esetekben előfordulhat ugyan, hogy az egyén jövedelemforrásai szűkösek, viszont az addig felhalmozott javakból rövid ideig képes fedezni, illetve szinten tartani fogyasztását, tehát fogyasztásában nem, csak jövedelmi szempontból szegény. Hasonlóképpen, a viszonylag magas jövedelemforrásokkal rendelkezők is lehetnek fogyasztási szempontból szegények, ha váratlan kiadásokra, a várható munkanélküliségre vagy egyéb célra tartalékolnak, és jövedelmeiknek csak kis hányadát fordítják aktuális szükségleteikre. A leghasználhatóbb jövedelmi definíciónak a rendelkezésre álló jövedelem fogalma tűnik, melyet a CPS jövedelmi kiegészítő felmérésében alkalmaznak, vagyis a pénz és pénzjellegű jövedelmek. A fo-

gyasztási szempontból történő szegénységi küszöb meghatározásához a CEX adatai, minden előnyük ellenére sem használhatók megfelelően, mivel a minta nagysága nem megfelelő a különböző társadalmi rétegek fogyasztásának reprezentálására.

A jövedelemfelvételek esetében szintén vannak minőségi problémák, elhallgatás, letagadás, vég-eredményben azonban a fogyasztási oldalról történő szegénység-méréssel összességében alacsonyabb szegénységi arány mutatható ki, mint a jövedelmi definíción alapuló módszerrel. A bizottság a jövedelemoldaltól történő megközelítéssel ért egyet és ehhez a SIPP családi jövedelem definíciójának használatát ajánlja.

Végezetül a szerzők összehasonlítják a régi és az új módszerrel kalkulált szegénységi küszöbök esetén a szegény népesség összetételét és ennek alakulását a bázisnak tekintett 1992-es évben. A szegénységi rátát konstansnak (14,2%) tekintve azt találták, hogy jelentősen változott a szegénységi küszöb alatt élők összetétele. Az új számítás szerint a gyermekek – akik az össznépességen belüli arányuknál mindig jelentősen nagyobb számban kerülnek a szegények közé – aránya a szegény népességen belül kissé csökkent (36,9-ről 36 százalékra), viszont az időseké nőtt. A szociális juttatásokban részesülők aránya az eddigi 40 százalékról 30-ra csökkent, tehát amint számításba vették a pénzbeni és természetben kapott jóléti juttatásokat, a kedvezményezettek egy része kikerült a szegénységből. A munkanélküli háztartásfővel rendelkező háztartások aránya kissé csökkent, míg azok a családok, ahol a főkereső teljes munkaidőben dolgozik, nagyobb arányban kerültek a szegénységi küszöb alá, egyrészt az adófizetés és munkába járással kapcsolatos költségeik miatt, másrészt, mivel ezekben a háztartásokban a közvetlenül fizetendő egészségügyi kiadások magasabbak. Tehát, amennyiben az új módszer szerint számolják a szegénységi küszöböt, valószínű, hogy a jóléti ellátásokat főleg az idősek és a dolgozó családok (az alacsony jövedelmű munkavállalók családjai) bizonyos körére kell majd kiterjeszteni.

A Paneljelentés megjelenése óta a Census Bureau és a BLS munkatársai az ajánlások nyomán szerteágazó kutatásokba kezdtek. Ennek eredményeit foglalják össze a szerzők tanulmányuk utolsó fejezetében.

A CEX adatai alapján számított szegénységi küszöbök idősorait megvizsgálva azt találták, hogy 1983 és 1990 között az ajánlások alapján számított küszöb reálértéke növekedett, míg 1990-1995 között csökkent, ezért más módon kell aktualizálni a küszöbértéket, valamint legalább tízévenként felül kell

vizsgálni a szegények fogyasztási profiljának megállapítási módszerét is. Egyes kutatóknak fenntartásai vannak a jelenleg használatos ekvivalencia-skálával kapcsolatban is. Többek közt azt javasolják, hogy a gyermek nagyobb értékkel szerepeljen az egyszülős, mint a kétszülős családokban, valamint a (házaspár) típusú családok ekvivalencia-értéke az egyedülállónak 1,41-szerese legyen.

A területi kiigazítást illetően a kutatók jelentős eredményeket értek el a BLS áradatainak elemzése révén a lakás- és egyéb kiadások eltéréseinek számítása terén, és az eredmények hasonlóak a Panel által javasolt módszer szerint kapottakhoz.

A Census Bureau munkatársai a természetben kapott lakásjuttatások felértékelésében értek el jelentős előrehaladást. Egy új regressziós modellt dolgoztak ki a BLS Housing Survey alapján, amelynek bevezetését ajánlják a jelenleg használatos módszer helyett. Betson a CPS jövedelmi adataiból kiindulva elemezte a lakásterhek, mint például a magas lakbér vagy a hitelörlesztés hatását a szegénységi küszöb alá kerülésre. Kidolgozott egy módszert a lakástulajdonosok szegénységi rátájának számítására, mely szerint az idősek szegénységi rátája hat százalékponttal alacsonyabb volt, mint a gyermekeké.

A dolgozó családok gyermekgondozási költségeinek figyelembevételére a Panel által ajánlott módszer helyett (az ilyen jellegű kiadások medián értékével csökkentik az összjövedelmet) a BLS kutatói az aktuális kiadások értékét vonják le a családi jövedelemből a rendelkezésre álló jövedelem becslésénél.

A szegénységi küszöbök régi és új módszer szerint számított értékeinek idősorait összehasonlítva elemzésük során *Short* és munkatársai megállapították, hogy a szegénységi küszöb alatt élők százalékos aránya 1991-ben mindkét módszer szerint azonos volt, és a szegénységi ráta 1991-től 1993-ig nőtt, 1993 és 1996 között pedig csökkent, de a csökkenés, illetve a növekedés mértéke az új módszer szerint nagyobb, tehát a tendenciák bármely eljárás szerint számolva is, azonosan maradnak.

A Census Bureau 1999-ben megjelent P60-as jelentésében, amely a fogyasztási adatokat tartalmazza, közlést tesz a Panel által javasolt szegénységszámítás eredményeit, valamint még öt más alternatív módszer szerinti számítást 1990 és 1996 között. Ezek az adatok az első kísérleti eredményei a hivatalos statisztikai szolgálat felülvizsgált szegénységszámítási módszerének.

A P60-as jelentés, mely a hivatalos szegénység-mérés eredményeivel majdnem egyidőben jelenik meg, tartalmazza a kísérleti számítások eredményeit, statisztikákat a kutatók számára, elemzéseket és összehasonlításokat a hivatalos szegény-

ségméréssel, melynek alapján a szociálpolitikusok dönthetnek a módszer alkalmazásáról és a bevezetés várható hatásáról a különböző lakossági csoportok helyzetére.

A szerzők remélik, hogy a döntés eredményeképpen felülvizsgálják az immár harminc éves jelenlegi módszert és elfogadják a bizottság ajánlásait.

(Ism.: Szabó Zsuzsanna Krisztina)

SCHWARTZ, L. K. – HERZ, D. – HARLEY, F.:

A HÁZTARTÁSOK IDŐBEOSZTÁSÁNAK MÉRÉSE

(Measuring intrahousehold allocation of time: response to Anne E. Winkler.) – *Monthly Labour Review*, 2002. 2. sz. 53–59. p.

Az egynél több személy időfelhasználásának mérése a háztartásokon belül, bármennyire is fontos lenne, nem megoldható az amerikai Munkaügyi Statisztikai Hivatal (Bureau of Labor Statistics – BLS) legújabb időmérleg felvételének adatminőségi előírásai és költségvetési korlátozása miatt; a téma ennek ellenére szerepel a Hivatal 2002. évről szóló feladattervében.

Az amerikai BLS jelenlegi időmérleg-felvétel nem tartalmaz olyan kérdéseket, amelyek a háztartások tagjai közül „kiválasztott” egy személyen kívül több egyén időfelhasználásának mérését szolgálnák. A *Monthly Labour Review*-nak ugyanebben a számban megjelent cikkében *Anne E. Winkler* a Kanadai Statisztikai Hivataléhoz hasonló módszer átvételét javasolja az Egyesült Államokban is a háztartásokban az egynél több személy időfelhasználásának mérésére. Az amerikai időmérleg-felvétel tervezői, sok más szakértővel együtt, egyetértenek abban, hogy az időfelhasználásnak a háztartások valamilyen felnőtt tagjára kiterjedő mérése értékes információkat eredményezne arról, hogy az együtt élők közösen hogyan osztják be idejüket. Ennek ellenére olyan döntésre került sor, amely szerint – főként anyagi okok miatt –, a teljes felvétel elkészítéséhez szükséges időszak első évében nem kezdenek hozzá ilyen típusú adatok gyűjtéséhez.

Tekintettel arra, hogy az amerikai időmérleg-felvétel tervezői egyetértenek *Anne E. Winkler* véleményével, a cikk szerint *Winkler* javaslatára érdemi választ kell adni. Jelen cikk tehát kettős célt szolgál: ajánlja a felvétel tervezetének időszerűsítését, és tárgyalja a háztartásokon belül az egynél több személy időfelhasználásának mérésével kapcsolatos problémákat. Ez utóbbiak közül a szerzők elsőként a válaszadási arány csökkenését említik. Problémák

keletkezhetnek amiatt is, hogy akadályba ütközik a háztartások tagjainak együttműködése, ha ugyanazon a napon kérdezik őket egy azonos napon végzett tevékenységükről történik.

Az adatminőség kárt szenvedhet a visszaemlékezés idejének meghosszabbítása folytán is. Általános nézet, hogy az időmérleg-felvétel során az adatok minősége a visszamenőleges (retrospektív) emlékezési időszak meghosszabbításával arányosan romlik. Ezért a legtöbb felvételnél az adatszolgáltatásokat csak az előző napon végzett tevékenységekről kérdezik. Ha egy háztartás két vagy több tagja nem érhető el ugyanazon a napon, akkor a felvétel tervezői két lehetőséggel élhetnek: a kérdezőbiztosok a második személy kikérdezését későbbi időpontra halaszthatják, de az eredeti referencianap adatait kérik, vagy a második válaszadót későbbi időpontban kérdezik ki, de egy másik referencianap adatairól. Sajnos egyik megoldás sem tökéletes: az elsőnél számolni kell a visszaemlékezés során előforduló tévedésekkel, a másodiknál csökken az adatok megbízhatósága.

Az időfelhasználás mérésével kapcsolatos előbbi problémákon kívül számos egyéb lényeges módszertani kérdést is mérlegelni kell a háztartásonként egynél több személyre vonatkozó időmérleg-felvétel adatgyűjtése során. A szerzők ismertetik más országok felméréseinek tapasztalatait. Részletesen foglalkoznak a papíralapú időmérlegnaplók alapján történő felmérések és a telefonon történő retrospektív interjúk tapasztalatainak egybevetésével. Ezen belül részletesen leírják a Kanadai Statisztikai Hivatal telefonos próbafelvételét. A kanadai tapasztalat szerint a háztartásonként egynél több személy kikérdezése mintegy 40 perccel meghosszabbította az interjú időtartamát, a kikérdezett egyének házastársának válaszadási aránya pedig olyan alacsony volt, hogy a jelentős időráfordítást is figyelembe véve, ezeknek az adatoknak a gyűjtését a Hivatal nem tartotta tanácsosnak.

Az Ausztráliában, 1997-ben elvégzett háztartási szintű időmérleg-felvétel válaszadási aránya is alacsonyabb volt, mint a háztartásonkénti egy személy szintjén elvégzett felméréseké.

A Marylandi Egyetem és az Egyesült Államok Környezetvédelmi Hivatala által 1985-ben közösen készített időmérleg-felvétel adatai szerint a válaszadási arány azoknál a vizsgálatoknál volt a legmagasabb, amelyek során a papíralapú időmérlegnaplók alkalmazását személyes megkereséssel párosították, de a retrospektív telefoninterjúk segítségével végzett felvétel válaszadási aránya is csak kevéssel volt alacsonyabb.

Az általános tevékenységi kategóriákra vonatkozó sablonkérdések alkalmazásának problémái kö-

zött az első helyen áll a kognitív (az adatszolgáltatók számára a kérdések megértésével járó) megterhelés, melynek következtében minél egyszerűbben túl akarunk jutni a feladaton.

F. T. Juster és F. P. Stafford ide vonatkozó tanulmánya rámutat, hogy az egyének visszaemlékezése idejük felhasználásának egyes elemeire olyan feladatot ró memóriájukra, amelyet csak az időmérlegnapló alkalmazásánál oldhatnak meg. A feladat természetéből adódóan nem lehetséges hiteles adatokat nyerni olyan szokványos adatfelvételi kérdésekből, amelyek az adatszolgáltatók egy adott időtartamra vonatkozó tipikus időtöltésére vonatkoznak.

A szerzők utalnak *Andorka Rudolf* megállapítására, mely szerint az időmérleg-felvételekben lehetséges ugyan az időfelhasználási adatok sablonkérdésekkel történő gyűjtése, azonban valós és megbízható adatokkal az időmérlegnaplók szolgálnak, és így „ezeket a magasabb költségek ellenére is előnyben kellene részesíteni” a sablonkérdésekkel szemben.

Általános vélemény az adatok megbízhatóságáról, hogy a válaszadóknak a velük egy háztartásban élő másik személy tevékenységéről készített helyettesítő válaszai kevésbé megbízható adatforrások.

A háztartások időbeosztásának elemzéséhez az amerikai időmérleg-felvétel készítői a jelenlegi népszámlálás anyagából jutnak kiegészítő háttérinformációhoz. Így az elemzők számára lehetővé válik annak vizsgálata, hogy az adott típusú háztartások tagjai átlagosan hány órát fordítanak egy-egy tevékenységre, valamint hogy a háztartásokban együtt élők tevékenységeinek időfelhasználása között milyen átlagos eltérések alakulnak ki. Így például vizsgálhatják a házaspárok mindkét tagjának szabadidős tevékenységre fordított idejét, melyből

megállapíthatják a férj és a feleség e tevékenységre fordított idejének átlagos eltérését. Összehasonlíthatják, többek között a teljes munkaidőben dolgozó férj és a részmunkaidős feleség szabadidős tevékenységének adatait a háztartások munkaerő-piaci és demográfiai jellegzetességeinek vizsgálata keretében. A háztartások más felnőtt tagjait is bevonhatják az elemzésbe: például a nagyszülők részvételét a gyermekgondozásban. Az a tény azonban, hogy nem állnak rendelkezésre ugyanaból a háztartásból egynél több egyénre vonatkozó személyi adatok, természetesen korlátot szab annak megismerésében, hogy milyen típusú elemzésekre van lehetőség. Így például az átlagértékek vizsgálatán kívül nem lehet az egész háztartás időbeosztását elemezni. A válaszadó háztartás adatainak hiánya megnehezíti a közösen végzett tevékenységekre fordított idő mérését is.

A tényeket és tapasztalatokat összegezve a szerzők ismertetik a Nemzeti Kutatási Tanácsnak az időfelhasználás méréséről tartott munkaértekezletén kialakult véleményt. Eszerint a háztartásonként több személyre vonatkozó adatok elérhetősége nagymértékben megnövelné ezeknek az adatoknak az értékét a háztartások magatartásának megértésében. A Munkaügyi Statisztikai Hivatal elismeri a háztartások időbeosztása mérésének jelentőségét, azonban tudja, hogy ezeket a méréseket az amerikai időmérleg-felvétel jelenlegi struktúrája mellett, ésszerű költségvetési és adatminőségi megszorítások miatt nehéz lenne elvégezni. A szakirodalom áttanulmányozása alapján az Anne E. Winkler által javasolt kérdéstípusok alkalmazására csak széles körű kutatást követően kerülhet sor, amely szerepel is a Hivatal 2002. évi feladattervében.

(Ism.: *Hejna Ferencné*)

GAZDASÁGSTATISZTIKA

KATO, T.:

AZ ÉLETHOSSZIG TARTÓ FOGLALKOZTATÁS VÉGE JAPÁNBAN?

(The end of lifetime employment in Japan? Evidence from national surveys and field research.) – *Journal of the Japanese and International Economies*, 2001. 4. sz. 489–514. p.

A tanulmány, felhasználva a nemzeti felvételek kvantitatív adatait és a terepkutatás kvalitatív információit, arra keresi a választ, hogy napjainkban miként alakul át Japán élethosszig tartó foglalkoztatási gyakorlata. Bár Japánnak ez a hagyományos foglalkoztatási módszere nem általános, de a nagyvállalatok férfi fizikai és szellemi dolgozóinál mégis jellemzőnek tekinthető.

A japán munkáltatók eddig is tettek kísérletet arra, hogy foglalkoztatási gyakorlatukat rugalmassá tegyék, de ezek nem jártak megfelelő sikerrel. A kérdés az, hogy Japánnak a 90-es évekbeli gazdasági visszaesése, illetve stagnálása, a ún. „buborékgazdaság” kipukkanásával vajon végét jelenti-e a tradicionális foglalkoztatási gyakorlatnak. Az erről szóló vélemények rendkívül határozottak, de a változásokat bizonyító adatok meglehetősen ritkák.

Az élethosszig tartó foglalkoztatásnak jelentős szerepe volt a japán cégek háború utáni sikerében, különösen a feldolgozóiparban. Ez a foglalkoztatási mód nemcsak elősegítette, hanem lehetővé is tette a japán vezetési gyakorlat és vezetéstudomány kiala-

kulását. Kis túlzással azt mondhatjuk, hogy az élethosszig tartó foglalkoztatás a japán vezetési tevékenység nélkülözhetetlen alkotórészévé vált. A japán foglalkoztatási gyakorlatot szerencsésen egészítette ki a japán pénzügyi rendszer, mely jelentősen hozzájárult a korábbi gazdasági sikerekhez.

A 90-es évekbeli gazdasági válság (különösen a bankszférában) elindította az élethosszig tartó foglalkoztatás csökkenését. Kérdés, hogy vannak-e különbségek a gazdaság különböző szektorait illetően a foglalkoztatási mód fennmaradásában.

Mindezek megválaszolására a szerző azt a becslési eljárást alkalmazta, amelyet az Egyesült Államokban fejlesztettek ki. Az élethosszig tartó foglalkoztatással kapcsolatos kutatások ugyanis ott is népszerűvé váltak, mivel ez a foglalkoztatási mód ott is egyre inkább eltűnik. A szerző a Foglalkoztatási Állapot Felvételtől (Employment Status Survey) indult ki és ebből becsülte a japán alkalmazottak ún. állásmegtartási arányát. Az említett felvételt ötvenként hajtották végre, melyeket korábban a japán KSH táblázatos formában publikált. A tanulmány az 1977-es, 1987-es és 1997-es adatokat használja fel, melyből tízéves állásmegtartási rátákat számít, bemutatva így a „buborékgazdaság” szétpukkanása előtti (1977-1987) és utáni (1987-1997) állapotot.

Az egyik tábla szerint például 1977-ben a 15-19 évesek 18,6 százaléka volt olyan alkalmazott, akinek mintegy egyharmada, ugyanannál a munkáltatónál dolgozott 1987-ben is. 1997-ben ugyanebben a korcsoportban a ráta két százalékponttal volt kisebb. A vizsgálat az élethosszig tartó foglalkoztatás lassú csökkenését mutatja. A japán cégek derékhadát képviselő, 30-34, 35-39, 40-44 éves alkalmazottaknál például, akiknek öt- vagy többéves szolgálati viszonyuk volt az adott cégnél, tíz év múlva mintegy 80 százalékban megtartották ugyanazt az állásukat, ugyanannál a cégnél a „buborékperiódus” alatt (1977-1987). A helyzet 1987 után csak kissé változott, mivel a fenti ráta mindössze két százalékponttal csökkent mindhárom korcsoportban 1997-ben.

Nemenként vizsgálva, az adatok egyértelműen arról szólnak, hogy a női alkalmazottak állásmegtartási rátája jóval kisebb a férfiakénál minden szolgálati idő-kategóriában, mind a „buborék”, mind a „posztbuborék” periódus idején. A különbség különösen a fiatal korosztályoknál nagy. A 20-24 éves férfi alkalmazottaknál például háromszor nagyobb a valószínűsége, hogy tíz év után ugyanannál a munkáltatónál dolgozzanak, mint az ugyanilyen korú nőknél. Az utóbbiaknál különösen nagy változások zajlottak le a két periódusban. A 35-39 éves női alkalmazottak 0-4 éves szolgálati idővel 1977 és 1987 között mintegy 60 százalékban meg tudták tartani

munkáltatójukat, de 1987 és 1997 között ugyanez már csak 40 százalékuknak sikerült. Az élethosszig tartó foglalkoztatás tehát ma a középkorú és idősebb férfi alkalmazottak jellemzője, arányuk különösen jelentősen csökkent a kevés szolgálati idővel rendelkező fiataloknál és középkorúaknál, közülük is főleg a nőknél.

Az 1982. és 1997. évi Foglalkozási Állapot Felvétel lehetővé tette, hogy a férfiakra vonatkozóan a szerző 15 éves állásmegtartási rátákat számítson és ezt összehasonlítsa az 1962 és 1977. közötti időszakokkal. Az adatok arra utalnak, hogy a férfiak körében az élethosszig tartó foglalkoztatás gyakorlata a két periódusban továbbra is jellemző, sőt némely korcsoportban még erősödött is. Egyetlen korcsoport (20-24 éves) kivételével, akiknek szolgálati ideje a periódus kezdetén öt vagy több év volt. Náluk a 65 százalékos 1962-1977-re számított állásmegtartási ráta 55 százalékra csökkent az 1982 és 1997 közötti periódusban. Ugyanakkor, a 35-39 évesek korcsoportjában, akiknek szolgálati ideje szintén öt vagy több év volt, ugyanez az arány a korábbi 15 éves periódus 76 százalékáról a 80-as és 90-es években 78 százalékra emelkedett.

A szerző összehasonlította a Japánban mért és az Egyesült Államokban mért 15 éves állásmegtartási rátákat. Amint az várható volt, az 1960-as és 1970-es években az élethosszig tartó foglalkoztatás Japánban volt jellemzőbb. Ugyanez volt érvényes az 1980-as és 1990-es években is. A vizsgálat minden korcsoportban azt mutatta, hogy az állásmegtartási arányok stabilak a négy évtized folyamán mindkét országban. A ráta a 25-34 éves öt vagy több év szolgálati idővel rendelkező férfi alkalmazottaknál a 60-as és a 70-es években, Japánban 73 százalék volt, az Egyesült Államokban pedig 47 százalék. Ugyanez az arány a 80-as és a 90-es években sem változott lényegesen.

A kutatást vezető szerző és munkatársai 1999 nyarán terepkutatást végeztek a japán cégeknél. 1999 telén levelet írtak a cégvezetőknek és a szakszervezeteknek, kérve őket, hogy gyűjtsék össze a foglalkoztatási gyakorlatukkal összefüggő adatokat, egyben ismertették azokat a kérdéseket, amelyeket a nyár folyamán szándékoztak feltenni. A kérés a cégek nagyon komolyan vették és sok időt töltöttek el a megfelelő adatok összegyűjtésével. Ismeretes, hogy a terepkutatások sokkal részletesebb és gazdagabb elemzést tesznek lehetővé, mint a statisztikai felvételek. Mivel az 1997. évi Foglalkozási Állapot Felvétel óta semmilyen információ nem áll rendelkezésre az élethosszig tartó foglalkoztatásról, a témáról a terepkutatás eredményei adtak áttekintést. A tanulmány három meg nem nevezett cég esetét írja le. Mindhárom cég a fel-

dolgozóiparban működik, és az 1990-es években jelentősen csökkentették foglalkoztatottjaik számát. Mindegyik piacvezető a saját iparágában és nevük nemcsak Japánban, hanem a világszinten is ismert. Példaként itt csak egy vállalatot mutatunk be.

Az *A* vállalat árbevétele 1998-ban 3 ezer milliárd jen volt, melynek felét az export adta. A cég részvényei a Tokiói Értéktőzsde első szekciójában forognak. A korporációnak 11 vállalata van. A cég teljesítménye a 90-es években érezhetően gyengült. Az évtized eleji 57 ezer fős létszáma 40 ezerre csökkent. E munkaerő-állomány nagymértékű csökkentését úgy intézték, hogy senki nem vált munkanélkülivé. Korlátozták a felvételt és leányvállalataikhoz, illetve velük kapcsolatban álló cégekhez helyezték át a dolgozókat.

A munkába belépő főiskolát és középiskolát végzett fiatalok száma 1990-ben még 3000 fő volt, ami 1993-ra 2000 főre csökkent. A következő négy év megszorításai oda vezettek, hogy a csökkenés mértéke 62 és 482 között mozgott. 1998-ban és 1999-ben újra megközelítette az 1000 főt. Átlagosan 2000 főt helyeztek át 1995-ben és 1996-ban a céggel kapcsolatban álló és vele kapcsolatban nem álló vállalatokhoz, átlagos kétéves időtartamra. A határozott idejű áthelyezettek mintegy 30 százaléka soha nem tért vissza az *A* céghez, így véglegesen áthelyezetteké váltak. A határozott idejű áthelyezettek többsége 50 évesnél idősebb szellemi foglalkozású volt. Végleges áthelyezéseknél az *A* cég végkielégítést fizetett, melynek mértéke elérhette az éves kereset ötszörösét is. Az ilyen sorsra jutók – noha e pénzügyi megoldással elégedettek voltak – mégis vegyes érzéssel fogadták a végleges áthelyezést, mivel nagyon büszkék voltak arra, hogy olyan híres és rangos vállalatnál dolgozhattak, mint az *A* cég.

A vállalat 1995-ben egy korai nyugdíjazást ösztönző programot dolgozott ki. A 30 éves korában nyugdíjba küldött személy például 12 havi bért kapott, a 40 éves 18 havit, az 50 éves 48 havit, de az 58 éves már csak 3 havit (a nyugdíjkorhatár Japánban 60 év). Abban az évben mintegy 4000 dolgozót sikerült rábeszélni a korai nyugdíjazásra, akiknek többsége 55 és 60 év közötti volt.

A cégnél a részmunkaidősök aránya meglehetősen szerény, számuk az 1994. évi 64 főről 1999-re 123 főre nőtt, többségük szellemi foglalkozású nő volt. E foglalkoztatási formának így marginális szerep jutott az *A* cég foglalkoztatási problémáinak megoldásában.

A terep kutatás tanulságai a következők. 1. Valamennyi vizsgált cégnél sikerült a létszámcsökkentést úgy megoldani, hogy senki sem lett munkanélküli (noha ennek mértéke 25-től 50 százalékgig ter-

jedt). 2. A cégek a határozott idejű áthelyezéseket részesítették előnyben, az érintetteket a velük kapcsolatban álló vállalatokhoz helyezték át. A többségében 50-60 év közötti (főleg 55 év feletti) dolgozók jelentős része később végleges áthelyezetté vált. Az élethosszig tartó foglalkoztatásba így most már bele kell érteni a cég leányvállalatainál és egyéb, az adott céggel kapcsolatban álló vállalatnál való munkaviszonyt is. 3. Minden egyes cég drasztikusan csökkentette az új belépők számát. Ennek két következménye volt: az egyik az, hogy megjelent és egyre nyomasztóbbá vált az ifjúsági munkanélküliség, a másik pedig, hogy felgyorsult a munkaerő öregedése, ami gyengíti a szervezet dinamizmusát. 4. Jelentős korai nyugdíjazást lehetővé tevő terveket dolgoztak ki, melyet minden cégnél sokan vettek igénybe. 5. Figyelmet fordítottak az állásmegtartási ráták óvatos kezelésére. A cégek mindegyike – a Japánban kialakult válsághoz való alkalmazkodás kényszere miatt – olyan létszámgazdálkodási gyakorlatot alakított ki, amelyben nagy szerep jutott a leányvállalatokhoz és a velük kapcsolatban álló cégekhez való áthelyezéseknek.

(Ism.: *Hajnal Béla*)

MARTERBAUER, M.

AZ EURÓPAI UNIÓ GAZDASÁGI
ÉLÉNKÜLÉSÉNEK JELEI

(Schleppende Belegung in der EU trotz kräftiger Impulse aus den USA.) – *WIFO Monatsberichte*, 2002. 6. sz. 367–375 p.

Az osztrák WIFO Gazdaságkutató Intézet rendszeres konjunktúraelemzése megállapítja, hogy az Egyesült Államokban a gazdasági visszaesés 2002 elején megállt, az Európai Unió országaiban pedig alig észlelhető élénkülés mutatkozik. A tanulmányban ismertetett adatok országok szerint jellemzik az OECD országai 2001., 2002. és 2003. évi gazdasági fejlődésének dinamikáját, mégpedig egyrészt az OECD, másrészt az Európai Unió módszertana felhasználásával.

A tanulmány szerint a belföldi kereslet viszonylag gyors növekedése ellensúlyozta a kivitel 2001. évi visszaesését számos országban (például az ír, a görög, a spanyol, a brit és a francia gazdaságban). Ahol viszont a belföldi kereslet csak mérsékelten nőtt (például a német, a dán, a belga és az osztrák gazdaságban), ott az átlagosnál lassabb volt a 2001. évi gazdasági növekedés.

Az Európai Unió egészében 2002-ben a gazdasági növekedés mintegy 1,5 százalék, egy évvel ké-

sőbb már 2,9 százalék lesz. Az eddigi tendenciák arra utalnak, hogy a termelés felfutása várhatóan javít a foglalkoztatottsági mutatókon is. Az infláció mértéke átlagosan két százalék körüli lesz az Európai Unió országaiban. Az előrejelzések azonban számos kockázatot rejtenek.

Kérdés, hogy a nemzetgazdasági egyensúly mennyire lesz megőrizhető, például a háztartások megtakarításait vagy a fizetési mérleg egyenlegét tekintve. A tanulmány szerzője úgy érvel, hogy a háztartások kereslete nem az előrejelzéseknek megfelelő ütemben nő akkor, ha a vártnál nagyobb a megtakarítási arány, például tőzsdei árfolyamok alakulásából eredően. Ezzel egyező lehet az ingatlanárak kedvező alakulásának hatása is.

Csak bizonytalan kép alkotható arról, hogy 2003-ban milyen mértékűek lesznek az Európai Unió országaiban a költségvetési szigorítások, például a német, a francia, az olasz és a portugál gazdaságban. Számolni kell a nyersanyagpiacokra jellemző kockázatokkal is. A fejlett országok lakosságának vásárlóerejét mérsékelni, ha a nyersolaj ára növekedne.

A cikk a 2001 és 2003 közötti időszak éveire országonként mutatja be az OECD, és ezen belül az Európai Unió országainak gazdasági növekedését, valamint összefoglaló adatokat közöl a nemzetközi áruforgalom várható alakulásáról a 2003-ig terjedő időszakban. A fontosabb nyersanyagok árszintváltozását bemutató táblában szerepelnek az energiahordozók (ezen belül a szén és a kőolaj), a fontosabb élelmiszerek (például gabona, olajos magvak, cukor és élvezeti cikkek), valamint az ipari nyersanyagok (például a mezőgazdasági eredetű anyagok, az érc, a vashulladékok). A cikk a 2001-2003-as időszak éveire országok szerint közli a munkanélküliek arányát, valamint a fogyasztóiár-index változását.

A szerző felhívja a figyelmet arra, hogy a közös európai valuta kizárja a nemzeti valuta leértékelését. Ezért a fizetési mérlegnek a GDP-hez viszonyított hiánya kizárólag piaci eszközökkel szorítható az elvárt szintre.

A cikk elemzi az Egyesült Államok, Japán és az európai országok gazdasági fejlődésének várható alakulását. Részletes vizsgálat és adatsor mutatja be a portugál és a német gazdaság fejlődésének sajátosságait.

Az Egyesült Államokban eddig mutatózó élénkítés még nem indokolja az eszközberuházások számottevő növekedését, hiszen jelentősek a meglévő kapacitások tartalékai. Nem javult az Egyesült Államokban a foglalkoztatás sem. A 2002. áprilisi munkanélküliségi arány hat százalék, ilyen magas legutóbb 1994 áprilisában volt. A szerző részletesen

kifejti az élénkítést kiváltó pénzügyi intézkedéseket, a tartós tőzsdei irányzatokat, valamint a külkereskedelmi mérleg várható hatását a gazdasági növekedésre. A dollár gyengülésének irányzata hatásos van a tőzsdei árfolyamokra is.

Az európai országokban az ipar bizalmi indexe 2001 végétől határozottan nőtt, különösen a skandináv országokban, a brit és az ír gazdaságban, abból eredően, hogy ezeket az országokat az átlagost meghaladóan érinti az észak-amerikai élénkítés. Az export bővülésével összefüggésben fellendülőben van ugyan az ipari termelés, de 2002. II. negyedévében csak 80 százalékos volt a kapacitáskihasználás.

A várakozásoktól elmaradó volt az Európai Unió országaiban a 2002. I. negyedévi növekedés, mind az előző negyedévhez (+0,2%), mind az előző év azonos időszakához (+0,1%) képest. A fogyasztói keresletre ható tényezők közül a cikk kiemeli a reáljövödelmek alakulását. Hangsúlyozza, hogy Európában sem a beruházásban, sem a háztartások fogyasztásában nem mutatkozik számottevő élénkítés.

A 2002. évre vonatkozó hivatalos előrejelzések szerint az Európai Unió országai mintegy másfél százalékos gazdasági növekedést érhetnek el, de a cikk szerint jelentősek a bizonytalanságok. A munkanélküliek 2002-ben kialakuló aránya tizenöt ország átlagában 7,8 százalék, az Euroövezet országaiiban 8,5 százalék. Ezek a foglalkoztatási mutatók jelentősen javulhatnak, amennyiben elérhető a várt gazdasági élénkítés. A termelés egységköltségeiből várhatóan nem adódik inflációs hatás, és a nyersanyagárak is csak mértéktartóan emelkednek.

A szerző részletesen bemutatja a portugál gazdaság várható nehézségeit, például az ország romló nemzetközi versenyképessége következtében. A bruttó hazai termék 9,5 százalékának felel meg a portugál folyó fizetési mérleg hiánya, a költségvetés deficitjének aránya pedig három százalék. Túlzott a belföldi kereslet, ennek mérséklése különféle (konfliktussal is járó) makrogazdasági eszközökkel lehetséges, a valutaunió követelményeinek betartása érdekében. A munkaerőpiacra kedvezőtlen hatással lesz akár a bérpolitika szigorítása, akár a túlzott belföldi keresletet visszafogó költségvetési, monetáris és valutapolitika. A szigorítás első jelzéseként az általános forgalmi adó mértékét 17-ről 19 százalékra növelték, mérsékeltek a költségvetés szociális kiadásait. A szerző kiemeli, hogy az Európai Unió gazdaságpolitikai koordinációjának első tesztelését a várt portugáliai kiigazításokkal végzik.

Marterbauer felhívja a figyelmet a közép- és kelet-európai országok fejlődésének kritikus tényezőire, ezen belül arra, hogy a nemzeti valuták felértékelődé-

se fenyegetheti a felzárkózást. Az érintett öt ország (a cseh, a magyar, a lengyel, a szlovák és a szlovén gazdaság) fejlődése határozottan lassult. A szerző a cseh korona és a lengyel zloty jelentős felértékelődését az euróhoz képest annak tulajdonítja, hogy az állami tulajdon magánkézbe adása, továbbá a viszonylag magas kamatszint vonzotta a közvetlen külföldi beruházásokat, továbbá a portfólió-befektetéseket. Szlovákia és Magyarország esetében is tapasztalható a korona, illetve a forint versenyképességét rontó felértékelődése. A nominális felértékelődés azért feltűnő, mert az említett öt ország inflációjának üteme meghaladja az Európai Unióban kialakult dinamikát.

Kettős fenyegetéssel jár a szerző szerint ez a felértékelődési irányzat: egyrészt az öt ország versenyképessége romlik, és emiatt a monetáris politika nemzeti eszközei szükségessé válnak, másrészt az Európai Uniónak is lépnie kell, megfelelő valutapolitikai intézkedésekkel. A reálgazdaság számára viszonylag nagy terhekkel járna, ha az említett csatlakozó országok az Európai Valutarendszerbe (a Valutaunióba) túl gyorsan lépnének be.

(Ism: *Nádudvari Zoltán*)

DEMOGRÁFIA

HANIKA, A.:

A HÁZTARTÁSOK ÉS CSALÁDOK SZÁMÁNAK TARTOMÁNYONKÉNTI ELŐREJELZÉSE

(Vorausschätzung der Haushalte und Familien 1991 bis 2030 nach Bundesländern, Neudurchrechnung 2001.) – *Statistische Nachrichten*, 2001. 12. sz. 910–919. p.)

Az előrejelzés az Osztrák Statisztikai Hivatal 1981. és 1991. évi népszámlálási eredményeken alapuló háztartás- és családprognózisainak újraszámítása a legújabb népesség-előrejelzés szerint, 2000-es bázissal számolva. Az 1991. évi népszámlálás óta a háztartások száma folyamatosan nőtt, 2001-re az előrejelzések szerint Ausztriában a magánháztartások száma az 1991-es 3013 ezerről 3291 ezerre nő, ez 9,2 százalékos növekedés az 1991. évi népszámláláshoz képest. Átlagon felüli növekedés figyelhető meg az egyszemélyes háztartások számában (13,4%), míg a többszemélyes háztartások száma előreláthatólag 7,5 százalékkal fog nőni.

2030-ig a magánháztartások száma tovább bővül, így 2015-re Ausztriában az előrejelzés szerint 3 537 ezer háztartás lesz, ami 17 százalékos növekedés az 1991-es népszámláláshoz képest, majd 2030-ban már 3 726 ezer lesz a számuk, 24 százalékkal több mint 1991-ben. Összességében e négy évtized alatt szűk negyedével nő majd a háztartások száma.

Az egyszemélyes háztartások száma tovább növekszik: napjainkban lépi át az egymilliósi határt, és 2015-ben már 32 százalékkal lesz több, mint 1991-ben, 2030-ban pedig 45 százalékkal. A többszemélyes háztartások száma 2030-ban 2 428 ezer lesz, ez 15 százalékkal több mint a bázisévben.

A tanulmány tartományonkénti bontásban tartalmazza az említett adatokat, lehetőséget adva a tartományonkénti, illetve régiók szerinti összehasonlí-

tásra. Mind a kilenc tartományban hosszú távú növekedés figyelhető meg a háztartások számában, melynek tetőzése tartományonként változó. Míg az egyszemélyes háztartások száma 2030-ig végig növekszik, a többszemélyeseké tartományonként más-más időben éri el a tetőpontját.

A háztartások átlagos nagysága 1991-től 2030-ig folyamatosan csökken: 2,54-ről 2,20 főre. A csökkenés több okra vezethető vissza:

- az egyszemélyes háztartások számának növekedése,
- a többszemélyes háztartásoknál töretlen a lakó- és gazdálkodó közösségek csökkenő trendje,
- folyamatosan csökken a születésszám,
- emelkedik a válási arány,
- a most nagyszámú korosztályok a jövőben elhagyják a szülői otthonot.

A csökkenés az összes magánháztartásra és a többszemélyes magánháztartásokra is jellemző lesz. Figyelemreméltó, hogy Bécsben a háztartások átlagos nagysága jelentősen az országos átlag alatt van, itt 2012-re várhatóan a 2 fős határ alá. Jelenleg Vorarlberg tartományban a legmagasabb ez a szám, de 2030-ra már Burgenlandban lesz a legnagyobb az átlagos háztartásnagyság.

A kétszemélyes háztartások száma 2030-ra 43 százalékkal, az 1991. évi 837 ezerről 1199 ezerre nő. Ez a növekedés nagyságrendileg az egyszemélyes háztartásokéhoz hasonló. A háromszemélyes háztartások száma 2025-ig növekszik (649 ezer), a négy- és öt- és többesemélyeseké viszont már 1994-ben elérte növekedési tetőpontját (463 ezer), és 2030-ig csökkenő tendenciát mutat (410 ezer). Az ötszemélyes háztartások száma 1992 óta csökken, 2030-ra számuk 121 ezerre tehető. A hat- és többszemélyes háztartások száma több mint felével csökken, 1991-ben még 119 ezer volt, míg 2030-ban 51 ezer lesz.

Az összes háztartás számához viszonyítva az egy- és kétszemélyes háztartások arányában figyelhető meg jelentős változás: az egyszemélyes háztartások aránya 1991-ben még 29,7 százalék volt, míg 2030-ban 34,8 százalék lesz. Ugyanígy a kétszemélyes háztartások is teret nyernek, 27,8-ról 32,2 százalékra nő az arányuk. Így 2030-ra az összes lakó- és gazdálkodóközösség kétharmad része egy- vagy kétszemélyes háztartás lesz.

A háromnál több személyes háztartások aránya viszont erősen csökken 2030-ig, 1991-ben még az összes magánháztartás egynegyede négy-, illetve többszemélyes volt, míg 2030-ra arányuk már csak 16 százalék lesz.

Az egyszemélyes háztartások számának növekedését olyan társadalmi folyamatokkal hozzák összefüggésbe, mint az individualitás, elmagányosodás, „egyedül élő”-jelenség stb. Míg a fiatalabb korosztályoknál az egyszemélyes háztartások száma csökken, az életkor növekedésével drámaian nő. 1991-ben a lakosság 11,5 százaléka élt egyszemélyes háztartásban, míg 2030-ra várhatóan 15,5 százalék. Az egyszemélyes háztartások aránya az összes háztartáshoz képest 29,7 százalékról 34,8 százalékra emelkedik 2030-ra.

Az 1991. évi népszámlálása idején Ausztriában 2 109 ezer család élt, melynek közel 50 százaléka gyermeket nevelő házaspár, 29 százaléka házaspár gyermek nélkül, 2,5 százaléka élettársak gyermekkel és 4,2 százaléka élettársak gyerek nélkül. A gyermeküket egyedül nevelők aránya 15,3 százalék volt. 2001-re a családok száma jelentősen nőtt: 2227 ezerre, ami plusz 8 százalékos többletet jelent. Az előrejelzés szerint a tendencia tovább folytatódik, és 2030-ra a családok száma 2309 ezer lesz Ausztriában.

A házaspár gyermekkel családtípus marad a leggyakoribb, bár 1995-től csökkenő tendenciát mutat. 2030-ra 20 százalékkal, 837 ezerre csökken a számuk. Szerepet játszik ebben a születések számának visszaesése, de az is, hogy fokozódik a házasságon kívüli más, alternatív együttélési formák szerepe. Az élettársi kapcsolatban élők gyerekekkel típus aránya 2022-ig 41 százalékkal, 455 ezerre nő.

A gyermek nélküli párok aránya nagymértékben növekedni fog, a házaspárok esetében egyharmadával, 805 ezerre, míg az élettársak körében már 2014-ig 74 százalékkal, 154 ezerre. Ezen folyamatok okai olyan demográfiai jelenségek, mint a népesség öregedése, a nagy korosztályok „kifutása”, a várható magasabb életkor. A gyermek nélkü-

li párok számának növekedésében a 60 év feletti párok aránynövekedésének van nagy szerepe, akiknek gyermekei már más háztartásban élnek. (Jelen tanulmány nem vizsgálta a ténylegesen gyermektelen nők arányát, erre a népszámlálási adatok, és más források szolgálnak.)

A családtípusokon belüli arányok változása leginkább a házaspár gyermekkel, illetve gyermek nélkül kategóriáknál figyelhető meg; 1991-ben arányuk még 50, illetve 28 százalék volt, 2030-ra azonban a két típus kiegyenlíti egymást.

A gyermekek száma a családokban, életkoruktól függetlenül, 1993-tól csökkenő tendenciát mutat. Akkori számuk (2 478 ezer) épphogy meghaladta az 1991-es adatot (2 456 ezer). Ez a folyamat, a születésszám visszaesésének következményeként, a jövőben is folytatódni fog. 2010-re 8 százalékkal, 2030-ra pedig 15 százalékkal kevesebb gyerek lesz a családokban mint 1991-ben. Ez középtávon csak a házaspároknál lesz majd kimutatható, mert az élettársaknál és a gyermeküket egyedül nevelőknél a gyermekek száma 2011-ig még növekedni fog. Míg a családok száma 2022-ig nő majd, a gyermek nélküli élő párok száma egészen 2030-ig növekvő tendenciát mutat.

A családtípusok közül a házaspároknál volt a legmagasabb a gyermekek száma, 1991-ben átlagosan 1,84 gyermek családonként, majd az élettársak következtek (1,48), végül az egyedül állók, akiknél a nevelt gyermekek átlagos száma 1,4 volt 1991-ben. Mindhárom típusban csökkenni fog a gyermekek száma.

Az adatok szerint 1991 és 2001 között a családok száma minden tartományban nőtt. Bécsben szintén hosszabb távú növekedés figyelhető meg, a többi tartományban először stagnál, és Alsó-Ausztria, Felső-Ausztria tartományban állandó marad 2030-ig, míg Stájerország, Karintia, és Burgenland tartományokban visszaesés várható. Bár a gyermeket nevelő családok száma 1991–2001 között általában nőtt, a következő évtizedekben csökkenni fog. A gyermekek átlagos száma a családokban 1991-ben Voralbergben volt a legnagyobb, 1,91, de minden tartományban csökkenő tendenciára lehet számítani, egyedül Bécsben várható viszonylag állandó növekedés a számukban. Mivel Bécsben a gyermektelen családok száma is nőni fog, arányuk 49 százalék lesz, így a gyermekek itt viszonylag kevesebb családra koncentrálódnak majd.

(Ism.: *Waffenschmidt Jánosné*)

KÜLFÖLDI FOLYÓIRATSZEMLE

A FRANCIA STATISZTIKAI
ÉS GAZDASÁGKUTATÓ INTÉZET FOLYÓIRATA

2001. ÉVI 65. SZÁM

Magnac, T. – Thesmar, D.: Egy oktatáspolitikai empirikus elemzése: az iskolalátogatás emelkedése Franciaországban a 80-as években.

Barthélémy, V. – Decreuse, B.: Oktatás, végzettség és foglalkoztatottság.

Moreau, N. – Donni, O.: Az adózásos munkaerő-kínálat kollektív modelljének becslése.

Jaramillo, F. – Moizeau, F.: Egyenlőtlenség, társadalmi mobilitás és növekedés.

Chevé, M. – Schubert, K.: Egy környezetszennyező gazdaság optimális növekedése: gazdaságosság az ökológiai önfenn tartással szemben.

Jouvet, P. A. – Michel, P. – Vidal, J. P.: Környezeti vagyonnal kapcsolatos tulajdonjogok és a tőkefelhalmozás.

Benhamouche, Z.: Termelőszerkezet és ciklikus termelékenység.

Boyer, M. – Jacques, A. – Moreaux, M.: Megfigyelés, rugalmasság és ipari technológiai szerkezet.

Stahn, H.: Hálózati externáliák, koordinációs sikertelenségek és nem standardizálás.

Baltagi, B. H. – Song, S. H. – Jung, B. C.: LM-tesztek a kiegyensúlyozatlan, beágyazott regressziós panelmodellhez autokorrelált hibák esetén.

A CSEH STATISZTIKAI HIVATAL FOLYÓIRATA

2001. ÉVI 3. SZÁM

Kretschmerová, T.: A cseh népesség alakulása 2000-ben.

Migráció Csehországban a 90-es években.

Ales, M.: Belső vándorlás Csehországban 1980 és 1999 között.

Srb, V.: Külső vándorlás a cseh országok területén 1870 és 2000 között.

Horáková, M.: A munkaerő-vándorlás jelenlegi alakulása Csehországban és hatása a munkaerőpiacra.

Roszkowská, P.: Vándorlás Lengyelországban a XX. század második felében.

2001. ÉVI 4. SZÁM

Morávková, S.: A 2001-es népszámlálás előzetes eredményei.

Koschin, F.: Az 1990-es évek termékenységi struktúrájának alakulása.

Pollnerová, S.: Az Easterlin-elmélet és a termékenység alakulása nyugat-európai országokban, valamint Csehországban, Magyarországon és Lengyelországban.

Srb, V.: 11 716 roma volt Csehországban 2001. március 1-jén.

Kraus, J.: A hagyományos népszámlálás alternatívája: folyamatos népszámlálás Franciaországban.

2002. ÉVI 1. SZÁM

Olexa, M.: Népeség-, lakás- és épület-összeírás Szlovákiában.

Divinsky, B.: A népesedési potenciál összehasonlítása egyes közép-európai fővárosokra.

Jerábek, M.: Munkaerőpiac és munkakeresési mozgás a német-holland határ mentén.

Népeség öregedése és következményei a Cseh köztársaságban. A Cseh Demográfiai Társaság XXXI. konferenciája.

Burcin, B. – Kučera, T.: A népesség öregedése és a nyugdíjas kor.

Dzurová, D.: A cseh népesség öregedésének regionális vonatkozásai.

Kučera, T.: A népesség öregedésének szociális következményei a Cseh Közteársaságban.

Srnec, J.: Az idős népesség helyzete a pszichológus szemével a posztkommunista Cseh Köztársaságban.

Rychtáriková, J.: Sikeres öregség – a XX. század vezérelve.

Kraus, J.: Az épületregiszter hatályba lépése Norvégiaiban.

2002. ÉVI 2. SZÁM

Fiala, T.: Másod- és harmadrendű családtermékenységi tendenciák Csehországban az elmúlt 15 év során.

Hrkal, J.: Gazdasági életminták a stationárius népeségben.

Rychtáriková, J.: Különbözőségek a felnőtt férfi túlélésben a XX. század végén Európában.

Kaňáková, N.: A migráció globális szempontjai.

Kraus, J.: A 2001. évi népesség- és lakásösszeírás és térinformációk.

A FRANCIA GAZDASÁGI
ÉS PÉNZÜGYMINISZTERIUM ÉS A STATISZTIKAI
ÉS GAZDASÁGKUTATÓ INTÉZET FOLYÓIRATA

2001. ÉVI 9–10. SZÁM

Breuil-Genier, P. – Valdelièvre, H.: Az Európai Panel: a célt egyéni panel szolgálta.

Bourreau-Dubois, C. – Gouillot, O. – Jankelowit-Laval, E.: A női részidős munka és meghatározói.

Algan, Y. – Terracol, A.: Az elővigyázatossági megta-
karítások hatása az álláskeresésre.

Gobillon, L.: Foglalkoztatottság, lakás és lakóhelyi mobilitás.

Breuil-Genier, P. – Ponthieux, S. – Zoyem, J. P.: A dolgozó szegények munkaerőprofiljai és családi jellemzői.

Lollivier, S.: A párkapcsolatban élő nők munkaválasztása: longitudinális megközelítés.

A SVÉD KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

2002. ÉVI 1. SZÁM

Goyder, J. – Warriner, K. – Miller, S.: A társadalmi-gazdasági státus torzításának becslése a felvételi nemválaszolókban.

Cohen, G. – Duffy, J. C.: Az egészségügyi felvételek nemválaszolói kevésbé egészségesek, mint a válaszolók.

Durand, C. – Blais, A. – Vachon, S.: A torzítások számbavétele a választási felvételekben: az 1998-as quebeci választás esete.

Noble, A. – Haslett, S. – Arnold, G.: Kistérségi becslés általánosított lineáris modellekkel.

Haan, J.: Általánosított Fisher-féle áridexek és szkennradatok használata a fogyasztóiár-indexben.

Lehtonen, R. – Pahkinen, E. – Sarndal, C. E.: Kutatás és fejlesztés az állami statisztikában és tudományos együttműködés az egyetemekkel.

AZ AMERIKAI STATISZTIKAI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA

2002. 458. SZÁM

Zhuang, J. – Ogata, Y. – Vere-Jones, D.: Földrengések térbeli és időbeli előfordulásainak sztochasztikus „deklaszterezése”.

Nandram, B. – Choi, J. W.: Hierarchikus bayesi nemválaszolási modellek bizonytalan kistérségi bináris adatokra.

Kanaan, M. N. – Farrington, C. P.: A csökkenő vakcinahatásosság becslése.

Kowalski, J. – Pagano, M. – DeGruttola, V.: A génregió-heterogenitás nemparaméteres tesztje.

Scott, S. L. – Ip, E. H.: Empirikus bayesi és elemklaszterezési hatások egy látens változós hierarchikus modellben: esettanulmány az oktatás fejlődésének országos felméréséből.

Elliot, M. R. – Raghunathan, T. E. – Shope, J. T.: Az engedélyezett időtartamának és késésének hatása a katasztrófakockázatra: ismételt eseménytörténeti mértékek bayesi elemzése.

Fernández, C. – Koop, G. – Steel, M. F. J.: Többszörös outputtal rendelkező termelés nemkívánatos outputokkal: alkalmazás a mezőgazdasági nitrogéntöbbletre.

Bühlmann, P.: Szűrő bootstrap-változó hosszúságú Markov-láncokkal kategóriás változók stacionárius idősoraira alkalmazva.

Novick, S. J. – Stefanski, L. A.: Javított score-becslés összetett változójú szimulációs extrapolációra.

Welsch, A. H. – Lin, X. – Carroll, R. L.: Marginális longitudinális nemparaméteres regresszió: szplajn- és magmód-szerek lokalitása és hatékonysága.

Laan, M. J. – Hubbard, A. E. – Robins, J. M.: Egy többváltozós túlélési függvény lokálisan hatékony becslése longitudinális vizsgálatokban.

Walther, G.: Keverék jelenlétének jelzése többskálájú maximum-likelihooddal.

Cai, T. – Cheng, S. C. – Wei, L. J.: Szemiparaméteres kevert hatású modellek klaszterezett meghíúsulási időadatokra.

Hall, P. – Simar, L.: Töréspont becslése megfigyelési hiba esetén.

Sitter, R. R. – Wu, C.: Kvadratik véges sokasági függvények hatékony becslése segédinformáció esetén.

Shao, J. – Wang, H.: Felvételi adatokon alapuló mintabeli korrelációs együtthatók regressziós imputálás mellett.

Casals, J. – Jerez, M. – Sotoca, S.: Egy egzakt többváltozós modellalapú strukturális dekompozíció.

Chen, H. Y.: Kettős szemiparaméteres módszer hiányzó segédváltozókra Cox-féle regressziós modellekben.

Maller, R. A. – Sun, L. – Zhou, X.: Események várt teljes számának becslése egy folyamatban.

Gneiting, T.: Nem szeparális, stacionárius kovarianciafüggvények tér-időadatokra.

Pena, D. – Rodríguez, J.: Az illeszkedés hiányának egy hatékony portemanteau-tesztje idősorokra.

AZ ANGOL KIRÁLYI STATISZTIKAI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA (A SOROZAT)

2002. ÉVI 2. SZÁM

Spiegelhalter, D. J. et al.: Sebészeti adatok elemzése rutinadatok felhasználásával: a bristoli felvétel tanulságai.

Fayers, P. M. – Hand, D. J.: Oksági változók, indikátor változók és mérési skálák: példa az életminőségből.

Lancaster, G. – Green, M.: Nélkülözés, betegség és ökológiai megtévesztés.

Patterson, K. D.: Az adatmérési folyamat modellezése a termelési index esetén.

Nicolaas, G. – Lynn, P.: Véletlen számjegyves tárcsázás az Egyesült Királyságban: a megvalósíthatóság felülvizsgálata.

McVicar, D. – Anyadike-Danes, M.: Az iskolából a munkába való sikeres és sikertelen átmenetek előrejelzése szekvenciális módszerek segítségével.

Farrell, L. – Shields, M. A.: A sportban való részvétel gazdasági és demográfiai meghatározói Angliában.

Atkinson, A. C.: Mintavételi tervek összehasonlítása szekvenciális klinikai kísérletek számára segédváltozós információkkal.

Talih, M. – Fricker, R. D.: A szomszédság demográfiai változásainak hatásai a környezeti sérelmek megállapításaira: egy new-yorki esettanulmány.

POPULATION

A FRANCIA DEMOGRÁFIAI INTÉZET FOLYÓIRATA

2002. ÉVI 1. SZÁM

Festy, P. – Kortchagina, I.: Egy házasság, két válás? Egyezések és eltérések a férfi és női válaszokban a válásokra vonatkozó orosz felvételen.

Détang-Dessendre, C. – Piguet, V. – Schmitt, B.: A városi-falusi vándorlás mikroökonómiai tényezői: betöltött szerepek változása az életciklusban.

Piché, V. – Renaud, J. – Gingras, L.: Az új bevándorlók beilleszkedése a munkaerőpiacon Montréalban: egy longitudinális módszer.

Gans, H. A.: Matematikai törvény vagy spekulatív feltetelezés? Vita 1920-ban a demográfiai előrejelzés módszertanáról.

Sardon, J.-P.: A fejlett országok jelenlegi demográfiai tendenciái.

Meslé, F. – Vallin, J.: Halandóság Európában: a kelet-nyugati eltérés.

A SZLOVÁK STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

2002. ÉVI 1. SZÁM

Holicková, E.: Termelési statisztikák az európai normák összefüggésében.

Holicková, E.: Harmonizált rövid távú mutatók az iparstatisztikában.

Blahová, D.: Az építőipari statisztika információs rendszere és harmonizálása.

Holicková, E.: Az energiastatisztika a harmonizálás folyamataiban.

Novotná, E.: A kutatás, fejlesztés és innováció statisztikáinak harmonizálása az EU-országokéval és a fejlesztés kilátásai.

Rozboril, P.: Vállalati tendencia felvételek és rövid távú előrejelzések.

Condiková, J.: Az INTRASTAT-rendszer megvalósítási terve a Szlovák Statisztikai Hivatalnál.

Mikulášová, E.: Farnszerkezeti összeírás Szlovákiában.

A CSEH STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

2002. ÉVI 3. SZÁM

Hanzlová, D.: A külföldi tőkével rendelkező vállalatok hatása a beruházási tevékenységre 1997 és 2000 között.

Nový, M.: Árstatisztika az építőiparban.

Hebák, P.: Statisztikai adatok és használatuk.

Pecáková, I.: Mantel-Haenszel-statisztika az SPSS-ben.

A Cseh Köztársaság gazdasága: alapmutatók.

2002. ÉVI 4. SZÁM

Hanzlová, D.: A vállalatok beruházási tevékenysége külföldi tőke bevonásával 1997 és 2001 között az információs és kommunikációs technológiai szektorban.

Palas, S. – Polednová, Z.: A cseh vállalkozói népesség jellemzői 2000-ben.

Durník, E.: A Cseh Statisztikai Hivatal nyilvános adatbázis-projektje.

Jarosová, E.: A minőségmenedzsment statisztikai módszerei.

Jílek, J.: Megismerési lehetőségek és korlátok az állami statisztikában.

A francia statisztikai gyakorlat zónamódszerei.

2002. ÉVI 5. SZÁM

Štěgrová, H.: A statisztikai adatok minősége.

Rezanková, H.: Fogyasztói preferenciák elemzése a SAS és az SPSS programcsomagokkal.

Pitner, J.: A gazdasági átalakulás hatásai a cseh foglalkoztatási struktúrára.

Malá, I.: Ordinális változók összefüggéseinek mérése riditek segítségével.

Kozák, J. – Pecáková, I.: Megjegyzések a nem ekvidisztans idősorok grafikus ábrázolásához és elemzéséhez.

A Cseh Köztársaság gazdasága: alapmutatók.

2002. ÉVI 6. SZÁM

Klas, A.: Tény-e az új gazdaság?

Holý, D.: Munkaerőköltség-index Csehországban és az EU-ban.

Chlad, M.: Regionális statisztikák és regionális elszámolások Csehországban.

Malá, I. – Novák, I.: A kontingencia-együtthatók függősége a használt skáláktól.

Andrle, A. – Vlášek, S.: Új családi házak szerkezetének költségei.

A Cseh Köztársaság gazdasága: alapmutatók.

2002. ÉVI 7. SZÁM

Tucek, J.: Az információ outputok rendszere mint a statisztikai intézmény jó hírnevének bázisa.

Jílek, J.: A Közösségi Statisztikai Program 2003-tól 2007-ig.

Drápal, S.: Adminisztratív adatforrások használata a Cseh Statisztikai Hivatalban.

Hindls, R. – Hronová, S.: Új gazdaság – de mi az e-kereskedelem és mi nem.

Žváček, S.: Internet 2002 statisztika.

A Cseh Köztársaság gazdasága: alapmutatók

Új japán ipari osztályozás.

Az első cseh és nemzetközi közgazdasági életrajzi lexikon.

Cseh Statisztikai Hivatal kiadói tevékenysége.

Statistische Nachrichten

AZ OSZTRÁK KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

2002. ÉVI 2. SZÁM

2001. évi népszámlálás: háztartások – előzetes eredmények.

A népesség társadalmi-gazdasági csoportjai 1999-ben.

Egyeztetett minimális bérindex 2001-ben.

1999/2000-es nettó háztartási bevétel: 1999/2000-es háztartásiköltségvetés-felvétel.

A lakások higiéniai felszereltsége 2001-ben: 2001. júniusi mikrocenzus.

Ökológiai irányultságú fogyasztói szokások: 1999-2000-es háztartásiköltségvetés-felvétel.

Tökerészvény-bebecslések Ausztriára.

Külkereskedelem 2001. januártól szeptemberig: előzetes eredmények.

2002. ÉVI 3. SZÁM

2001. évi népszámlálás: regisztrációs eltérések és kettős számbavétel.

Egészségügyi felvétel: egészségi állapot, gyengélkedések és betegségek: 1999. szeptemberi mikrocenzus.

Fogyasztóiár-index 2001-ben.

A fogyasztóiár-index és a harmonizált fogyasztóiár-index euró-konverziója.

A magán háztartások havi kiadásai iskolai végzettség, foglalkozás és jövedelemcsoportok szerint: 1999/2000-es háztartásiköltségvetés-felvétel.

Gabonatermelés 2001-ben.

Gyümölcsstermelés 2001-ben.

Zöldségstermelés 2001-ben.

Idegenforgalom 2001-ben.

Idegenforgalmi szálláshelyek, ágyak és kihasználási arány 2000/2001-ben.

Hozzáadott érték, alkalmazotti kompenzáció, alkalmazottak tartományok szerint (NUTS 2).

2002. ÉVI 4. SZÁM

2001. évi népszámlálás: másodlagos lakóhelyek.

2001. évi népmozgalmi statisztika.

2000-es keresetiadó-statisztikák: egy társadalomstatisztikai perspektíva.

Árindex a magán gépkocsis utasszállításban.

Szezonális a fogyasztói kiadásokban: 1999/2000-es háztartásiköltségvetés-felvétel.

A fogyasztói kiadások fluktuációja: 1999/2000-es háztartásiköltségvetés-felvétel.

Magángarazsokkal és a parkolóhellyel ellátott szálláshelyek: 2001. júniusi mikrocenzus.

2001-es baromfistatisztika.

A szövetségi közigazgatás energiafogyasztása 2000-ben.

Készletváltozás a nemzeti számlákban: koncepciók és értékelés.

Gépek és szállító berendezések árindexe.

2002. ÉVI 5. SZÁM

A 2001. évi népszámlálás: köznyelv Karintiában.

Bérstatisztikák, 2000, értékelés kor és tartományok szerint.

Szőlőszüret, borkészlet és bortárolási kapacitás 2001-ben.

Regionális adatok a vízellátásról, szennyvízről és szennyvízkezelésről az 1980 és 1999 közötti időszakokra.

Külkereskedelem 2001. januártól decemberig: előzetes eredmények.

2002. ÉVI 6. SZÁM

A 2001. évi népszámlálás: a születésnapok megoszlása. Építési költségek és finanszírozásuk 2000-ben.

Termények szállítási mérlegei, 2000/2001.

Termelőiár-index; új bázis: 2000=100.

Áruszállítás vasúton 2001-ben.

2001. zéró deficit – alapszámítások az első hivatalos számításokról.

Statistical Papers

NEMZETKÖZI ELMÉLETI ÉS ALKALMAZOTT STATISZTIKAI FOLYÓIRAT

2002. ÉVI 3. SZÁM

Akman, O. – Sansgiry, P.: A keverék inverz Gauss-féle véletlen arány kritikus időeloszlása.

Bhuyan, P. – Sarmah, P.: Egy javítható készenléti redundáns rendszer megbízhatósági becslése.

Cheung, S. H. – Wu, K. H. – Lim, S. P.: Szimultán előrejelzési intervallumok egy standarddal való többszörös összehasonlításokra.

Hutchinson, T. P. – Cairns, D. – Chekaluk, E.: Adatok létrehozása kutatási célkitűzés tükrözésére és annak megalapítására, hogy a randomizált tesztek mennyire teszik az adatokat használhatóvá.

Feldmann, B. – Krumbholz, W.: ASN-minimax kettős mintavételi tervek változókra.

Kukuk, M.: Lineáris (látens) modellek közvetett becslése ordinális regresszorokkal.

Steland, A.: Pénzügyi idősorok nemparaméteres követése ugrásmegőrző kontrollkártyákkal.

Toutenburg, H. – Shalabh: Válaszok előrejelzése lineáris regressziós modellekben ismételt kísérletekből.

AZ OROSZ ÁLLAMI STATISZTIKAI BIZOTTSÁG FOLYÓIRATA

2002. ÉVI 2. SZÁM

Frenkel', A. A. – Rajjskaja, N. N. – Matvejeva, O. N.: Az ipari termelés növekedésének előrejelzése.

Sergienko, Ja. V.: Az áralakulás statisztikai vizsgálata, az orosz gazdaság reálszférája.

Danchenok, L. A.: Statisztikai módszerek a fogyasztói árak rugalmasságának vizsgálatára.

Minashkin, V. G.: A mozgó átlagok használata az értékpapírpiacon trendjeinek elemzésében.

Skvoznikov, V. Ja. – Tomova, T. I.: Átlagértékek a gazdasági megoszlások elemzésében.

Progrebnjak, L. V. – Misakov, V. S. – Nagaplov, Eh. V. – Progrebnjak, I. V. – Dzuganov, S. A.: Pénzügyi elemzés a beruházási döntés fázisában.

Gokhberg, L. M. – Kovaleva, N. V. – Sokolov, A. V.: Oktatásstatisztika Oroszországban: aktuális problémák és a modernizálás irányai.

Bokun, N. Ch.: Néhány módszer a nem regisztrált tevékenység mérésére a tiszta és alkalmazott tudomány területén.

Efremov, K. I. – Georgadze, E. I.: A gazdasági biztonság becsléséről egy régióban.

Agejenko, A. A. – Jurkevich, S. V.: A rejtett és informális tevékenységek mutatóinak megbízható becslése mint a regionális statisztikák aktuális problémája.

Efremov, K. I. – Georgadze, E. I. – Kostyleva, L. V.: A településformák társadalmi-gazdasági fejlődésének összetett besorolási módszerei.

Zarova, E. V. – Bakanach, O. V. – Prozhivina, N. N.: A mezőgazdaság instabil fejlődése befolyásolja az élelmiszerbiztonságot egy régióban.

Simchera, V. M. – Shevjakov, A. Ju.: A Nemzetközi Statisztikai Intézet 53. ülése.

2002. ÉVI 3. SZÁM

Oroszország demográfiai fejlődésének lehetséges útjai a XXI. század első felében.

Shmelov, V. B. – Shumilova, M. M.: Fő trendek a Karéliai Köztársaság demográfiai fejlődésében és előrebecslések 2016-ig.

Shherbov, S. Ja.: Hányan kellene lennünk?

Iskakov, B. I. – Iskakov, A. B. – Kuznetsov, E. I. – Duchmal', M.: Statisztikai modellezés és Oroszország demográfiai fejlődésének előrejelzése a XXI. században.

Rjabceva, V. M. – Chudilin, G. I.: A beruházásilégkörmutatók strukturális és dinamikus elemzése a szamarai régióban.

Kuznetcova, L. A. – Shirjaeva, N. A.: Beruházási tevékenység a tambovi régióban.

Sergeeva, M. E. – Zebolov, N. N. – Muratova, N. A. – Dljachenkova, T. A.: Munkaerőpiac a brjanszki régióban.

Verbovskij, V. S. – Orlova, E. M.: Munkaerőpiac az oreli régióban.

Olejnik, O. S. – Shevyreva, Ju. V.: Teljes körű statisztika felvétel a volgográdi régió lakosságának magánháztartási gazdaságairól.

Az Orosz Föderáció fő társadalmi és gazdasági mutatói 1996-tól 2001-ig.

Vavenko, I. N. – Kuzin, I. A.: A GDP-indikátor szerepe Oroszország fejlődésének értékelésében.

2002. ÉVI 4. SZÁM

Uljanov, I. S.: Módszerek a makroökonómiai instabilitás kockázatának vizsgálatához.

Terent'jev, A. I. – Dorozhnova, G. N. – Borodjanskaja, G. V.: „Különleges gazdasági zóna” 1998 augusztusa után.

Eroshkina, S. B.: A fizetési mérleg a makroökonómiai mutatók rendszerében.

Glushhenko, K. P.: A reálfolyam teljesen reális.

Mikhajlova, T. M.: A részesedésmutató bonyolult „sorsa”.

Emeljanov, V. V. – Samojlova, M. A. – Popovskaja, E. V.: Az egyéni vállalkozók tevékenységére vonatkozó teljes körű statisztikai felvétel szervezése és eredményei a rosztovi régió kiválasztott városaiban.

Burtceva, T. A.: Információs bázis egy város területi marketingje számára.

Darenskikh, Ju. A.: Önkormányzati statisztikai információk erőforrások kialakítása és fejlesztése a cseljabinszki régió egységes információs rendszerének elemeként.

Gorbacheva, T. L. – Ryzhikova, Z. A.: Módszertani megközelítés a foglalkoztatottság méréséhez a gazdaság informális szektorában.

A FÁK országainak gazdasága 2001-ben.

A FÁK országainak fő gazdasági mutatói 2001-ben.

Pashintceva, N. I. – Abdrakhmanova, G. I.: Az orosz Goskomstat hivatalos statisztikai publikációi és ezek közzététele különböző felhasználói kategóriák körében.

Az orosz Goskomstat együttműködése nemzeti statisztikai szolgálatokkal és nemzetközi szervezetekkel 2001-ben.

Khadzhiev, V. I. – Molchanov, I. N.: Trendek az ökonometriai szoftver-fejlesztésében.

Udovenko, A. N.: Kereskedelem Internet-hálózaton: történelem és mérés.

2002. ÉVI 5. SZÁM

Kotliarevskaya, T. I. – Luppov, A. B. – Mishutina, S. A.: A statisztikai adatminőség modern koncepciója és használata a statisztikai gyakorlatban.

Kevesh, A. L. – Luppov, A. B.: A „spot” lefedési módszer megvalósítása a vállalati statisztikai megfigyelésben.

Schepin, O. P. – Tishuk, E. A.: Az információ biztosításának kérdései az egészségügyben.

Tamashevich, V. N.: Hogyan tükrözzük a gazdasági növekedést és fejlődést a statisztikában?

Gnezdovskiy, Yu. Yu.: Reálbér-növekedési arány Fehéroroszország gazdaságában, az erőforrások inflációs újraelosztásának eredményeként.

Kalechits, D. L.: Módszertani megközelítés a pénzkínálatot formáló tényezők értékeléséhez a Fehérorosz Köztársaságban.

Gulidov, A. D. – Golovanov, Yu. K.: Az orosz Goskomstat információs rendszerének fejlesztése 1997 és 2001 között.

Golovanov, Yu. K.: Az INSEE tapasztalatai a hálózati információs technológia megvalósításában.

Ostapkovich, G. V. – Glisin, F. F. – Kitrar, L. A.: A kereskedelmi bankok és biztosító társaságok üzleti tevékenysége Oroszországban 2001-ben.

Glisin, F. F. – Voronina, G. P. – Loseva, O. N.: A kisvállalkozások üzleti tevékenysége Oroszország gazdaságának válogatott szektoraiban 2001. második félévében.

Eliseeva, I. I. – Shepelev, L. E.: A orosz állami statisztika kialakulásának történetéhez.

Afanas'iev, V. I.: Az ortodoxia a statisztikai gondolkodás kezdetén.

Terekhina, T. A. – Ageenko, A. A.: „Öfelsége szentesítésének megfelelően ...” (az orosz birodalom első általános népszámlálásának történetéből).

Dedov, L. A.: A gazdasági folyamat ciklusosságának néhány oka.

Pavlov, K. V.: A gazdasági fejlődés strukturális és tehetlenségi tényezőinek értékelése.

Wirtschaft und Statistik

A NÉMET SZÖVETSÉGI STATISZTIKAI HIVATAL FOLYÓIRATA

2002. ÉVI 2. SZÁM

Malaguerra, C.: Statisztika és politikai monitoring Európában.

Brugger, P.: A hivatalos statisztika jogi keretei az EU tagállamaiban.

Sturm, R.: Gazdaságstatisztikai mikroadatok a tudományos közösség számára.

Wein, E.: Adatminőség és adatellenőrzés.

Krockow, A.: Külkereskedelem csúcstechnológiai termékekkel.

Haustein, T.: A menhelykérőknek nyújtott közadakozás és segélyek statisztikájának eredményei, 2000.

Engel, E.: Nemzetközi Statisztikai Kongresszus Berlinben.

2002. ÉVI 3. SZÁM

Lüken, S.: A foglalkoztatottsági statisztika jelenlegi rendszere.

Buchwald, W. – Chlumsky, J. – Engelhardt, N.: Az euró hatása az ártendenciára Németországban.

Lambertz, J. E.: Trendek a kiskereskedelemben, 2001.

Eimermann, W.: Trendek a nagykereskedelemben, 2001.

Kuhn, A.: Német–lengyel külkereskedelem az EU keleti kibővítésével összhangban.

Jacobbebinghaus, P.: A bérek megoszlása a háztartási adatokban, illetve a hivatalosan gyűjtött vállalati adatokban.

Hass, H. J.: Melyek az „Új Gazdaság” következményei a hivatalos statisztikában?

2002. ÉVI 4. SZÁM

Gurrath, P.: A növénytermesztés fejlődése Németországban az elmúlt évtizedben.

Spörel, U.: Belső turizmus, 2001: Magas szintű stabilizálás súlyosított keretfeltételek ellenére.

Eberth, F.: Külkereskedelem országonként, 2001.

Nicodemus, S.: Közúti balesetek, 2001.

Fischer, R.: Ipari légitömeglekedés, 2001.

Krebs, T.: A háztartások végső fogyasztási kiadása élelmiszere, italra és dohányárakra.

Dietz, O.: A külső és belső biztonságra irányuló közkiadások.

Rehm, H.: Közpénzügy, 2001.

Zischeck, C.: Regionális gazdasági erőforrások elemzése többváltozós eljárásokkal.

2002. ÉVI 5. SZÁM

Bechtold, S. – Müller, A. – Pöttsch, O.: Egy hozzáférési panel mint kiválasztási alap adatszolgáltatási kötelezettség nélküli háztartási és a személy felvételeknél.

Lotze, S. – Breiholz, H.: A mikrocenzus új adatgyűjtési terve.

Angele, J.: Ipari hirdetések, 2001.

Eberth, F.: A globalizációs hatások vizsgálata a külkereskedelemben.

Rosenow, C. – Steiberg, A.: 10 éves az egységes szövetségikórház-statisztika.

Müller, W.: Kommunális pénzügyek.

Frank-Bosch, B.: Kereseti különbség a férfiak és nők között.

Becker, B. – Grundmann, T.: A környezetvédelemre fordított többletberuházások.

2002. ÉVI 6. SZÁM

Lüken, S.: A kereseti statisztikai rendszer fejlesztése.

Lotze, S. – Breiholz, H.: A mikrocenzus új adatgyűjtési terve.

Angele, J.: Csődök 1999-től 2001-ig az új csődtörvény után.

Blumöhr, T.: Ökológiai mezőgazdaság, 2001.

Deggau, D.: Földterület-használat.

Hoepfner, D.: Az élelmiszeripar és az ipar átdolgozott áruszerkezete a külkereskedelmi statisztikában.

Fischer, R.: Vasúti közlekedés, 2001.

Lüüs, H. P.: Tengeri utazás.

Haustein, T.: Lakhatási támogatás Németországban, 2000.

BIBLIOGRÁFIA

A Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálatához az alábbi, helyben megtekinthető, de nem kölcsönözhető fontosabb könyvek és CD-ROM-ok érkeztek be:

STATISZTIKAI ÉVKÖNYVEK

Anuario estadístico. España, 2002 [Elektronikus dok.] / Instituto Nacional de Estadística. - Madrid : INE, [2002].

Spanyolország statisztikai évkönyve, 2002.

CD-0079/004

Asia-Pacific in figures, 2002 / Economic and Social Commission for Asia and the Pacific. - New York: UN, 2002. - XI, 57 p.

Ázsia és a Csendes-óceáni térség számokban, 2002.

I-072-B-0603/2001

Brasil em números, 2001 = Brazil in figures, 2001 / Fundação Instituto Brasileiro de Geografia e Estatística. - Rio de Janeiro : IBGE, cop. 2001. - 346 p. + mell. (1 térk.)

Brazília számokban, 2001.

I-078-C-0062/2001

Czech Republic and Slovak Republic in figures, 1995, 2000 / Cesky Statistický úrad, Statistický úrad SR. - Praha : CSÚ ; Bratislava : SÚSR, [2002]. - 18 p. : ill.,

Csehország és Szlovákia számokban, 1995, 2000.

I-020-C-0076

Datenreport, 2002 : Zahlen und Fakten über die Bundesrepublik Deutschland / Statistisches Bundesamt. - Bonn : BZPB, 2002. - 639 p.

A Német Szövetségi Köztársaság statisztikai jelentése, 2002.

I-004-C-0064/2002

Eesti statistika aastaraamat, 2002 = Statistical yearbook of Estonia, 2002 / Eesti Statistikaamet. - Tallin : ESA, 2002. - 463 p.

Észtország statisztikai évkönyve, 2002.

I-042-B-0268/2002

Gemeindedaten, 2002 / hrsg. vom Bayerischen Landesamt für Statistik und Datenverarbeitung. - München : BLSd, 2002. - 586 p.

Közszégi adatok Bajorországban, 2002.

I-006-B-0081/2002

Lithuania in figures, 2002 / Department of Statistics to the Government of the Republic of Lithuania. - Vilnius : Stat. departamentas, 2002. - 51 p.

Litvánia számokban, 2002.

I-042-D-0088/2002

Korea in figures, 2002 / National Statistical Office. - [Seoul] : NSO, 2002. - 72 p.
Dél-Korea számokban, 2002.

I-145-D-0003/2002

Slovak Republic in figures, 2001 = Slovensk Republika v čísloch, 2001 / Statistical Office of the Slovak Republic. - Bratislava : SÚSR, [2002]. - 34 p.
Szlovákia számokban, 2001.

I-020-D-0007/2001/A

Statistical abstract of the United States, 2002 [Elektronikus dok.] / U.S. Department of Commerce, Bureau of the Census. - Washington : U.S. Dept. of Comm., 2002.

Az Egyesült Államok statisztikai összefoglalója, 2002.

CD-0045/3

Statistical year book, 2000 / Ministry of Finance and National Economy, Central Department of Statistics. - [Riyadh] : CDS, [2000]. - 598 p.

Szaúd-Arábia statisztikai évkönyve, 2000.

I-114-B-0001/2000

Statistical yearbook for Asia and the Pacific, 2001 = Annuaire statistique pour l'Asie et le Pacifique, 2001 / Economic and Social Commission for Asia and the Pacific. - Bangkok : UN ESCAP, cop. 2002. - XXII, 595 p.

Ázsia és a Csendes-óceáni térség statisztikai évkönyve, 2001.

I-058-B-0008/2001

Statisticheski godishnik, 2001 = Statistical yearbook, 2001 / Nacionalen statisticheski institut. - Sofija : NSI, 2001. - XXIV, 638 p.,

Bulgária statisztikai évkönyve, 2001.

I-045-B-0058/2001

Statistisches Taschenbuch der Stadt Wien, 2002 / Magistrat der Stadt Wien ; bearb. im Statistischen Amt der Stadt Wien. - Wien : Magistrat der Stadt Wien, 2002. - 158 p.

Bécs statisztikai zsebkönyve, 2002.

I-002-D-0002/2002

Statistik tjarsoversigt, 2002 / Danmarks Statistik. - Kobenhavn : Danmarks Stat., 2002. - 208 p.

Dánia tízéves statisztikai áttekintése, 2002.

I-039-B-0008/2002

Tableaux de l'économie française, 2002-2003 / Institut national de la statistique et des études économiques. - Paris : INSEE, cop. 2002. - 199 p.

Franciaország gazdasági mutatói, 2002-2003.

I-033-C-0199/2002-2003

Tokyo statistical yearbook, 2000 / Tokyo Metropolitan Government. - Tokyo : TMG, 2002. - 14, 537 p.

Tokió statisztikai évkönyve, 2000.

I-051-C-0073/2000

ÁLTALÁNOS STATISZTIKAI MUNKÁK

Graphical models : Methods for data analysis and mining / Christian Borgelt and Rudolf Kruse. - Chichester [etc.] : Wiley, cop. 2002. - VIII, 358 p. : ill. ; 24 cm

Grafikai modellek: Adatelemzési és adatbányászati módszerek.

740667

Sampling / Steven K. Thompson. - 2. ed. - New York [etc.] : Wiley, cop. 2002. - XVII, 367 p.

Statisztikai mintavétel.

740957

Statistical computing : An introduction to data analysis using S-plus / Michael J. Crawley. - Chichester [etc.] : Wiley, cop. 2002. - IX, 761 p.

Statisztikai számítások.

740953

Statistics for the 21st century : Proposals for improving statistics for better decision making / Joseph W. Duncan, Andrew C. Gross. - Chicago, Ill. [etc.] : Irwin, cop. 1995. - XV, 316 p.

A XXI. század statisztikája.

741666; 741665

Time series : Applications to finance / Ngai Hang Chan. - New York [etc.] : Wiley, cop. 2002. - XIII, 203 p. :

Idősorok. Pénzügyi alkalmazások.

740959

GAZDASÁGSTATISZTIKA

Annual report on the retail price survey, 2001 / Statistics Bureau Management and Coordination Agency. - [Tokyo] : Stat. Bureau, 2002. - 35, 811 p.

Japán kiskereskedelmi áralakulásának éves felmérése, 2001.

I-051-C-0043/2001

Beruf, Ausbildung und Arbeitsbedingungen der Erwerbstätigen, 2001 : Ergebnisse des Mikrozensus / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Metzler-Poeschel, 2002. - 348 p.

Népesség és keresőtevékenység a Német Szövetségi Köztársaságban. A keresők szakma, képzettség és munkafeltételek szerint, 2001.

I-004-B-0240/2001

Beschäftigung und Umsatz der Betriebe des Verarbeitenden Gewerbes sowie des Bergbaus und der Gewinnung von Steinen und Erden nach Bundesländern, 2001 / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Metzler-Poeschel, 2002. - 90 p.

A Német Szövetségi Köztársaság ipara. A bányászati és feldolgozóipari vállalatok foglalkoztatottsága és forgalma szövetségi tartományok szerint, 2001.

I-004-B-0271/2001

Beschäftigung, Umsatz und Investitionen der Unternehmen im Baugewerbe, 2000 / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Metzler-Poeschel, 2002. 31 p.

A Német Szövetségi Köztársaság ipara. Az építőipari üzemek foglalkoztatottsága, forgalma és géppálmánya. Az építőipari vállalatok foglalkoztatottsága, forgalma, beruházásai és eszközpálmánya, 2000.

I-004-B-0071/II/2000

Betriebsgrößenstruktur, Agrarstrukturhebung, 2001 / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Metzler-Poeschel, 2002. - 48 p.

A Német Szövetségi Köztársaság mezőgazdasága, erdőgazdálkodása és halászata. Üzemnagyság-szerkezet, mezőgazdaságszerkezet-felvétel, 2001.

I-004-B-0251/2001

Byggearealstatistikk, 2001 = Building statistics, 2001. - Oslo [etc.] : Stat. Sentralbyrå, cop. 2002. - 39 p.

Norvégia lakásépítési statisztikája, 2001.

I-040-B-0061/2001

Compendium, 2001 / Institut national de statistique. - Bruxelles : INS, 2002. - 52 p.

Belgium belkereskedelmi statisztikája, 2001.

I-038-B-0247/2001

- Comptes nationaux. Pt. 3. Stock de capital et investissements, 1970–2000 / Institut des comptes nationaux, Banque nationale de Belgique. - Bruxelles: ICN: BNB, 2002. – 107 p.
Belgium nemzetgazdasági elszámolásai, 1970–2000.
 I-038-B-0231/1970-2000/3
- Construction et logement, 1999-2000. - Bruxelles : INS, cop. 2002. – 191 p.
Belgium építőipari és lakásstatisztikája, 1999–2000.
 I-038-B-0248/1999-2000
- Economic and social survey of Asia and the Pacific, 2002 / United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific. - Bangkok : UN ESCAP, 2002. – XVII, 246 p.
Ázsia és a Csendes-óceáni térség gazdasági és társadalmi felmérése, 2002.
 I-072-B-0116/1/2002
- Energy balances of OECD countries, 1999-2000 = Bilans energetiques des pays de l'OCDE, 1999-2000 / International Energy Agency. - Paris : OECD IEA, 2002. - X, [458]
Az OECD-országok energiamérlegei, 1999–2000.
 I-033-B-0299/1999-2000
- Exoterikon emporion tés Ellados, 1994 = Commerce extérieur de la Grèce, 1994 / Ethnik, Statistik, Ypéresia tés Ellados. - Athena : ESYE, 2002. - XI, 560 p.
Görögország külkereskedelmi statisztikája, 1994
 I-049-B-0003/1994/A
- FAO yearbook. Production, 2000 = FAO annuaire. Production, 2000 = FAO anuario. Producción, 2000. Rome: FAO, 2002. – LIII, 260 p.
A FAO termelésstatisztikai évkönyve, 2000.
 I-072-C-0263/2000
- FAO yearbook. Trade, 1999 = FAO annuaire. Commerce, 1999 = FAO anuario. Comercio, 1999. - Rome : FAO, 2002. - XXXV, 338 p.
A FAO kereskedelemstatisztikai évkönyve, 1999.
 I-032-B-0172/1999
- Fiskeoppdrett, 2000 = Fish farming, 2000. - Oslo [etc.]: Stat. Sentralbyra, cop. 2002. – 76 p.
Norvégia halászata, 2000.
 I-040-B-0180/2000
- Forbruksundersokelse, 1997-1999 = Survey of consumer expenditure, 1997-1999. -Oslo [etc.] : Stat. Sentralbyra, cop. 2002. - 148 p.
Norvégia fogyasztási költségei, 1997–1999.
 I-040-B-0124/1997-1999
- Foreign trade by groups of the SITC-Rev. 3 and by countries, 2000 : Special trade / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.]: Metzler-Poeschel, 2002. – 430 p.
A Német Szövetségi Köztársaság külkereskedelme a SITC-szerint országcsoporthoz megfelelően, 2000.
 I-004-B-0096/2000
- Gistiskyrslur, 2001 = Tourist accommodation, 2001. - Reykjavik : Hagstofa Íslands, cop. 2002. – 76 p.
Izland idegenforgalmi statisztikai évkönyve, 2001
 I-039-C-0061/2001
- Greece, 2001–2002. - Paris : OECD, cop. 2002. – 182.
Görögország gazdasági áttekintése, 2001–2002.
 I-033-C-0120/2001-2002
- Icelandic external trade, 2001 : Commodities and countries / Statistics Iceland. - Reykjavik : Hagstofa Íslands, cop. 2002. – 232 p.
Izland külkereskedelme, 2001.
 I-039-C-0062/2001
- Imports & exports statistics. Vol. 1. Imports and exports by commodity and country, 2001. - [Nicosia] : Min. of Finance, 2002. – XXXVI, 504 p.
Ciprus külkereskedelmi statisztikája, 2001. (1.)
 I-048-B-0005/2001/1
- Imports & exports statistics. Vol. 2. Trade by partner country, 2001. - [Nicosia] : Min. of Finance, 2002. 657 p.
Ciprus külkereskedelmi statisztikája, 2001. (2.)
 I-048-B-0005/2001/2
- Insurance statistics yearbook, 1993–2000 = Annuaire des statistiques d'assurance, 1993-2000 / Organisation for Economic Co-operation and Development. - Paris : OECD, 2002. – 323 p.
Az OECD-országok biztosításstatisztikai évkönyve, 1993–2000.
 I-033-B-0482/1993-2000
- International direct investment statistics yearbook, 2001 = Annuaire des statistiques d'investissement direct international / Organisation for Economic Co-operation and Development. - Paris : OECD, cop. 2002. – 463 p.
Nemzetközi működőtőke statisztikai évkönyve, 2001.
 I-033-B-0483/2001
- International wool & wool textile statistics. Global wool supplies & wool textile manufacturing activity the 2002-03 season and the calendar year 2001 / [publ. by International Wool Textile Organisation]. - Brussels : IWTO, 2002. – 51 p.
Nemzetközi gyapjústatisztika. A 2001. évi év teljes gyapjúfelhasználás és a textilipari tevékenység, 2002–2003.
 I-038-B-0244/2002-2003
- Kostenstruktur der Unternehmen im Baugewerbe, 2000 / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Metzler-Poeschel, 2002. – 65 p.
A Német Szövetségi Köztársaság ipara. Az építőipari vállalatok költség szerkezete, 2000.
 I-004-B-0209/2000
- Labour force statistics, 1981-2001 = Statistics de la population active, 1981-2001 / OECD Department of Economics and Statistics. Paris : OECD, 2002. XVI, 421 p.
Az OECD-országok munkaerő-statisztikája, 1981–2001.
 I-033-B-0167/1981-2001
- Labour statistics, 2000 = Ergatikás statisztikás, 2000. - [Nicosia] : Min. of Finance, 2002. – 332 p.
Ciprus munkaügyi statisztikája, 2000.
 I-048-C-0005/2000
- Lakse- og sjoaurefiske, 2001 = Salmon and sea trout fisheries, 2001. Oslo [etc.] Stat. Sentralbyra, cop. 2002. 39 p.
Norvégia tengeri és édesvízi halászata, 2001.
 I-040-B-0060/2001
- Land- en tuinbouwcijfers, 2001 = Agricultural and horticultural data, 2001 / Landbouw-economisch Instituut, Centraal Bureau voor de Statistiek. - 's-Gravenhage : LEI ; Voorburg [etc.]: CBS, [2002]. – 272 p.
Hollandia mezőgazdasága és kertészete, 2001.
 I-037-C-0075/2001
- Mexico, 2001–2002. - Paris : OECD, cop. 2002. 164 p.
Mexikó gazdasági áttekintése, 2001–2002.
 I-033-C-0032/2001-2002
- National accounts of OECD countries. Vol. 2. Detailed tables, 1989-2000 = Comptes nationaux des pays de l'OCDE, 1989-2000 / OECD Statistics Directorate. - Paris : OECD, 2002. – 773 p.
A világ országainak nemzeti számlái, 1989–2000. (2.)
 I-033-B-0179/1989-2000/2

- National accounts of the Netherlands, 2001 / Statistics Netherlands. - Voorburg : CBS, 2002. - 290 p.
Hollandia nemzeti számlái, 2001.
I-037-B-0142/2001/A
- National accounts statistics. Main aggregates and detailed tables, 1999 / United Nations. - New York : UN, 2002. - XXVI, 990 p.
A világ országainak nemzeti számlái, 1999. Fő és részletes táblák.
I-072-B-0150/1999
- New Zealand, 2000–2001. Paris : OECD, cop. 2002. 174 p.
Új-Zéland gazdasági áttekintése, 2000–2001.
I-033-C-0181/2000-2001
- Norway, 2001–2002. Paris : OECD, cop. 2002. 151 p.
Norvégia gazdasági áttekintése, 2001–2002.
I-033-C-0117/2001-2002
- Öffentliche Finanzen der Schweiz, 2000 = Finances publiques en Suisse, 2000 / bearb. von der Eidgenössischen Finanzverwaltung. - Bern : Eidg. Finanzverwaltung, 2002. - XII, 158 p.
Svájc állami pénzügyei, 2000.
I-031-B-0235/2000
- Perspectives agricoles de l'OCDE, 2002-2007 / Organisation de Coopération et de Développement Économiques. - Paris : OCDE, cop. 2002. - 237 p.
Az OECD-országok mezőgazdasági előrejelzései, 2002–2007.
I-033-B-0495/2002-2007/F
- Poland, 2001–2002. - Paris : OECD, cop. 2002. 166 p.,
Lengyelország gazdasági áttekintése, 2001–2002.
I-033-C-0237/2001-2002
- Politiques agricoles des pays de l'OCDE, 2002 : Suivi et évaluation / Organisation de Coopération et de Développement Économiques. - Paris : OECD, 2002. - 262 p.
Mezőgazdasági politika, piac és kereskedelem az OECD-országokban, 2002.
I-033-C-0231/2002/F
- Rechnungsergebnisse der öffentlichen Haushalte für soziale Sicherung und für Gesundheit, Sport, Erholung, 1999 / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Metzler-Poeschel, 2002. - 322 p.
A Német Szövetségi Köztársaság pénzügyei és adói. A társadalombiztosításra, egészségügyre, sportra és üdülésre fordított államháztartási elszámolások eredményei, 1999.
I-004-B-0213/1999
- Revidierte Ergebnisse 1970 bis 2001 / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Metzler-Poeschel, 2002. - 110 p.
A Német Szövetségi Köztársaság népgazdasági elszámolásainak revidált eredményei, 1970–2001.
I-004-B-0328/1970-2001
- The state of food and agriculture, 2002 / Food and Agriculture Organization of the United Nations. - Rome : FAO, 2002. - XXI, 227 p. + mell. (1 CD)
A világ élelmiszer- és mezőgazdasági helyzete, 2002.
470195/2002
- Structural statistics for industry and services. Core data 1992–1999 = Statistiques des structures de l'industrie et des services, 1992–1999 / Organisation for Economic Co-operation and Development. - Paris : OECD, cop. 2002. - 514 p.
Az OECD-országok iparának és szolgáltatásainak szerkezeti statisztikája, 1992–1999.
I-033-B-0368/1992-1999
- Sweden, 2001–2002. Paris : OECD, 2002. XXI, 227 p.
Svédország gazdasági áttekintése, 2001–2002.
I-033-C-0139/2001-2002
- Tendances des impôts sur la consommation, 2001 / Organisation de Coopération et de Développement Économiques. - Paris : OCDE, cop. 2002. - 80 p.
A fogyasztási adó az OECD-országokban, 2001.
473563/2001/F
- Transition report update, 2002: Economic transition in Central and Eastern Europe, the Baltic states and the CIS / European Bank for Reconstruction and Development. - London : EBRD, cop. 2002. - II, 92 p.
Az EBRD éves jelentése a kelet-európai országok és a Szovjetunió utódállamainak gazdasági átalakulásáról, 2002.
472861/2002
- Ulkomaankauppa, 2000 = Utrikeshandel, 2000 = Foreign trade, 2000 / Tullihallitus. - Helsinki : Tullihallitus, - 2002. - XLI, 478 p.
Finnország külkereskedelmi évkönyve, 2000.
I-043-B-0009/2000/1
- United Kingdom balance of payments, 2002 / Central Statistical Office. - London : HMSO, 2002. - 208 p.
Nagy-Britannia fizetési mérlege, 2002.
I-036-B-0152/2002
- United Kingdom national accounts, 2002 / Central Statistical Office. - London : HMSO, 2002. - 340 p.
Nagy-Britannia nemzeti számlái, 2002.
I-036-B-0091/2002
- Vahnsna tahgovija na Republika Bahlgarija, 2001 = Foreign trade of the Republic of Bulgaria, 2001 / Nacionalen statisticheski institut. Sofija : NSI, 2002. 284 p.
Bulgária külkereskedelmi statisztikai évkönyve, 2001.
I-045-B-0056/2001
- Ventes de biens immobiliers, 2001. - Bruxelles : INS, 2002. - 183 p.
Belgium ingatlanértékesítési statisztikája, 2001.
I-038-B-0173/2001
- Verbrauchsangaben 1999–2000 : Sozialstatistische Ergebnisse der Konsumerhebung / hrsg. Statistik Austria. - Wien : Stat. Austria, 2002. - 121 p.
Ausztria fogyasztási kiadásai, 1999–2000.
I-002-B-0302/1999-2000
- World economic outlook. The global economy after September 11., 2001/ International Monetary Fund. - Washington : IMF, cop. 2001. - VII, 88 p.
Világ gazdasági kilátások, 2001.
471642/2001/3
- World economic outlook. Recessions and recoveries, 2002 / International Monetary Fund. - Washington : IMF, cop. 2002. - XII, 237 p.
Világ gazdasági kilátások, 2002.
471642/2002/1

TÁRSADALOMSTATISZTIKA –
EGÉSZSÉGÜGY – KULTÚRSTATISZTIKA

- Gesundheit und Gesundheitsversorgung 2000 : Ergebnisse einer WHO-Studie für Österreich / hrsg. von Statistik Austria ; [aut. Elfriede Urbas]. - Wien : Stat. Austria, 2002. - 124 p.
Ausztria egészségügye és egészségügyi ellátása, 2000.
I-002-B-0301/2000

Indicateurs de niveau de vie : Indicateurs sociaux annuels de 1996 a 2001 / Emmanuelle Crenner, Sylvie Dumartin et Catherine Tach., - Paris : INSEE, 2002. 119 p.
Franciaország életszínvonal-mutatói, 1996–2001.

I-033-B-0552

Kriminalstatistik, 2001 = Criminal statistics, 2001. - Stockholm : SCB, 2002. - 228 p.

Svédország kriminálstatistikai évkönyve, 2001.

I-041-B-0226/2001

Krippen, Kindergarten und Horte : Kindertagesheime, 2001–2002 / Statistik Austria. - Wien : Stat. Austria, 2002. - 184 p.

Ausztria gyermekintézményei, 2001–2002.

I-002-B-0223/2001-2002

Rauchgewohnheiten 1997 : Ergebnisse des Mikrozensus Dezember 1997 / hrsg von Statistik Austria ; [aut. Elfriede Urbas, Jeannette Klimont]. - Wien : Stat. Austria, 2002. - 118 p.

Ausztria dohányzási statisztikája, 1997.

I-002-B-0303/1997

Recorded crime, Australia, 2001 / Australian Bureau of Statistics. - Canberra : ABS, 2002. - 38 p.

Ausztrália felderített bűnügyeinek statisztikája, 2001.

I-091-B-0078/2001

The social situation in the European Union, 2002 / EUROSTAT, European Commission. - Luxembourg : EUROSTAT, 2002. - 146 p.

Az Európai Unió tagországainak szociális helyzete, 2002.

I-030-B-0385/2002

DEMOGRÁFIA

1996 Russia women's reproductive health survey. Final report : A study of three cities / All-Russian Centre for Public Opinion and Market Research, Centers for Disease control and Prevention, United States Agency for International Development. - [Moskva] [etc.] : VCIOM etc., 1998. - XV, 189, 43 p.

Az orosz nők népességreprodukciója, 1996.

I-042-B-0295/1996

1999 Russia women's reproductive health survey. Preliminary report : Follow-up study of three cities / Russian Centre for Public Opinion and Market Research, Centers for Disease control and Prevention, United States Agency for International Development. - [Moskva] [etc.] : VCIOM etc., 2000. - 14 p.

Az orosz nők népességreprodukciója, 1999. Előzetes jelentés.

I-042-B-0295/1999/1

The 2000 population and housing census / National Statistical Office. - Bangkok : NSO, [2001]. - 46 db

Thaiföld 2000. évi népszámlálása és lakásösszeírása.

I-058-B-0076/[01]-[46]

2000 population census of Japan. Final count : Population and households : As of 1 october 2000 / Statistics Bureau Ministry of Public Management, Home Affairs, Posts and Telecommunications. - [Tokyo] : Stat. Bureau, [2001]. - 2, 111 p. ; 26 cm

Japán 2000. évi népszámlálása. A népesség és a háztartások végleges adatai.

I-051-C-0123/[1]

2000 Population census of Japan. Vol. 2/1. Sex, age and marital status of population, structure and housing conditions of households / Statistics Bureau Ministry of Public Management, Home Affairs, Posts and Telecommunications. [Tokyo] : Stat. Bureau, [2001]. 25, 487 p.

Japán 2000. évi népszámlálása. A népesség megoszlása nem, kor és családi állapot szerint, a háztartások szerkezete és lakáviszonyai.

I-051-C-0122/2/1

Abortion policies. Vol. 2. Gabon to Norway : A global review, 1999. - New York : UN, 2001. - VII, 209 p.

Abortusszal kapcsolatos intézkedések. Gabontól Norvégiaig. Globális áttekintés, 1999.

I-072-B-0230/191

Befolkningsstatistik. Del 1-2. - Folkmängden och dess förändringar i kommuner m. m.; Inrikes och utrikes flyttningar, 2001 = Population statistics, 2001. - Stockholm : SCB, 2002. - 287 p. + mell.

Svédország népességstatisztikája, 2001.

I-041-B-0112/2001/1-2

Censos 2001. Resultados provisórios : XIV Recenseamento geral da população, IV Recenseamento geral da habitacao / Instituto Nacional de Estatística. - Lisboa : INE, 2002. - XV, 88 p.

Portugália 2001. évi népszámlálása. Előzetes adatok.

I-035-B-0157/[1]

Cizinci v České Republice, 2001 = Foreigners in the Czech Republic, 2001 / Cesky statisticky úrad. - [Praha] : Scientia, 2001. - 183 p.

Külföldiek a Cseh Köztársaságban, 2001.

I-020-C-0075

Intercensal adjustment of current population estimates, 1995-2000. - Tokyo : Stat. Bureau, 2002. - 83 p.

Cenzusok közötti népességbecslés Japánban, 1995–2000.

I-051-C-0110/1995-2000

Marriages and divorces, Australia, 2001 / Australian Bureau of Statistics. - Canberra : ABS, 2002. - 123 p.

Ausztrália házassági és válási statisztikája, 2001.

I-091-B-0079/2001

Ménages et noyaux familiaux au 1. 1. ... / Institut national de statistique. - Bruxelles : INS, cop. 2002. - 360 p.

Belgium háztartás- és jövedelemstatisztikája, 2001.

I-038-B-0249/2001

Naselenie i demografski procesi, 2000 / Nacionalen Statisticeski Institut. - Sofija : NSI, 2002. - XX, 240 p.

Bulgária népesséde és demográfiai folyamatai, 2000.

I-045-B-0081/2000

Population bulletin of the United Nations. Living arrangements of older persons : Special issues and policy responses, 2001 / Department of International Economic and Social Affairs. - New York : UN, 2001. - VII, 392 p.

Az ENSZ demográfiai bulletinje, 2001.

I-072-B-0121/2001/42-43

Todesursachen in Deutschland, 2000 / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Metzler-Poeschel, 2002. 70 p.

Halálokok, a Német Szövetségi Köztársaságban, 2000.

I-004-B-0188/2000

Vital statistics in Japan : Trends up to 2000 / Statistics and Information Department, Ministry of Health, Labour and Welfare. - [Tokyo] : Min. of Health, Labour and Welfare, [2002]. - 55 p.

Japán népmozgalmi statisztikájának főbb trendjei, 2000.

I-051-B-0051/2000

World contraceptive use, 2001 / United Nations
Department of Economic and Social Affairs. - New York :
UN, cop. 2002.

A fogamzásgátló használatának mutatói, 2001.

I-072-B-0724/2001

TÁJÉKOZTATÓ
ÉS BIBLIOGRÁFIAI KIADVÁNYOK

The guide to EU information sources on the Internet,
2002. - Genval : Euroconfidentiel, 2002. - 425 p.

Kalauz EU-információforrásokról az Interneten, 2002.
480149/2

Guide to official statistics in Japan, 2001 / [comp. by
International Statistical Affairs Division Statistical
Standards Department within the Ministry of Public
Management, Home Affairs, Posts and
Telecommunications]. - Tokyo : Stat. Stand. Depart. : Stat.
Bureau. Min. of PM HA PT, 2001. - [X], 392 p.

*Japán hivatalos statisztikájának kiadványjegyzéke,
2001.*

826613

A guide to Statistics Bureau and Statistics Center, 2002
/ Statistics Bureau Management and Coordination Agency.
- Tokyo : Stat. Bureau, 2002. - 101 p.

*Ismerető a japán Statisztikai Hivatalról és Statisztikai
Központról, 2002.*

472815/2002